(۱) سورت پاک غو ناں ''سورۃ انبیاء'' اس گلوں ہے کیوں جے اس ماں کئیاں نبیاں غو تے نبیاں غی دینی دعوت غو ذکر آیو ہے یاہ سورت پاک وی مکہ ماں نازل ہوئی ہے تے مضمون ناں تک غے علماء فرمانویں جے یاہ سورت پاک مکہ پاک غا آخری دور یعنی ہجرت تیں کجھ ہی پہلاں نازل ہوئی ویئے غی خاص کر غے سورت پاک غی آخری آیت اسے درا اشارو کرے کیوں جے اس ماں رحمت عالم ﷺ غی اس دعا غو ذکر ہے جسماں حضور ﷺ اللہ تعالیٰ کولوں اخیر غا فیصلہ غی دعا منگیں جے ہُن مہارے تے انھاں مشرکاں غے بشکار فیصلو فرما دے فیصلہ تے نمیڑا غی یاہ دعا ہجرت غا نزدیکی وقت ہی غی ہو سکے۔ اس سورت پاک ماں نیوں تے توحید، رسالت تے آخرت غا حالات، سب کجھ ہی بیان ہووو ہے ور خاص کر غے خدا غی بارگاہ ماں حاضر ہون غو احساس پیدا کیّو گیو ہے نبیاں غاں قصاں ماں وی یاہی گل آئی ہے جے انھاں نے اللہ غا رستہ ماں کس را مشکلاں تے اوکھتاں ناں جھل غے اپنی قوم نا خدا کو سنیو پہچایو۔ بس اسے را اج اللہ تعالیٰ غا آخری نبی دنیا جہان واسطے رحمت ہی رحمت بن غے تشریف لے آیا ہیں ہُن جہڑو خدا غی اس عظیم رحمت تیں وی فائدو نیہنہ چکسے وہ ان برباد ہون آلی قوماں غا حشر واسطے تیار ہو جیئے۔ اس غو نمیڑو بس تاولاں ہی ہو جئے غو تے جہڑا خوش نصیب اللہ غی اس رحمت تے مہربانی غی چھاں ماں آ غے اُس غا نیک بندا بن جئیں غا ویہہ دواں جہاناں ماں کامیاب ہویں غا دنیا تے جنت غی زمین غا یہ ہی وارث بنیں غا۔ ہُن ہر انسان غے اگے کامیابی تے بربادی دواں غو رستو کھلو ہے تے اس نا اختیار ہے کہ وہ اپنے واسطے کہڑو رستو پسند کرے۔

(۲) جس را انسان غی زندگی غا تہاڑا گنیا وا ہیں تے کوئی اپنی عمر تیں اگے نیہنہ بدھ سکتو اسے را اس ساری دنیا غی عمر غا تہاڑا وی گنیا چنیا ہیں روز جہڑو اک تہاڑو گذرتو جا رھیو ہے وہ اس کائنات غی عمر بچوں گہٹتو جا رہیو ہے تے جیا جون ناں قیامت تیں تے محشر غا مدان تیں اور اپناں ں لیکھا تیں نیڑے نیڑے کرتو جا رھیو ہے فر نیوں وی یاہ دنیا ہُن اپناں جھیکڑ غا دور ماں آ لگی ہے کیونجے اج توڑی ہزاراں بنی آتا رھیا اک تیں بعد دوئی اللہ غی کتاب آتی رھئی ہے ور ہُن آخری نبی جھاں تیں بعد کوئے نبی نیہنہ تشریف لیاسیں تے اللہ غی آخری کتاب قرآن پاک آ گیو ہے جس تیں بعد کائے ہور کتاب نیہنہ اس را یوہ آخیر غو دور ہے جس تیں بعد کوئے ہور دور نیہنہ تے لوکاں غا حساب غو ویلو نیڑے آلگو ہے یاہی گل رحمت ﷺ نے اک واری اسرا سمجھائی کہ حضرت نے اپنیں دو انگلیں جوڑ غے سینی کی جے ''ہوں دنیا ماں آیو تے ھن قیامت اسرا نیڑے آ لگی ہے جس را میریں یہ دو انگلیں نیڑے نیڑے ہیں'' فر انسان اپناں لیکھا غی تے قیامت غا حساب غی تیاری اپّڑ توڑی ہی کر سکے بچر توڑی اساں ساہ ہے لہذا جس غو ساہ نکل گیو سمجھو اس غی قیامت وی آ ہی گئی اسرا وی ہر شخص غا حساب غو ویلو اس غے نیڑے آلگو ہے اس غو تقاضو تے یوہ تھو جے انسان اپناں ں حساب کتاب غی تیاری ماں لک بن لیتو۔ ہر ویلے محشر غی واہ دہشت ناک کہڑی اس غی اکھاں ماں پھرتی رھتی ور نافرمان انسان اس تیں غافل ہیں جہڑی وی کائے نویں سورت نازل وئے حالاں کہ واہ اپنی اک خاص شان نال نازل وہے ور یہ انسان اس تیں کوئی سبق نیہنہ لیتا سگوں اس ناں غور فکر نال سنتا ہی نیہنہ؛ ہاسی مخول تے نچ کُد ماں سنیں تے اس سورت ناں وی اک طرح غی ہاسی مخول بنالیں، کیونجے دلاں ماں غفلت تیں بجن ہور ہے ہی کجھ نیہنہ تے گل چھڑی انھاں غی اپنی غفلت غی نیہنہ بلکہ یہ ظالم تے یہ انھیر اغا پچاری دوجاں ناں وی انھیر اماں رکھن واسطے آپس ماں گوشا کریں خفیہ سازش کریں۔ فر رحمت عالم ﷺ تے قران غی لوکاں غاں دلاماں نفرت کہلن واسطے کیہنہ جے یہ تے بس تھارا جسا انسان ہی ہیں تھارے ہی ہاروں کھئیں پیئیں۔ تے بزاراں ماں پھریں فر یہ نبی کسرا ہو سکیں؟ بس انھاں کولے کوئے جادو ہے جس نال جہڑو انھا کولے بیسے انھاں غی گل سنیں یہ اس ناں اپناں ں رستہ ور لالیں فر لوکاں ناں تعجب نال کیہنہ جے اچھا تم جان بجھ غے نھاں غا جادو ماں پھسیں غا؟ اس غا جواب ماں رحمت عالم ﷺ نے جہڑی گل فرمائی تھی واہ قرآن نے نقل کر چھوڑی ہے جے تم پہاویں کتنا ہی بلّیں بلّیں گوشا کرو ور زمین اسمان ماں کائے گل اللہ تعالیٰ تیں چھپ نیہنہ سکتی۔

سُوْرَةُ الْاَنْبِيَاۗءِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّاثْنَتَا عَشْرَةَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت انبیاء مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اک سو باراں آیت اور ست رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالٔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلٔو ہے

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ

(۱) لوکاں واسطے انھاں غا لیکھا غو ویلٔو نیڑے آلگو ہے تے ویہہ غفلت ماں پیا اس تیں منہ موڑ

مُّعْرِضُوْنَ ۚ① مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنْ رَّبِّهِمْ مُّحْدَثٍ

رہیاں ہیں ؛ انھاں کولٔے انھاں غا رب غی طرفوں جہڑی وی نوی نصیحت آوے

اِلَّا اسْتَمَعُوْهُ وَهُمْ يَلْعَبُوْنَ ۙ② لَاهِيَةً قُلُوْبُهُمْ ۭ

ویہہ اس ناں کھیڈتاں (کُدتاں) ہی سُنٔیں ؛ انھاں غا دل غفلت ماں پیا وا ہیں

وَاَسَرُّوا النَّجْوَى ڰ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ڰ هَلْ هٰذَآ

تے یہ ظالم (آپس ماں) بلیں بلّیں گوشاں کریں جے یہ تے بس تھارا جسا اک

اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۚ اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ

انسان ہی ہیں ؛ فر کیوں ! تم اکھیں دیکھتاں جادو ماں

تُبْصِرُوْنَ ③ قٰلَ رَبِّيْ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاۗءِ

آجیں غا ؛ نبیؐ نے فرمایو : میرو رب اسمان تے زمین ماں ہر اک گل ناں

وَالْاَرْضِ ۡ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ④ بَلْ قَالُوْٓا

جانٔے تے وہ (سب کجھ) سنن آلٔو جانٔن آلٔو ہے (۲) بلکہ انھاں نے کہیو :

اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۢ بَلِ افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ښ

یوہ (قرآن) خواب غیں دیکھیں ویں پریشان گل ہیں نیہنہ بلکہ انھاں نے یوہ پلّے تیں بنالیّو ہے بلکہ یہ شاعر ہیں

فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُوْنَ ⑤ مَآ

لہٰذا انھاں ناں چاہیئے جے یہ مہارا کولٔے کوئے معجزو لیانویں جس را پہلا پیغمبر (نشانٔی دے غے) چلایا گیا تھا؛ انھاں

اٰمَنَتۡ قَبۡلَهُمۡ مِّنۡ قَرۡيَةٍ اَهۡلَكۡنٰهَا ۚ اَفَهُمۡ

تیں پہلاں کائے وی بستی جس ناں ہم نے ہلاک کیو ایمان نیہنہ لیائی فر کیوں ! یہ

يُؤۡمِنُوۡنَ ⑥ وَمَآ اَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوۡحِیۡۤ

ایمان لیانویں غا (۳) تے (اے نبیؐ) ہم نے تھاراتیں پہلاں مڑدہی پیغمبر بنا غے چلاّیا جھاں در ہم وحی

اِلَيۡهِمۡ فَسۡـَٔلُوۡۤا اَهۡلَ الذِّكۡرِ اِنۡ كُنۡتُمۡ لَا تَعۡلَمُوۡنَ ⑦

کراں تھا تے جے تم لوک (اس گل ناں) نیہنہ جانتا تاں اہلِ کتابؔ ناں پچھ لیو ؛

وَمَا جَعَلۡنٰهُمۡ جَسَدًا لَّا يَاۡكُلُوۡنَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوۡا

تے ہم نے انھاں ناں اسا جسم نیہنہ بنّا یو تھو جہڑا کھانوں نہ کھائیں تے نہ ویہہ ہمیشاں رہنؔ

خٰلِدِيۡنَ ⑧ ثُمَّ صَدَقۡنٰهُمُ الۡوَعۡدَ فَاَنۡجَيۡنٰهُمۡ

آلاّ تھا (۴) فر ہم نے انھاں غا بارہ ماں (اپنوں) وعدہ سچو کر دتو تے ہم نے انھاں ناں اور جس ناں

وَمَنۡ نَّشَآءُ وَاَهۡلَكۡنَا الۡمُسۡرِفِيۡنَ ⑨ لَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ

ہم نے چاہیو بچالیّو تے باہدو کرن آلاّ ہم نے ہلاک کر چھوڑیا (۵) لوکو ! یقیناً ہم نے تھارا در

اِلَيۡكُمۡ كِتٰبًا فِيۡهِ ذِكۡرُكُمۡ ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ⑩ وَكَمۡ

اک کتاب نازل کی ہے جس ماں تھارا واسطے نصیحتؔ ہے تے کیوں ! تم سمجھتا نیہنہ (۶) تے کتنی ہی

قَصَمۡنَا مِنۡ قَرۡيَةٍ كَانَتۡ ظَالِمَةً وَّاَنۡشَاۡنَا

ظالم بستیں ہیں جہڑیں ہم نے ہلاک کر دتیں تے ہم نے انھاں تیں بعد

بَعۡدَهَا قَوۡمًا اٰخَرِيۡنَ ⑪ فَلَمَّاۤ اَحَسُّوۡا بَاۡسَنَاۤ اِذَا

دوجا لوک پیدا کر چھوڑیا ؛ فر جسویلے انھاں نے مھارو عذاب آنو سہی کیّو ویہہ

هُمۡ مِّنۡهَا يَرۡكُضُوۡنَ ⑫ لَا تَرۡكُضُوۡا وَارۡجِعُوۡۤا اِلٰى

اس بستی تیں نسن لگ پیا ؛ نسّو نہ ! تے تم واپس مڑو ! انھاں نعمتاں در

مَاۤ اُتۡرِفۡتُمۡ فِيۡهِ وَمَسٰكِنِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُسۡـَٔلُوۡنَ ⑬

جھاں ماں تم پھٹ گیا تھا تے اپنّاں گھراں در تانجے تمنّاں پچھیو جئے ؛

(۳) یعنی اللہ تعالیٰ غا سچا کلام قرآن پاک ناں بس جادوگری اور رحمت عالمؐ ناں نوٹ جادوگر ہی نیہنہ کہتا اسلام غی دشمنی ماں حدّ وں ہی بدھ گیا ہیں کسے ایکن گل ور کھلتا ہی نیہنہ بس جہڑی گل وی منہ ماں آوے تے جت جہڑی گل چلن آلی سہی لگے واہی بک چھوڑیں، کدے کیہنہ جے یوہ قرآن تے نعوذ باللہ۔ ویہہ پریشان تے کھنڈیا وا خواب ہیں جہڑا محمدؐ رات دیکھیں فر ویہہ ہی سویرے لوکاں ناں سنا غے کیہنہ جے یوہ اللہ غو کلام ہے تے جت یوہ لگے جے ات مھاری یاہ گل وی نیہنہ چلسیں اُت دوئی گل بنالیں جے اصل مان یوہ تے انھاں غو پلّے تیں بنایو وا اپنوں کلام بلکہ اندازا غا تیر تکا ہیں تے جت یاہ وی نیہنہ چلتی اُت اک ہور گل بنالیں جے اصل ماں یہ شاعر ہیں تے یاہ انھاں غی شعروشاعری ہے جس ماں خیالی گل بیان ہوئیں ہیں۔ اس را قرآن غی مخالفت ماں وی یہ کسے ایکن گل ور نیہنہ کھل سکیا بلکہ جت جہڑی گل وی کہہ غے لوکاں غاں دلاں ماں قرآن غی نفرت پیدا کر سکیں فٹ واہی کہہ چھوڑیں، ھاں ! اک گل یہ سارا اتفاق نال کیہنہ جے یہ نبی تے بالکل نیہنہ ہوسکتا نہ یوہ اللہ غو کلام ہو سکے کیونجے جیکدے یہ نبی ہیں فر کوئے اسو معجزو کیوں نیہنہ دستا جس را غو پشلا پیغمبر دستا رھیا ہیں جس را کہ حضرت موسیٰؑ غی سوھٹی سپ بن گئی تھی یا حضرت صالحؑ نے خدا کولوں دعا کرا غے پتھر بچوں اونٹھنی کڈالی تھی، اللہ نے مشرکاں غی اس گل غو یوہ جواب دتو جے پشلاں پیغمبراں کولوں معجزا تک غے پشلا نافرمان لوک کدا ایمان لیایا تھا ! نہ حضرت موسیٰؑ غی سوھٹی تک غے فرعون ایمان لیایو تے نہ حضرت صالحؑ غی اونٹھنی تک غے قوم ثمود مسلمان ہوئی تھی، فر جیکدے اج یہ معجزا دسیا جیں تاں یہ وی اسے را خدائی عذاب نال ملیامیٹ ہوجیں غا حالاں کہ اجوں اللہ غی مصلحت تے حکمت یاہ ہے جے انھاں ناں ہور موقعو دتو جے تے عذاب نالؔ یہ اکو واری برباد نہ کیا جیں، اس گلوں ویہہ صاف صاف معجزانہ دسناں ہی اللہ غی مہربانی تے رحمت ہے۔

(۴) یوہ انہاں غا اس اعتراض غو جواب ہے جے محمدؐ تے انسان ہیں فر پیغمبر کسرا ہوسکیں !! پیغمبر تے کوئے فرشتو ہو سکے یا انسانیت تیں کائے اپرّ غی اسی مخلوق جسناں نہ کھان پین غی لوڑ وہے تے نہ اسماں انسانی صفت ہوئیں، اس غو جواب دتو جے کم بختو ! یاہ گل تے سوچو کہ آدمؑ تیں اج توڑیں جتنا نبی آتا رھیا ہیں ویہہ سارا تے انسان اور بشر ہی تھا سارا کھائیں پیئں تے بیاہ کریں تھا سارا مڑدہی تھا۔ جیکر تم جاہل ہیں تے تمنا اس گل غو علم نیہنہ فر ان اہل کتاب کولوں ہی پچھ لیو انھاناں پچھو ! جے ابراہیمؑ تے اسحاقؑ اسماعیلؑ یعقوبؑ اور موسیٰؑ تے ہور بچ سارا نبی کیوں یہ سارا نبی انسان نیہنہ تھا ؟ کیوں یہ کھئیں پیئں تے انساناں ہاروں کم کاج نیہنہ کریں تھا ؟ کیوں انھاں بچوں کسے ماں فرشتہ آلیں یا انسانیت تیں علاوہ کوئے ہور صفت تھیں ؟ ؟ یقیناً یہ انسان ہی تھا تے انھاں ماں انسانی صفت تھیں بلکہ اللہ نے اج توڑی کوئی نبی اسا جسم جان آلو بنایو ہی نیہنہ جہڑو فرشتاں ہاروں کھا تو پیتو نہ وہے یا خدا تعالی ہاروں ہمیشہ رھن آلو وہے فر انھاں گلاں غو مطالبو رحمتؐ کولوّں ہی کیوں کیّو جئے۔

(۵) یعنی انسان ہون غا لحاظ نال تے اللہ غا نبی وی انسان ہی ہوئیں ور فرق یوہ وہے کہ ویہہ اللہ غا پیارا تے پاک بندا وہیں جھا ور وحی نازل وہے تے ویہہ لوکاں ناں سدّ ا رستہ در بلاویں فر اک عرصہ تیں بعد اللہ تعالیٰ اپناں ں وعدہ غے مطابق نبیاں غی تے انھاں ور ایمان لیانؔ آلاّں غی تے حفاظت فرماوے ور حدوں بدھن آلا مشرک تے کافر ہلاک کر دتا جئیں۔

(۶) مشرکاں تے نافرماناں ناں در ڈیو جارھیو ہے جے اللہ غی واہ کتاب جسماں تھارے واسطے نصیحت غیں گل ہیں تھارے کولے پُج آئی ہے۔ ہُن تھاری مرضی !! پہانویں اس ناں سینہ نال لا غے تے اللہ غا پیارا بندا بن غے دنیا تے آخرت غی کامیابی کھٹ لیو، تے پہانویں اس غی مخالفت کر غے بربادی آلو رستو نوڑ لیو ! تے اس غے نالؔ نالؔ اس آیت ماں خاص کر غے عرب غاں لوکاں ناں ایمان غی رغبت دتی گئی ہے جے یاہ کتاب تے تھاری ہی زبان ماں ہے ہُن جے تم اس ور ایمان لیانویں غا تاں آخرت غی نعمتاں تے دنیا غی ہور کامیابی تیں علاوہ یاہ گل وی تھارے

واسطے کتنی بڑی فضیلت غی ہے جے اس غے ذریعے تھاری عزت تے تھاری شہرت ساری دنیا مان وہے غی۔ سبحان اللہ! اج قرآن غی وجہ تیں عرب غی تے عربی بولی غی جھڑی دنیا ماں عزت ہے کیوں چوداں سو سال پہلاں غا لوک اس غو خیال وی کر سکیں تھا؟ بالکل نیہنہ!۔

قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۱۴﴾ فَمَا زَالَتْ تِّلْكَ

کہنْ لگا ہائے مھارا ور پئی! بیشک ہم ہی ظالم تھا؛ فر انھاں غی یاہی چینک پکار

دَعْوٰىهُمْ حَتّٰى جَعَلْنٰهُمْ حَصِيْدًا خٰمِدِيْنَ ﴿۱۵﴾ وَمَا

رہئی ات توڑی کہ ہم نّے ویہہ کپی وی فصل ہاروں تے بجھی وی اگ ہاروں کر چھوڑیا (۷) تے

خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿۱۶﴾ لَوْ

ہم نّے اسمان زمین ناں تے انھاں غا بشکار غیں چیزاں ناں کھیڈ تماشہ واسطے نیہنہ بنّایو؛ جیکدے

اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّآ ۖ اِنْ

ہم کھیڈ تماشہ واسطے بنّانو چاہتا تاں ہم خاص اپنّے کوٹّے تیں ہی بنّا لیتا جیکدے ہمنّاں

كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿۱۷﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ

اسو کرنوں ہی ہوتو؛ بلکہ ہم حقؔ ناں باطلؔ ور چا پٹانکاں فر وہ اس غی

فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ؕ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ ﴿۱۸﴾

مجالنْ کڈ چھوڑے تے باطل تدے ہی اُکل جئے تے تھارے واسطے بربادی ہے ان گلاں غی وجہ تیں جھڑیں تم بنّانویں (۸)

وَلَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَنْ عِنْدَهٗ

تے اسے غو ہے جو کوئے اسمان ماں تے زمین ماں ہے تے جھڑا اس غے کوٹّے ہیں

لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾ ج

ویہہ اس غی عبادت کرن تیں نہ تکبر کریں تے نہ ویہہ تھکیں؛

يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿۲۰﴾ اَمِ اتَّخَذُوْٓا

ویہہ رات تہاڑی اس غی تسبیح کرتا رہینہ (تے) ساہ نیہنہ لیّتا؛ کیوں! انھاں نے زمین (غی چیزاں)

اٰلِهَةً مِّنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ﴿۲۱﴾ لَوْ كَانَ فِيْهِمَآ

غا اسا معبود بنّا لیّا ہیں کہ جھڑا (مڑداں ناں) زندہ کریں (۹) جیکدے زمین اسمان ماں

اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا

اللہ تعالیٰ تیں سواء ہور وی معبود ہوتا تاں یہ دوئے تباہ برباد ہو گیا ہوتا بس پاک ہے عرش غو مالک اللہ تعالیٰ انھاں گلاں

(۷) نافرماناں مشرکاں تے کافراں ناں پشلاں نافرماناں غی تباہی غو چھلکا روجیو دسیو جا رھیو ہے جے تھارے توں پہلاں وی بڑا بڑا نافرمان تے ظالم لوک تھا، جھڑا ہم نے اپناں ل اپناں ویلا ور ملیامیٹ کر چھوڑیا ور انھاں غا اکل جان نال کدے خدا غی زمین اجڑی نیہنہ ہم اپنی حکمت نالؔ انھان غی جگہ دوجا لوک پیدا کر غے اپنی زمین ناں آباد کرتا رہیا فر انھاں نواں آن آلاں غو امتحان ہوتو رہیو جے یہ کے کریں ویہہ متکبر تے نافرمان لوک وی خدائی عذاب تیں پہلاں بانھ کنج کنج غے خدا غا قہر ناں بنگاریں ویں تھا ور خدائی عذاب غو اک ہولو لگتاں ہی انھاں گی ساری پھونکڑ پھانکڑ مٹھی ہو جئے تھی تے ویہہ اپناں گھر چھوڑ غے نس پویں تھا فر اک تکوینی خدائی آواز لگے تھی جے نسیں کیوں ہیں! چلو جت تم ٹھاٹھ باٹھ کر رہیا تھا تے جت تھاری کھڑ پینچی چلے تھی انھاں ہی محلاں ماں چلو ہو سکے اج وی ات تھاری کجھ پچھ وہے شاید تھاری مدد واسطے کوئے آ جئے یا تھاری کجھ کھڑ پینچی چل جئے نافرمان خدا غا باغی اس عذاب ناں تکتاں ہی اپناں جرم منن لگ جئیں ور ویلو کھڑا غے متو کس کم غو۔ فر تے ویہہ آخری ساہ توڑی یوہی رواس پٹاس تے یاہی چینک پکار کرتا رہینہ تھا ات توڑی کہ طوفان پچھل تے اسمانی چڑک وغیرہ خدائی قہر نال ویہہ کپی وی فصل یا بجھی وی اگ ہارون اکل جئیں تھا لہذا اے نافرمانو! خدا غی نافرمانی تیں باز آجاؤ۔ نیہنہ تے خدا غو وہ ہی عذاب اج وی تھاری تاڑ ماں ہے۔

(۸) جھڑا لوک پیغمبراں غی پیغمبری ناں تے آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتا تے یاہ سمجھیں جے ہم نے اس دنیا ماں چار تہاڑا موج مستیں کر غے مٹی ہو جانوں ہے فر نہ کدے عملاؔں غو حساب کتاب ہونوں ہے تے نہ کدے نیکی بدی غی جزاء یا سزا ملنّی ہے (اس غو مطلب یوہ ہے جے) اسا لوک اس ساری کائنات ساری جیاجون ناں تے زمین واسمان غا اس سارا نظام ناں اک کھڈیالؔ سمجھین تے یاہ سمجھیں جے اللہ نے یہ کھڈیالؔ اپنّاں کھیڈنؔ واسطے بنّائیں ہیں۔ حالانکہ معمولی علم آلو انسان وی سمجھ سکے جے کائینات غو یوہ اٹّوں لموں چھڑو نظام کائے کھڈیال نیہنہ تے نہ ہی کھیڈنؔ واسطے اتنی بڑی جیاجون ناں پیدا کرن غی کجھ لوڑ تھی۔ چارے قضاء من لیو کہ جیکدے اس نان کھڈیال ہی غی لوڑ ہوتی تاں وہ اپنے کوٹّے تیں کھڈیال بنا لیتو فر انسان جیسی ذمہ دار مخلوق پیدا کرن غی کے لوڑ تھی؟ نیہنہ!! بلکہ یاہ دنیا اک آزمائش غی جگہ ہے جت رحمانی یا شیطانی دواں بچوں کوئے اک رستو نوڑ غے انسان نے اپنّاں واسطے جنت یا دوزخ غو فیصلو کرنّوں ہے۔ یا دنیا حق تے باطل اور سچ تے چھوٹھ واسطے اک اکھاڑو ہے۔ ات باطل جسو یلّے ملّوں ہی سر کھل ہو جئے اس ویلے اللہ اپنّاں نبیاں غے ذریعے حق ناں ٹور غے حق تے باطل غو ٹاکرو لا دئے فر حق باطل غی مجالنّی باھر کڈ چھوڑے تے چھیکڑ باطل اپنی ساری طاقت غے باوجود ملیامیٹ ہو جئے۔ ور حق تے باطل غو اصل نمیڑو آخرت ماں وہے غو جت باطل غاں پچاریاں ناں اک اک گل غو جواب دیٹّوں پُوے غو۔

(۹) مشرکاں ناں کہیو جا رھیو ہے جے تم جھاں ناں وی خدا غی خدائی ماں شریک کر غے انھاں غی عبادت کریں غا ویہہ تے اللہ تعالیٰ ہی غی ملکیت ماں اس غی عاجز مخلوق ویں غا کیوں جے زمین واسمان ماں جو کجھ ہے وہ تے اللہ تعالیٰ ہی غو ہے اللہ تعالیٰ ہی غی ملکیت ماں ہے فر اس بچوں کائے چیز اس غی خدائی ماں شریک کسرا ہو سکے! اس غی مخلوق بچوں اس غا مچ مقرب بندا فرشتا ہیں ویہہ وی اس غی خدائی غا پہالٰی یا عبادت غا مستحق کد ہو سکیں! کیونجے ویہہ تے سویرے شام اس غی عبادت ماں اسرا لگا رہینہ کہ اک کھڑی ساہ وی نیہنہ لیتا نہ انھاں ناں اپنّاں مالک غی بندگی کر

تاں کدے شکی آوے۔ نہ ویہہ اس غی عبادت تیں کدے آکڑیں تے نہ ہی کدے انھاں ناں بسوںٰ غی لوڑ پوے، بلکہ جس را انسان ساہ لیتاں نیہنہ تھکتو اسے راویہہ عبادت کرتاں نیہنہ تھکتا فر اسا عاجز بندا معبود کس راہوسکیں! تے کیوں؟ زمین غی چیزاں غو اپنے ہتھیں بنا یو وو کوئے بت اس غو شریک تے عبادت غو مستحق ہو سکے؟ کہ جد اللہ تعالیٰ اپنّاں نافرناں ناں عذاب نال ہلاک کر دئے تے وہ اُنھاں ناں فرزندہ کر دئے؟ بالکل نیہنہ!

(۱۰) شرک غے خلاف اک ہور موٹی تے ہر ایکن غی سمجھ ماں آنٌ آلیٰ دلیل دتی جارھئی ہے جے انسان دیکھ رھیا ہیں جے زمین تیں لے غے عرش توڑی یوہ نظام اک ٹھیک حساب نالٌ چل رھیو ہے۔ دہ نہنہ اپنّاں وقت ورچڑ ہے تے ڈُبے، چن اپنّاں وقت ورچڑ ہے تے لہہ، تارا اپنّاں نظام ورچل رھیا ہیں حالانکہ دنیا ماں اک نکو جیو کم وی دو خود مختار مالکاں غا حکم ور نیہنہ چل سکتو اک چرکھا ورجے دو بڈیں بیس جئیں تاں وہ نیہنہ چل سکتو فر اس ساری کائینات غا کئیں خدا کس راہوسکیں؟ جیکدے اس غا دو خدا ہوتا فر یوہ نظام کدے نہ چلتو فر تے تدّے ہی برباد ہو جاتو اک خدا اپٌنی مرضی ورتے دوجو اپٌنی مرضی ورچلاتو! نیہنہ! بلکہ کائیات غو یوہ نظام آپ شہادت دئے جے اس غو مالک اکو ایکلو خدا ہے وہ ہی سارا جہاناں غو رب ہے؛ تے مشرک جو کجھ بڑکیں وہ انھاں غی اس بڑک تیں پاک ہے وہ اسو خود مختار ہے جے وہ جو کجھ کرے اسناں کوئے پُچھ پہالٌ نیہنہ کر سکتو جد کہ مخلوق تے ساری ہی اسی مجبور ہے کہ ویہہ جھڑ و وی کم کریں اس غی انھاں ناں پچھ وہے فر اسی مجبور تے محتاج مخلوق اس بے پرواہ غی خدائی ماں کس راشریک ہوسکے۔

(۱۱) پہلاں عقلی دلیلاں نال خدا غو اک ایکلاٌں ہونوں تے اس غی توحید ثابت کی تھی ہُن خدا غی کتاباں غی تے مذھباں غی نقلی دلیل نال اللہ غو اک ہونوں تے شرک غو باطل ہونوں ثابت کیو جارھیو ہے جے جھڑ وجھڑ و وی خدا غے نالٌ نکا موٹا خدا یا اسا ہور معبود منیں کہ جھاں کولوں وہ دعا منگے تے جھاں غی وہ عبادت کرے وہ رڑے مدان آوے تے اپنی دلیل پیش کرے یوہ قرآن جھڑ و ایمان آلاں واسطے اک نصیحت ناموں ہے یوہ وی تھارے سامنے ہے تے ویہہ پشلیں اسمانی کتاب تورات انجیل وغیرہ وی ہیں جھڑیں پشلاں لوکاں واسطے نصیحت تھیں دسّو! انھاں بچوں کہڑی کتاب ماں لکھیو ہے جے اللہ غے نال ہور معبود وی ھیں کسے کتاب ماں نیہنہ لکھیو! تورات انجیل ماں وی حدّوں بدھ تحریف غے باوجود صاف شرک کرن واسطے کسے جگہ نیہنہ لکھیو وہوسے۔ بلکہ حقیقت یاہ ہے جے انھاں کولے حق غو علم ہی نیہنہ۔ انھاں کولےٌ تے چھڑی باپ دادا غی انّی تقلید تے جہالت ہے اسے جہالت غی وجہ تیں یہ سچا دین تیں مہنہ موڑیں۔ ورنہ اللہ تعالیٰ نے حضرت آدمؑ تیں لے غے رحمت عالم ﷺ توڑی جتناں وی پیغمبر چلایا ہیں انھاں وریاہی وحی کی ہے جے اک اللہ تیں سوا کوئے معبود نیہنہ بس اسے اک اللہ غی عبادت تے بندگی کرو۔

(۱۲) شرک غی اک بڑی قسم اللہ تعالیٰ غی اولاد منوں تھی اس شرک ماں وی نیڑے نیڑے ساری دنیا پھسی وی تھی عیسائی حضرت عیسیٰؑ ناں تے یہودی حضرت عزیرؑ ناں اللہ گو پوت منیں تھا عرب غا مشرک فرشتاں ناں اللہ غی کڑیں کیہنہ تھا ان ساراں مشرکاں ناں کہیو جارھیو ہے کہ کجھ عقل تے کرو!

یہ تے اللہ غا با عزت تے مکرم نالے اس غی بارگاہ ماں ہور مخلوق ہاروں یہ وی اس غا محتاج تے اس غا فرنبردار بندا ہیں یہ کسے گل ماں اپنّاں مالک گا حکم تیں ذری وی اگے نیہنہ بدھتا تے ویہہ مقرب بندا وی اس گل تیں ڈرتا ریہنہ جے مھارو مالک ہمناں ہر ویلے دیکھ رھیو ہے فر ویہہ اس غی خدائی ماں کس راشریک ہوسکیں تے اس غی اولاد کس راہوسکیں ویہہ تے اپنّاں مالک غا حکم تیں بجن کسے غی سفارش واسطے وی کدے ہونٹھ نیہنہ ہلاتا، فر اس غی اجازت تیں بعد وی سفارش اُسے غی کریں جس تیں اللہ راضی وہے فر ویہہ خدائی غو دعوو کد کرسکیں! تے چارے قضاء اک ان ہونی گل من لیو! کہ اس غاں بنداں بچوں کوئے بندو خدائی غو دعوو کر ہی چھوڑے فر وہ اس غو پیارو بندو کدرہ سکے فر تے وہ ظالماں ماں شمار ہو جئے اور ظالماں غی سزا جہنم ہے فر ظالم اس غی خدائی ماں شریک یا معبود کس راہوسکیں۔

يَصِفُوْنَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ اَمِ
تیں جھڑیں یہ بیان کریں؛ وہ جھڑ و وی کم کرے اسناں اس غی کائے پُچھ نیہنہ، تے انھاں ساراں ناں پچھیو جئے غو (۱۰)
اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا
کیوں! انھاں نے اس ناں چھوڑ غے ہور خدا بنا لیّا ہیں! (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے اپٌنی دلیل پیش کرو! یوہ (قرآن)
ذِكْرُ مَنْ مَّعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِيْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ
میرے نالٌ آلاٌں غو ذکر ہے تے انھاں لوکاں غو ذکر ہے جھڑا میرے تیں پہلاں تھا بلکہ (گل یاہ ہے جے) مچ لوک حق ناں
الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٢٤﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ
جانٌتا نیہنہ اس گلو ویہہ منہ موڑ رہیا ہیں؛ تے ہم نٌے (اے نبیؐ) تھارا تیں پہلاں جھڑا وی پیغمبر
رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿٢٥﴾
چلایا ہم انھاں وریاہی وحی کرتا رہیا جے میرے تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ لہٰذا تم میری ہی عبادت کرو (۱۱)
وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ بَلْ عِبَادٌ
تے یہ کیہنہ: جے (اللہ) رحٰمن نے اولاد بنّا لی ہے؛ اس غی ذات پاک ہے بلکہ ویہہ (اس غا) عزت آلاٌ
مُّكْرَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ
بندا ہیں؛ ویہہ اس تیں اگے بدھ غے گل نیہنہ کر سکتا تے ویہہ اس غا حکم ور ہی
يَعْمَلُوْنَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
عمل کریں؛ اللہ تعالیٰ انھاں تیں اگلیں تے پشلیں ساریں گل جانٌے
وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ
تے ویہہ کسے غی سفارش نیہنہ کرتا سوائے اس شخص غے جس تیں اللہ خوش وہے تے ویہہ اس غی ہیبت تیں
مُشْفِقُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّيْٓ اِلٰهٌ مِّنْ دُوْنِهٖ
ڈرتا ریہنہ؛ تے انھاں بچوں جھڑ و یاہ گل کہہ جے اس تیں علاوہ ہوں وی خدا ہوں
فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾
ہم اس ناں جہنم غی سزا دیاں غا ہم ظالماں ناں اسے را سزا دئیاں (۱۲)

ع ۲ ۱۹ ۲

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا

تے کیوں ! کافر لوکاں نے اس گل ور غور نیہنہ کیّو جے اسمان تے زمین آپسماں

رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ

جُڑیا وا تھا فر ہم نّے ویہہ کنّی کنّی کر چھوڑیا تے ہم نّے پانی ناں ہر اک زندہ چیز پیدا کر دتی

أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (۳۰) وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ

تے کیوں ! فر وی یہ ایمان نیہنہ لیاسیں ! تے ہم نّے زمین ماں بڑا بڑا پہاڑ گڈ چھوڑیا تا نجے واہ

تَمِيدَ بِهِمْ ۖ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ

مخلوق ناں لے غے ڈلکن نہ لگ جے تے ہم نّے اس ماں کھلّا کھلّا رستہ بنا دتا تا نجے لوک اپنی منزل

يَهْتَدُونَ (۳۱) وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا ۖ

ور پُج سکیں ؛ تے ہم نّے اسمان ناں محفوظ چھت بنا چھوڑیو

وَّهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُونَ (۳۲) وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ

ور لوک اس غی (قدرت غیں) نشانیاں درتہان ہی نیہنہ کرتا ؛ اور وہ ہی تے ہے جس نے

الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِي فَلَكٍ

رات تے تہاڑی اور دیہنہ تے چن پیدا کیّا ہر اک اپناں اپناں دائرہ ماں

يَّسْبَحُونَ (۳۳) وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۖ

ترے لگو (۱۳) تے (اے نبیؐ) ہم نّے تھا راتیں پہلاں کسے انسان ناں سدا رہنو نیہنہ بخشیو

أَفَإِنْ مِّتَّ فَهُمُ الْخٰلِدُونَ (۳۴) كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ

فر کیوں ! جے تھاری وفات ہوگئی تاں یہ ہمیشاں ریہنہ غا ؟ ہر ایکن جان نے موت غو

الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا

مزو چکھنوں ہے ؛ تے ہم تمناں مندی تے چنگی حالت ماں مبتلا کر غے تھاری ازمائش کراں تے (اوڑک) تم نّے

تُرْجَعُونَ (۳۵) وَإِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَّتَّخِذُونَكَ

مھارے در ہی مڑ غے آنو ہے (۱۴) تے (اے نبیؐ) یہ کافر جد وی تمناں دیکھیں تھارو

(۱۳) اللہ تعالیٰ غی قدرت بیان کر غے اس غی توحید سمجھائی جا رہئی ہے جے یہ کافر تے مشرک اس گل ور کیوں نیہنہ غور کرتا کہ اک وقت ماں تے یاہ ساری کائنات تھی ہی نیہنہ اس ویلےٗ اک واحد ذات اللہ تعالیٰ غی تھی فر اسے نے یاہ جیاجون تے یہ کائنات پیدا فرمائی فر انھان بچوں کوئے اس غو شریک کس را ہو سکے یہ سارا اسمان تے یاہ زمین آپسماں جڑیا وا اکو کجھ تھا فر اسے نے یہ کنی کنی کر غے بکھرا بکھرا اسمان تے زمین بنا چھوڑیا ! فر ہر اک زندی چیز پانی غے ذریعے پیدا فرما دتی اور پانی ناں ہی زنداں رھن غو اک ذریعو بنا دتو تے کیون ! قدرت غیں یہ صاف صاف نشانیں تک غے وی ویہہ ایمان قبول نیہنہ کرسیں ! اسے نے تے زمین ناں جفت رکھن واسطے اسمان ماں پہاڑاں غیں میخ تے کلّا ٹھوک دتا ہیں فر ان خطرناک پہاڑاں تے پنجالاں ماں قدرتی کجھ اسیں گلیں رکھدتیں ہیں جھاں غے ذریعہ لوک ایکن علاقہ تیں دوجا علاقہ ماں جاسکیں جیکدے یہ قدرتی گلیں تے رستہ نہ ہوتا تاں اک علاقہ غا لوکاں ناں دوجاں علاقاں غو پتو ہی نہ ہوتو اس غی نشانیاں ماں وہ نیلا چھت آلوٗ اسمان ہی تک لیو جن تھماں تیں اس نے کس را حفاظت ناںؒ کھلوٗ کیو وہ ہے نہ اسماں کدے کوئے تیڑ پوے نہ یوہ پرانوں وہے نہ بودو وہے نہ اس توڑی شیطان پج سکیں یہ ساریں اس غی قدرت غیں نشانیں ھیں ور لوک انھاں ور غور کرتا ہی نیہنہ رات تہاڑی تے دیہنہ چن سارا اسے نے پیدا کیا ہیں تے اسے غا حکم غا یہ بنہیا وا ہیں خدا جانے کتنی صدیں لنگ گیئں ہیں ور انھاں غا نظام ماں کدے کائے خرابی نیہنہ آئی ہر اک اپناں اپناں رستہ ور دوڑ تو جا رھیو ہے۔

(۱۴) مشرک رحمت عالم ﷺ واسطے یاہ گل کہہ غے دل غی پہڑاس کڈیں ویں تھا جے یہ تے آخر مر ہی جئیں غا تے اک تہاڑے انھاں غی تبلیغ تیں مھارو پچھو چھٹ ہی جےٗ غو انھاں ناں جواب دتو جے وفات تے ساراں غی برحق ہے دنیا ماں سدا رہن واسطے تے کوئے آیو ہی نیہنہ فر رحمت عالم ﷺ غا دنیا تیں پردو کر جان ماں تھارا واسطے کہڑی خوشی غی گل ہے کیوں ! تم سدا زندہ ریہنہ غا ؟ نیہنہ دنیا ماں چار تہاڑا اسانی غا یا تنگی غا کڈ غے چھیکڑ تے ساراں نے موت غو ذائقو چھکھنوں ہی ہے اس تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو فر کسے غی وفات غی اڈیک ماں خوشی کرنی کس کم ! فارسی غا شاعر نے بڑی سُہنی گل کہئی ہے۔

اگر بمرد عدو جائے شادمانی نیست۔ کہ زندگانی ما نیز جاودانی نیست۔

اِلَّا هُزُوًا ؕ اَهٰذَا الَّذِیْ یَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ ۚ وَ هُمْ بِذِكْرِ
مخول ہی بناویں جے یہ ہی ہیں ویہہ جہڑا اتھاراں معبوداں غو (برائی ناں) ذکر کرتا ریہنہ تے ویہہ آپ (اللہ)
الرَّحْمٰنِ هُمْ كٰفِرُوْنَ (۳۶) خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ؕ
رحمن غا ذکر تیں انکار کر رہیا ہیں ؛ انسان تے بنیو وو ہی تاول غو ہے
سَاُورِیْكُمْ اٰیٰتِیْ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنِ (۳۷) وَ یَقُوْلُوْنَ مَتٰى
ہوں تاولاں ہی تمناں اپنی نشانیں دس دیوں غو لہذا تم کاہلی نہ کرو (۱۵) تے کیہنہ : جے یوہ وعدو
هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ (۳۸) لَوْ یَعْلَمُ الَّذِیْنَ
پورو کد وہے غو ؟ جیکر تم سچا ہیں ؛ افسوس ! کدے کافر لوک اس وقت ناں
كَفَرُوْا حِیْنَ لَا یَكُفُّوْنَ عَنْ وُّجُوْهِهِمُ النَّارَ وَ لَا
جان لیتا جسویلے ویہہ (دوزخ غی) اگ ناں نہ اپناں منہ وروں ہٹا سکیں غا تے نہ
عَنْ ظُهُوْرِهِمْ وَ لَا هُمْ یُنْصَرُوْنَ (۳۹) بَلْ تَاْتِیْهِمْ
اپنی کنڈ وروں ! تے نہ ہی انھاں غی مدد کی جئے غی ؛ بلکہ واہ (گھڑی) تے انھاں ور
بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا یَسْتَطِیْعُوْنَ رَدَّهَا وَ لَا هُمْ
اچن چیت ہی آ جئے غی تے واہ انھاں ناں ٹھٹھن ٹھار کر چھوڑے غی فر یہ نہ اس ناں ہٹا سکیں غا تے نہ انھاں ناں
یُنْظَرُوْنَ (۴۰) وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ
مہلت دتی جئے غی ؛ تے (اے نبیؐ) تھارا تیں پہلاں رسولاں غی وی یقیناً ہاسی اڈائی گئی تھی
فَحَاقَ بِالَّذِیْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ
فر انھاں بچوں جہڑا لوک ہاسی اڈانویں تھا انھاں ناں اسے (عذاب) نے آ کھیر یو جس غو
یَسْتَهْزِءُوْنَ (۴۱) ع قُلْ مَنْ یَّكْلَؤُكُمْ بِالَّیْلِ وَ النَّهَارِ
ویہہ مخول بنانویں تھا (۱۶) تم فرمادیو : رات ماں تے تہاڑی ماں کون (اللہ) رحمن تیں تھاری
مِنَ الرَّحْمٰنِ ؕ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُوْنَ (۴۲)
حفاظت کر سکے بلکہ انھاں نے اپناں رب غی یاد تیں منہ ہی موڑیو وو ہے ؛

(۱۵) مشرک گل گل ور رحمت عالم ﷺ غی ہاسی تے مخول بنانویں ویں تھا حضرت ناں دیکھ غے کیہنہ ویں تھا اوہو !! تکو تے سہی یوہ بندو مھاراں خداواں غی برائی کرے اللہ نے فرمایو جے بتاں غو ناں برائی ناں لینوں یاہ ہاسی غی گل نیہنہ بلکہ ہاسی غی تے یاہ گل ہے جے کوئے اپناں سچا رب ناں تے مہربان اللہ رحمن ناں بسار چھوڑے۔ لہذا ہاسی جُغی تے تھاری حالت ہے جہڑا اللہ رحمن ناں نیہنہ منتا سگوں اُپروں خدائی قہر غو وی مخول بنانویں جے عذاب کس نے تکیو تے کد آیو؟ اصل ماں انسان غی طبیعت ماں ہے ہی تاول وہ ہر اک گل ور کاہلی ہی کرتو رہ۔ ور اے مشرکو! ہُن تے تم نے نیڑے ہی دنیا تے آخرت ماں خدائی قہر غی نشانیں تک لیں ہیں۔ لہذا اتم کاہلا نہ پوو۔ سبحان اللہ! اس درڈ تیں کجھ ہی بعد بدر غا مدان ماں ان مشرکاں غی ساری کاہلی مٹھی ہوگئی۔

فائدو: ابن کثیر وغیرہ کجھ بزرگاں نے دوجی آیت غی اس را تفسیر کی ہے جے کافراں غا اس مہناں تے مخول ور ایمان آلاں ناں لہر چڑہے تھی جے خدا انھاں ور تاولاں ہی اپنوں عذاب کیوں نیہنہ گھل چھوڑتو اس ور فرمایو! اے ایمان آلیو تم کاہلی نہ کرو بس کجھ تہاڑاں ماں ہی تم خدائی عذاب غا سوھٹا برھتا انھاں ور تک لیں غا۔

(۱۶) مشرک قیامت غا آن ناں تے آخرت غا لیکھا ناں سروں منیں ہی نیہنہ تھا۔ اس گلوں ویہہ قیامت غو وی مخول بنانویں ویں تھا جے جیکر تم سچا ہیں تاں دسو قیامت غا آن غو یوہ وعدو کد پورو وہے غو جواب دتو جے تم اس قہر غی گھڑی ناں اتنی سوکھی کیوں سمجھیں! تم تے ذری یوہ خیال کرو جے اس تہاڑے واہ تے اچن چیت ہی آ جے غی اور نافرمان اس ناں تک غے ٹھٹھن ٹھار ہو جئیں غا۔ نہ کوئے اسناں پچھے ہٹا سکے غو تے نہ کسے ناں تیاری کرن غو موقعو لبھے غو فر چلو! قیامت تے اجوں آئی نیہنہ اگے آن آلی ہے تم پشلیں نافرمان قوماں ور پین آلا عذاب ہی ور غور کر لیو! انھاناں جد وی خدائی عذاب تیں ڈرایو جئے تھو ویہہ اس غو مخول بنانویں ویں تھا ور چھیکڑ اسے عذاب نے ویہہ چان چک آن کھیر یا جس غو ویہہ مخول بنانویں ویں تھا بس اسے را قیامت وی اچن چیت ہی نافرماناں ناں آن نوڑے غی۔

اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ دُوْنِنَا ؕ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ

کیوں ! مھارا تیں علاوہ انھاں غا ہور خدا ہیں جھڑا انھاں ناں بچا سکیں ویہہ تے اپنٔی (وی)

نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُوْنَ (٤٣) بَلْ

مدد نیہنہ کرسکتا تے نہ انھاں ناں مھاری طرفوں حمایت حاصل ہے (١٧) بلکہ

مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ؕ

گل یاہ ہے کہ ہم نٔے انھاں ناں تے انھاں غا باپ داداناں زندگی غیں نعمت عطا کیں ات توڑی کہ ان ور لمی مدت گذر گئی

اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ؕ

تے کیوں ! ویہہ تکتا نیہنہ جے ہم اس زمین ناں اس غاں گھنڈا تیں گھٹا تا لیا رہیا ہاں

اَفَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ (٤٤) قُلْ اِنَّمَآ اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْىِ ۖ

فر کیوں ! یہ ہی غالب ریہنہ غا ؛ (اے نبیؐ) فرما دیو : ہوں تے تمناں وحی غے ذریعے ڈرا رہیو ہوں

وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنْذَرُوْنَ (٤٥)

ور ڈورا بلٔاوا ناں سنتا ہی نیہنہ جسویلٔے انھاں ناں ڈرایو جئے ؛

وَلَئِنْ مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ

تے جیکدے انھاں ناں تھارا رب غا عذاب غو اک ہُولٔو لگ جئے تاں ویہہ ضرور کہنٔ لگ پویں غا

يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ (٤٦) وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ

ہائے مھارا ور پئی ! ہم ہی ظالم تھا ؛ تے ہم قیامت غے تہاڑے انصاف

الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ؕ

غیں تڑکھڑیں رکھاں غا فر کسے ور ذری وی ظلم نیہنہ ہوسیں ؛

وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ

تے جیکدے کسے غو عمل رائی غا داناں برابر وہے غو

اَتَيْنَا بِهَا ؕ وَكَفٰى بِنَا حٰسِبِيْنَ (٤٧) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا

ہم اس ناں وی حاضر کردیاں غا تے ہم حساب لینٔ واسطے کافی ہاں (١٨) تے یقیناً ہم نے

(١٧) ہُن اللہ غیں نعمت بیان فرمانغے اس غی توحید سمجھائی جارھئی ہے۔ جے لوکاں نے جھڑا باطل معبود بنایا واہیں انھاں بچوں کہڑو رات تہاڑی غی آفتاں ۔ مصیبتاں تے پریشانیاں تیں انسان غی حفاظت کرے۔کوئے نیہنہ کرسکتو بلکہ ویہہ تے اپنی حفاظت وی نیہنہ کرسکتا ۔ ان پتھر غاں باطل معبوداں ناں جیکدے کوئے چوری کرلے جئے یا پہن توڑ چھوڑے یہ اس ناں ٹھاک وی نیہنہ سکتا فر یہ اس اللہ غے برابر اس غی خدائی ماں کسرا شریک ہوسکیں جھڑ و رات تہاڑی اپنی مخلوق غی ہر کئیں تیں حفاظت فرماوے جیکدے انسان بس اسے ایکن گل ور غو کرے تاں وی وہ خدا غی توحید ناں سمجھ سکے ور یہ مشرک تے اپناں رب در تہان کرتا ہی نیہنہ ،۔

(١٨) نافرمان مشرک لوکاں غی نافرمانی غی وجہ بیان کی جارھئی ہے جے اصل ماں مدتاں تیں انھاں غا باپ دادا ور تے انھاں ور اللہ غی نعمتاں غی بدلار لگی وی ہے تے انھاں غی نافرمانی ور کوئے عذاب نیہنہ آیو جس تیں یہ سر کھل یاہ گل سمجھ بیٹھا ہیں جے مھاراں سراں ور کوئے ہے ہی نیہنہ تے ہمناں مھاراں کرتوتاں غی کدے پچھ ہی نیہنہ ہوسے اس گل ور وی غور نیہنہ کرتا جے اللہ انھاں غی چمکھی تیں کفر غی زمین ناں گھٹا رھیو ہے روز روز نویں نویں بستیں اسلام ماں آرھئی ہیں تے کافراں غا پیراں ہیٹھوں انھاں غی زمین کھسکتی جارھئی ہے کیو ! یہ حالات تک غے وی مشرک یوہ اندازو نیہنہ لاتا جے ہن مھاری شام ہے ! تے کیون ہُن وی انھاں ناں غالب آجان غی کجھ امید ہے ؟ بلکہ جیکدے یہ اکھ اگاڑیں عقل تیں کم لئیں تاریخ غا ورقا پھلوریں تاں انھاں ناں پتو لگے جے باطل غی یاہ پھونکڑ پھانکڑ تے سدا چار ہی تہاڑا رہ چھیکڑ تے اس ناں تباہی تے بربادی تیں سوا کدے کجھ نیہنہ تھا یو فر اللہ اپناں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تھا ور کم تے اس قرآن مقدس غے ذریعے سمجھانٔوں تے نصیحت کرنوں ہی ہے ور یہ تے ہیں ہی دل غا ڈورا انھاں غا کنّاں ور تے ضد غا چَھپّا لگا واہیں فر یہ نصیحت سنٔیں تے سنٔیں کسرا اور انھاں غی یاہ مغروری یاہ غفلت تے یا آکڑ ہے چھڑی چار ہی تہاڑا غی ۔ خدا غا عذاب غو تے اک ہی ہولٔو لگتاں ہی انھاں غی ساری آکڑ مٹھی ہو جئے غے تے یہ آپے اپنٔاں سارا جرم مننٔ لگ جئیں غا ۔ جے ہائے مھارا ور پئی ظالم تے ہم آپے ہی تھا فر اصل نمیڑو تے قیامت غے تہاڑے وہے غو جت انھاں ناں رتّی رتّی غو حساب دیٔنوں پوئے غو تے کائے اک گل وی یہ خدا تعالیٰ تیں چھپا غے نیہنہ رکھ سکسیں تے اس تہاڑے اللہ تعالیٰ ایکلٔو سارا انساناں غو حساب لیں واسطے سدو ہو جئے غو۔

مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ الْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَّذِكْرًا

موسیٰؑ ناں تے ہارونؑ ناں (حق اور باطل ماں) فیصلو کرن آلی تے لوء آلی اور پرہیز گاراں

لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٨﴾ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

واسطے نصیحت (آلی کتاب) عطا کی تھی ؛ جہڑا اپݨاں پرور دگار تیں بن دیکھیاں ڈریں

وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ

تے ویہہ قیامت (غاخیال) تیں وی کمتا ریہنہ ؛ تے یوہ اک بابرکت ذکر ہے

اَنْزَلْنٰهُ اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ

جہڑو ہم نے نازل کیو ہے تے کیوں ! تم اس غو انکار کریں (١٩) تے ہم نے ابراہیمؑ ناں

اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾ اِذْ

پہلاں تیں ہی انھاں غی ہدایت دتی وی تھی تے ہم انھاں ناں خوب جاݨاں تھا ؛ جسویلے

قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْٓ اَنْتُمْ

انھاں نے اپݨاں باپ تے اپݨی قوم ناں کہیو : یہ مورتیں جھاں غی پوجا ماں تم لگا وا

لَهَا عٰكِفُوْنَ ﴿٥٢﴾ قَالُوْا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا لَهَا عٰبِدِيْنَ ﴿٥٣﴾

ہیں کے ہیں ؛ انھاں نے کہیو : ہم نے اپݨاں باپ دادا ناں انھاں ہی غی عبادت کرتاں دیکھیو ہے ؛

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٥٤﴾

ابراہیمؑ نے فرمایو : واقعہ ہی تم وی تے تھارا باپ دادا وی سارا کھلی گمراہی ماں پیاوا ہیں ؛

قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللّٰعِبِيْنَ ﴿٥٥﴾

انھاں نے کہیو : کیوں ! تم سچیں ہی مھارے کوڑے حق لے غے آیا ہیں یا تم یوں ہی کھیڈ رہیا ہیں

قَالَ بَلْ رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الَّذِيْ

ابراہیمؑ نے فرمایو : نیہنہ بلکہ تھارو رب وہ ہی ہے جہڑو اسماناں غو تے زمین غو رب ہے جس نے

فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٦﴾

یہ پیدا کیا ہیں تے ہوں اس (گل) ور گواہ ہوں (٢٠)

(١٩) یعنی یوہ قرآن پاک کوئے اللہ تعالیٰ غو پہلو ہی کلام نیہنہ اس تیں پہلاں حضرت موسیٰؑ تے حضرت ہارونؑ ناں اللہ تعالیٰ نے حق تے باطل ناں حلال حرام ناں نکھیڑن آلی چیز تورات عطا فرمائی تھی جہڑی جہالت غی اندھیریاں ماں ہدایت غی لوء بالن آلی تھی تے ان متقیاں واسطے اک نصیحت تھی جہڑا انِ دیکھیاں اپݨاں ں مالک تیں ڈرتا ریہنہ تے آخرت غا لیکھا غو خیال کر غے کمتا ریہنہ بس اسے را یوہ قرآن وی اللہ تعالیٰ غی طرفوں اک بابرکت سچی نصیحت ہے جہڑو اللہ نے خاص اپݨاں فضل ناں لوکاں غی ہدایت واسطے نازل کیو ہے ہُن آپے سوچ لیو کہ خدا گی اتنی بڑی نعمت تیں منہ موڑنوں کتنی پہاری محرومی تے بدقسمتی ہے۔

(٢٠) عرب غا مشرک اپݨاں ساراں شرکی عقیداں غے باوجود حضرت ابراہیمؑ ناں اپنوں بزرگ منیں تھا انھاں غی لہڑی ماں ہوݨ ور بڈیار وی کریں تھا فر مکہ پاک ماں حضرت ابراہیمؑ غو بݨایو وو خانوں کعبو موجود تھو اس گلوں حضرت ابراہیمؑ غو ذکر ہر ویلے انھاں غاں ذہناں ماں سجرو رہ تھو اسے گلوں قرآن نے وی جگہ جگہ حضرت ابراہیمؑ غی سچی سُچی تے اصلی سیرت پیش کر غے مشرکاں ناں یوہ احساس دوایو جے تم جھاں ناں اپݨاں بزرگ منیں انھاں نے تے اسے توحید پچھے اپنوں سارو کجھ تج چھوڑیو تھو جس غی مخالفت ور آج تم نے لک بنیو وو ہے حضرت ابراہیمؑ جت اپݨاں باپ تے ات غاں ساراں لوکاں ناں پچ واری مثال دے غے اللہ غی توحید سمجھائی ات انھاں غا دل ماں گل بسالن واسطے انھاں ناں ہی پچھیں جے ان مورتیاں غو کے مسئلو ہے؟ انھاں غی حقیقت کے ہے؟ لوکاں نے جواب دتو جے ہور تے کائے دلیل نیہنہ ور مھارا بڑا بڈیرا اسے را کرتا آیا ہیں حضرت نے فرمایو پھر یاہ تے کائے دلیل نیہنہ اس تیں اتنی گل غو پتو لگو جے تھارا بڑا وی تھارے ہاروں گمراہ تھا لوکاں ناں بتاں غی مخالفت آلی یاہ گل بچ ہی اݨ ہوݨی لگی تے یوہ یقین ہی نیہنہ آن لگو جے کوئے بندو سچین مچیں اسی گل کہہ سکے انھاں نے کہیو : تم ایویں مستی کریں یا سچیں مچیں کائے گل دسݨی چاہویں حضرت نے فرمایو ہاں یاہ گل دسݨی چاہوں جے مھارو تھارو اگلاں پشلاں سارا غو خدا اوہ ہی ہے جس نے یاہ زمین تے یہ اسمان پیدا فرمایا ہیں تے تھاری سمجھ ماں آوے یا نہ آوے ہوں اس ور گواہ ہوں۔

وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾

تے خداغی قسم! جسویلے تم اِتوں کنڈ پھیر غے چلیا جیں غا تاں ہوں ضرور تھاراان بتاں ناںؔ کوئے داء کروں غو (٢٠ ب)

فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٨﴾

فر ابراہیمؑ نے ویہہ پھنجڑ پھنجڑ کر چھوڑیا سوائے انھاں غا بڑا بُت غے تا نجے ویہہ اس کولوؔں پچھیں ؛

قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٩﴾

ویہہ کہنؔ لگا مھاراں معبوداں ناںؔ یوہ کم کس نے کیّو ہے؟ اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ وہ بڑو ظالم ہے ؛

قَالُوْا سَمِعْنَا فَتًى يَّذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٠﴾

(کجھ) لوکاں نے کہیو : ہم نے اک نوجون ناں ان غا بارہ ماں کجھ کہتاں سُنیوں ہے اس ناں ابراہیمؑ کہینہ ؛

قَالُوْا فَاْتُوْا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ

انھاں نے کہیو : اس ناں لوکاں غے سامنے لیاؤ تا نجے ویہہ (اس ناں)

يَشْهَدُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالُوْٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا

دیکھ لیں ؛ (جسویلے ابرہیمؑ آ گیا) انھاں نے پچھیو : اے ابراہیمؑ کیوں تیں ہی مھاراں خداواں ناںؔ

يٰٓاِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهٗ ۖ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا

یوہ کم کیّو ہے ؟ انھاں نے فرمایو : نیہنہ بلکہ انھاں غا اس بڑا نے کیّو وہے غو

فَسْـَٔلُوْهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوْٓا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ

تے انھاں ناں ہی پچھ لیو جیکدے یہ بولیں چالیں (٢١) فر انھاں نے اپنّاں دلاں ماں سوچیو

فَقَالُوْٓا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوْا

تے بولیا بیشک تم ہی تے ظالم ہیں ؛ فر (لازم ہوغے) سر بنّا

عَلٰى رُءُوْسِهِمْ ۚ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٥﴾

کرلیا (تے کہنؔ لگا جے) تم تے جانٔے ہی ہیں کہ یہ گل نیہنہ کرتا ؛

قَالَ اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ

ابراہیمؑ نے فرمایو: تم اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے اسی چیزاں غی عبادت کریں جھڑی تمنّاں نہ کجھ فائدو دے

(٢٠ ب) ہوں چھڑی منہ تیں یاہ گل کہتو ہی نیہنہ بلکہ ہوں تے تھاراں بتاں غا بارہ ماں ضرور کجھ عملی کاروائی کروں غو جد تم انھاں کولوؔں ذری دور وہیں غا انھاں غو اشارو تھو جے جس تہاڑے تھارو میلو وہے غو تے تم سارا اس ماں وہیں غا اس تہاڑے ہوں انھاں غو علاج کروں غو یاہ گل کجھ لوکاں نے سنٔی ور انھاں نے اس ناں کائے اہمیت نیہنہ دتّی ۔

(٢١) چھیکڑ وہ میلہ آلوؔ یا بڑا دیہنہ (برادیہنہ) آلوؔ تہاڑو آ گیو جس ماں ات غا سارا لوک مندراں غا پجاریاں تے چوکیداراں سمیت باھر چلا گیا اور حضرت ابراہیمؑ یاہ گل کہہ غے جے ہوں بل نیہنہ شہر ماں رہ گیا اور جاہل تے گمراہ قوم ناں گل سمجھان واسطے حضرت نے یوہ طریقو کیّو جے ساراں تیں بڑا بتخانہ (مندر) غا سارا بت پہَن توڑ غے ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیا ور اک ساراں تیں بڑو بت اسے رارہن دتّو تے مشہور ہے کہ بدان یا ہتھوڑ واسے غا گاٹا ماں لڑکا چھوڑیو تا نجے مڑ غے آویں تے اس گل ور غور کریں جے جھڑا خدا اپنّوں آپ نیہنہ بچا سکتا ویہہ لوکاں ناں کے دے سکیں ۔ لوک واپس مڑیا تے اپناں خداواں غو یوہ حشر تک غے ٹھٹھن ٹھار ہو گیا کہ یوہ پاپ کس نے کیو ہے! بہر حال جس نے وی کیو وہ کوئی بڑو ہی ظالم ہے اس ویلےؔ کجھ لوکاں ناں حضرت ابراہیمؑ غی واہ گل یاد آ گئی جے ’’ہوں تھاراں بتاں غو کدے ضرور کوئے علاج کروں غو‘‘ ویہہ بولیا جے ات اک نوجوان ہے جس ناں ابراہیمؑ کہینہ ہم نے اس ناں ان بتاں غا بارہ ماں کجھ کہتاں سنیو ہے سارا بولیا جے فر تے اس ناں ساری بلادری غے سامنے لیاؤ تا نجے لوک اپنے کنیں اس غی سن غے گواہ بنیں ۔ تے فٹ ہی اس ناں سزا دتی جئے سارا اس ور مطمئین ہو گیا، یاہ واہ گل تھی جھڑی آپ حضرت ابراہیمؑ لوڑیں تھا جے کدے ایسو موقعو لگے جت سارا لوک اکھٹا ویں تے ساراں غے سامنے اللہ غا دین غی گل آوے ۔ خیر! حضرت ابراہیمؑ تشریف لے آیا لوکاں نے پچھیو مھارا خداواں غو یوہ حشر تم نے کیو ہے؟ حضرت نے ان موٹی عقل غاں لوکاں ناں گل سمجھان واسطے فرمایو انھاں ساراں غو بڑو خدا تے یوہ چنگو پہلو کھلّو ہے غور کر و کدے اسے نے تے یوہ کم نیہنہ کیو ۔ بڑی گل یاہ ہے کہ تم انھاں خداں ناں ہی پچھو جے تھارو یوہ حال کس نے کیو ہے؟ یہ بولتا ویں غا ۔ جے بولت ہویا تاں آپے دسیں غا حضرت یاہ چاھویں تھا جے لوک اس گل ور غور کریں کہ جھڑا بت اپنّو آپ بچا نیہنہ سکتا بول نیہنہ سکتا اپنی تباہی غو حال سنا نیہنہ سکتا فر ویہہ بچارا خدا کس رابن سکیں ۔

شَيْـًٔا وَّلَا يَضُرُّكُمْ ۭ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُوْنَ

سکیں تے نہ نقصان پہچا سکیں فتّے منہ !! تمنّاں وی تے انھاں ناں وی جھاں غی تم اللہ ناں

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوْا حَرِّقُوْهُ

چھوڑ غے عبادت کریں تے کیوں ! تم عقل تیں کم نیہنہ لیتا (٢٢) کہنٛ لگا اس ناں ساڑ دیو

وَانْصُرُوْٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يٰنَارُ

تے اپنّاں خداں غی مدد کرو جیکدے تم نٛے کجھ کرنوں ہی ہے ؛ ہم نٛے کہیو : اے اگ !

كُوْنِيْ بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓي اِبْرٰهِيْمَ ﴿٦٩﴾ وَاَرَادُوْا بِهٖ

توں ٹھنڈی ہوجا ! تے ابراہیمؑ واسطے سلامتی بنٛ جا ! تے انھاں نے ابراہیمؑ نالٛ داء

كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَخْسَرِيْنَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَلُوْطًا

کرنوں چاہیوتھو، ورہم نٛے ویہہ ہی نقصان ماں گہل چھوڑیا؛ تے ہم انھاں ناں تے لوطؑ ناں نجات

اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿٧١﴾

دے غے اس زمین در لے آیا جس ماں ہم نٛے دنیا جہان آلاٛں واسطے برکت رکھی ہے ؛

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ ۭ وَيَعْقُوْبَ نَافِلَةً ۭ وَكُلًّا

تے ہم نٛے انھاں ناں اسحاقؑ عطا فرمایا ؛ سگوں یعقوبؑ وی ! تے ہر ایکنٛ ناں

جَعَلْنَا صٰلِحِيْنَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنٰهُمْ اَىِٕمَّةً يَّهْدُوْنَ

ہم نے نیک بخت بنّایو (٢٣) تے ہم نٛے انھاں ناں رہنما بنّایو ویہہ مھاراں حکماں نالٛ رہبری

بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرٰتِ

کریں تھا تے ہم نٛے وحی غے ذریعے انھاں ناں نیک کم کرن تے

وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيْتَاۗءَ الزَّكٰوةِ ۚ وَكَانُوْا

نماز قائم کرن اور زکٰوۃ ادا کرن غو حکم کیّو تے ویہہ مھاری

لَنَا عٰبِدِيْنَ ﴿٧٣﴾ وَلُوْطًا اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا

ہی عبادت کریں تھا (٢٤) تے لوطؑ ناں ہم نٛے حکمت تے علم عطا فرمایو

(٢٢) حضرت ابراہیمؑ غی دلاں ماں کھبھ جان آلٛی یاہ گل دلاں ماں کھبھ گئی اک نیس واسطے ہی سہی ور انھاں غا ضمیر جاگ گیا تے لوک اپناں آپ ناں پچھن لگا جے واقعہ ہی جھڑا اپٹوں آپ نیہنہ بچا سکتا ویہہ ہمناٛں کے دیہنہ غا اساں ناں خدا بناٛ غے ہم نے اپنے اپر ظلم کیو ہے ور اک نیس تیں بعد انھاں ماں فر واہ قومی عصبیت آلٛی ضد آ گئی۔ تے ہدایت غے کھنڈے آجانٛ تیں بعد فرمت پٹھّی ہوگئی تے ذری لازم ہو غے حضرت ابراہیمؑ ناں کہنٛ لگا جے تم مھارا کولٛوں اسی گل کیوں پچھیں ؟ کیوں ! تمنا آپ نیہنہ پتو جے پتھر گل نیہنہ کرتا حضرت انھاں غا مہنہ تیں یاہ ہی گل تے کھوانٛی چاھویں تھا فرمایو ! فر خدا ناں چھوڑ غے انھان غی عبادت کیوں کریں ؟ جھاں ناں نفع نقصان غو کجھ اختیار نیہنہ افسوس ہے ! تھارا وروی تے تھارا ان خداں وروی کیوں ! تم اتنی موٹی گل وی نیہنہ سمجھتا۔

(٢٣) متکبر جاہل جدوی گلاں ماں تے علمی بحث ماں لاجواب ہو جے فر وہ اپنی طاقت ور پھنڈنٛ تے تھمکیں دین لگ جئے حضرت ابراہیمؑ غی مخالفت ماں وی جد لوکاں ناں کائے گل نیہنہ لبھی فر تھمکی دین ور آگیا جے یہ بت کجھ وی ہیں ور ہیں تے مھارا ہی خدا اس ویلٛے انھاں ناں مھاری مدد غی لوڑ ہے لہذا جس ناں وی کجھ کرن غی ہمت ہے وہ اٹھ کھلووے تے ان خداں غی مدد کرے اور انھاں غا دشمن حضرت ابراہیمؑ ناں ساڑ دئے فر اک بہت بڑو اکیھر پچا غے حضرت ہور بڑی بے دردی نالٛ اس ماں سٹ دتّا گیا۔ ور اگ ناں اللہ تعالٰی غی طرفوں حکم آ گیو جے توں حضرت ابراہیمؑ واسطے اسی ٹھنڈی ہو جا جس ماں انھاں ناں ذری تکلیف نہ وہے فر یو ہی ہو وو اگ پھل بنٛ گئی تے انھاں غیں ساریں چالٛ مٹی ماں رل گئیں حضرت ابراہیمؑ تے انھاں ور ایمان لیانٛ آلا انھاں غا پھتیجا حضرت لوطؑ ناں اللہ تعالٰی برکت آلٛی زمین شام ماں لے آیو تے ات پر دیس ماں حضرت اسحاقؑ جئیا صاحب زادہ تے حضرت یعقوبؑ جئیا پوترا عطا فرما دتا۔ تے ہر ایکنٛ ناں نبوت غو اچو رتبو عطا فرمایو۔

(٢٤) یعنی یہ بزرگ آپے ہی چھڑا نیک نیہنہ تھا بلکہ یہ تے دوجاں ناں نیک رستو دسنٛ آلاٛ اللہ تعالٰی غا خاص بندا تھا اللہ نے انھاں ناں نماز تے زکوۃ جسی عبادتاں غی وحی کی تھی ویہہ تہاڑی رات اپنی شان غے مطابق اللہ غی عبادت ماں لگا ریہنہ تھا۔

وَنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ تَّعْمَلُ

تے انھاں ناں اس بستی تیں نجات دتی جت غا لوک گندا کم

الْخَبٰٓئِثَ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ۝٧٤ۙ

کریں تھا بیشک ویہہ مچ پھیڑا تے بدکار لوک تھا ؛

وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ۭ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝٧٥ ع

٥ ع ٢٥ ٥

تے ہم نٔے ویہہ اپݨی رحمت ماں داخل فرما دتا ؛ یقیناً ویہہ نیکو کاراں بچوں تھا (٢٥)

وَنُوْحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَنَجَّيْنٰهُ

تے (یادکرو) نوحؑ ناں جسویلٔے انھاں نے ان تیں پہلاں دعا کی تھی تے ہم نے انھاں غی دعا قبول فرمالی فرہم

وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ۝٧٦ۚ وَنَصَرْنٰهُ مِنَ

نٔے انھاں ناں تے انھاں غا منݨ آلاں ناں سخت تکلیف تیں نجات دیدتی ؛ تے ہم نٔے انھاں غی ان لوکاں غا

الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ

مقابلہ ماں مدد کی جنھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہہ دتو تھو بلاشبہ ویہہ برا لوک

سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝٧٧ وَدَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ

تھا لہٰذا ہم نٔے ویہہ سارا غرق کر چھوڑیا (٢٦) تے داؤدؑ اور سلیمانؑ

اِذْ يَحْكُمٰنِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيْهِ غَنَمُ

ناں (وی یادکرو) جدویہہ دوئے اک فصل غا بارہ ماں فیصلو کر رہیا تھا جدکہ اس ماں رات غے ویلٔے کجھ لوکاں غیں لگیں

الْقَوْمِ ۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شٰهِدِيْنَ ۝٧٨ۙ فَفَهَّمْنٰهَا

بکریں آپئیں تھیں تے ہم انھاں غا فیصلہ ناں دیکھ رہیا تھا ؛ تے وہ فیصلو ہم نٔے

سُلَيْمٰنَ ۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّعِلْمًا ۡ وَّسَخَّرْنَا مَعَ

سلیمانؑ ناں سمجھا دتو تے دواں ناں ہم نٔے علم اور حکمت عطا فرمایو تے ہم نٔے پہاڑ

دَاوٗدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۭ وَكُنَّا فٰعِلِيْنَ ۝٧٩

داؤدؑ غے ماتحت کردتا تھا ویہہ انھاں غے نال تسبیح کریں تھا تے پکھیروں وی! تے یوہ سب کجھ ہم ہی کر رہیا تھا؛

(٢٥) حضرت ابراہیمؑ غے نال عراق تیں شام ہجرت کرن آلا حضرت لوطؑ غو مختصر جیہو تذکرو کیو جا رہیو ہے جے انھاں ناں وی ہم نٔے حکمت تے نبوت غو علم عطا کیو تھو فرفلسطین غے کوٹے سُدوم ناں غیں ان بستیاں تیں اللہ نے انھاں ناں نجات دتی تھی جھڑیں بستیں مچ پھیڑی بد کاری کرن آلیں تھیں تے جدویہہ گناہ گار خدائی عذاب نال ملیا میٹ ہورھیا تھا اس ویلٔے اللہ تعالیٰ حضرت لوطؑ ور خصوصی مہربانی فرما رہیو تھو تے ویہہ اپناں ساراں کھر آلاں ناں لے غے حفاظت نال اُتوں جارھیا تھا۔

(٢٦) حضرت آدمؑ تیں بعد انسانی تاریخ ماں ساراں تیں موہرے غا مشہور پیغمبر جنھاں غو ذکر قرآن مقدّس نے کیو ہے ویہہ حضرت نوحؑ ہیں جنھاں نے ساڈا نو سو سال تبلیغ فرمائی ات انھاں غو وی مختصر ذکر ہے تفصیل سورۃ ہود تے سورۃ اعراف ماں گذر گئی ہے

وَعَلَّمْنٰهُ صَنْعَةَ لَبُوْسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِّنْۢ

تے ہم نے انھاں ناں تھارا واسطے زرہ بنانٔی سکھائی تانجے واہ تھاری لڑائی غا نقصان تیں

بَاْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ (٨٠) وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ

تمناں بچاوے فر کیوں ! تم شکر گذار بنیں غا ! (۲۷) تے زور غو پھانڈو سلیمانؑ غے

عَاصِفَةً تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖۤ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا

ماتحت کر دتو تھو جہڑو انھاں غا حکم ناںٔ اس زمین در چلے تھو جس ماں ہم نے بڑی برکت

فِيْهَا ۭ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عٰلِمِيْنَ (٨١) وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ

رکھی تھی تے ہم ہر ایکنٔ چیز ناں جانن آلا ہاں ؛ تے دیؤاں بچوں کجھ اسا تھا

مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ ذٰلِكَ ۚ

جہڑا انھاں واسطے (سمندراں ماں) چبی ماریں تھا تے اس توں علاوہ ہور وی کئیں کم کریں تھا

وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ (٨٢) وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ

تے ہم ہی انھاں غی راکھی کرن آلا تھا (۲۸) تے ایوبؑ ناں (وی یاد کرو) جد انھاں نے اپناں رب اگے

اَنِّيْ مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ (٨٣)

دعا منگی جے مناں یاہ بماری لگ گئی ہے تے توں سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے ؛

فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَّاٰتَيْنٰهُ

فر ہم نے انھاں غی دعا قبول کرلی تے انھاں ناں جہڑی تکلیف تھی واہ دور کردتی تے انھاں ناں اُنھاں غو

اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

کٹبو وی عطا کیو سگوں انھاں غے ناںٔ اُتناں ہی ہور وی (عطا کیا) اپنٔی طرفوں خاص مہربانی کرغے

وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ (٨٤) وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِدْرِيْسَ

تے تانجے عبادت کرن آلاں واسطے (یاہ گل) نصیحت وہے (۲۹) تے اسماعیلؑ تے ادریسؑ

وَذَا الْكِفْلِ ۭ كُلٌّ مِّنَ الصّٰبِرِيْنَ (٨٥) وَاَدْخَلْنٰهُمْ

اور ذوالکفل ناں (وی یاد کرو) یہ سارا صبر کرن آلا تھا ؛ تے ہم نے ویہہ اپنٔی رحمت ماں

(۲۷) حضرت داوودؑ حضرت یعقوبؑ غی لہڑی غا ویہہ مشہور نبی ہیں جھاں ناں اللہ نے اپنی کتاب زبور شریف وی عطا فرمائی تے ناںٔ ہی اک بڑی حکومت تے خلافت وی عطا فرمائی اسے را انھاں غا پوت حضرت سلیمانؑ ناں وی نبوّت تے حکومت دوئے چیز دتی گئیں تھیں۔ ات انھاں دواں غا جس فیصلہ غو ذکر ہے اس غی قرآن نے یا نبی پاک ﷺ نے کائے تفصیل تے بیان نیہنہ کی ورصحابہ کرامؓ غا اقوال تیں ہی مفسراں نے اس غی تفصیل اس را لکھی ہے جے اک واری انھاں غی عدالت ماں ایکنٔ بندانے یوہ مقدموں پیش کیو جے فلاناں غیں لگیں بکریں پے غے رات میرو بڈھ صاف کرگئیں تے حضرت ابن مسعودؓ فرمانویں جے ویہہ داخاں غو باغ کھا گئیں تھیں اس ور حضرت داوودؑ نے یوہ فیصلو کیو جے بکریں بڈھ یا باغ آلا ناں دیدتی جئیں ور حضرت سلیمانؑ نے حضرت داوودؑ غی اجازت ناںٔ یوہ فیصلو کیو جے بکریں بڈھ آلا ناں دتی جیہں تے بڈھ بکریاں آلا ناں تانجے وہ بڈھ ماں سگ لانغے تے گوڈی راکھی کر گے ایسو ہی کردئے جیسو کہ پہلاں تھو اچر توڑی بکریاں غا دُدھ تیں بڈھ آلو نفعو کھئے فر دوئے اپنٔی چیز لے لیں۔ حضرت سلیمانؑ غا فیصلہ ماں کسے ولٔ غو نقصان نیہنہ تھو اس گلوں حضرت داوودؑ نے وی پوت غو فیصلو پسند فرمایو اسے ور فیصلو ہوگیو۔ ور اللہ نے دواں غی تعریف فرمائی جے ہم نے دواں ناں علم تے حکمت دتی تھی تے داوودؑ ور ہم نے ہور وی مچ فضل کیا تھا ویہہ جسویلے اللہ غی تسبیح تے ذکر کریں تھاں یا زبور شریف غی تلاوت اپنی سُہنی طرز ناںٔ کریں ویں تھا اس ویلے خدا غی قدرت ناںٔ آسیں پاسیں غا پہاڑ تے پکھیروں وی اُنھاں ناںٔ تسبیح کرن لگ جیں تھا تے اللہ تعالیٰ فرماوے جے اسماں کجھ تعجب آلی گل نیہنہ کیو نجے یوہ سب کجھ اللہ غی قدرت ناںٔ ہورھیو تھو اور اس غی قدرت ماں تے کائے چیز اُوکھی ہے ہی نیہنہ۔ تے انھاں غا ہتھ ماں اللہ نے لوہو موم بنا چھوڑیو تھو جس ناںٔ ویہہ جنگ ماں کم آنٔ واسطے لوہا غا کڑتا (زرہ) بنانویں ویں تھا انھاں تیں پہلاں اسیں زرہ بنان غو کوئے رواج نیہنہ تھو انھاں غے ذریعے ہی انساناں ناں یاہ چیز سکھا غے اللہ نے انساناں ور احسان کیو۔

(۲۸) حضرت سلیمانؑ ور ہونٔ آلا اللہ غا خاص فضل بیان ہورھیا ہیں جے اللہ نے زور غی ہوا انھاں غے ماتحت کر چھوڑی تھی جس غے ذریعے ویہہ نیس غی نیس ماں برکت آلی زمین یعنی فلسطین تے شام ماں پج جئیں تھا تے اللہ نے بڑا بڑا جن تے دیوا انھاں غے ماتحت کیا وا تھا جہڑا حضرت سلیمانؑ غا حکم ور سمندراں ماں چُبّی مار مار غے موتی تے دو جئیں قیمتی چیز کڈیں ویں تھا تے اس تیں علاوہ دوجا بڑا بڑا کم انھاں غا حکم ور کریں تھا اِنھاں دواں گلاں غی کجھ ہور تفصیل سورت ''سبا'' ماں آوے لگی۔

(۲۹) حضرت ایوبؑ وی حضرت یعقوبؑ غی لَہڑی غا مشہور نبی ہیں ور یہ کہڑا زمانہ ماں تھا اس بارہ ماں تاریخی روایتاں ماں اختلاف ہے اللہ تعالیٰ نے یہ اپنی مچ نعمتاں ناںٔ نوازیا تھا جھاں ور یہ اللہ غا بہت بڑا شکر گذار بندا رھیا فر اللہ نے انھاں کولوں اپنی نعمتاں ناں واپس لے غے اِنھاں غی آزمائش کی مالٔ فصل سب کجھ تباہ ہوگیو اولا دوی ساری یا تے مر گئی یا کجھ بزرگاں غی تفسیر غے مطابق بچھڑ گئی (کما قالہ ابن مسعودؓ) یہ آپ وی سخت ماندا ہوگیا کائے سخت قسم غی تکلیف ہوگئی اس آزمائش ماں کئی سال گذر گیا ور اِنھاں نے صبر غو پلّو بالکل نیہنہ چھوڑیو، چھیکڑ اپناں مالک غے اگے اپنی بے وسی غی دعا منگی جہڑی بے صبری یا شکایت آلی نیہنہ تھی۔ اس ور اللہ غا فضل ناںٔ ویہہ بلٔ ہوگیا۔ انھاں غی زمین بچوں اک اُماء پانی پھُٹو حکم ہووو جے اس ناں پیوی تے اس ناںٔ نہاؤ وی بس نہاتاں ہی بالکل تندرست ہوگیا فر اللہ نے مالٔ وی عطا کیو تے اپنٔی واہ بچھڑی وی اولا دوی لبھ گئی سگوں اللہ نے بیوی غا شکم تیں اتنی ہی ہور وی اولاد عطا کی۔ یا دوجاں بزرگاں غے مطابق اللہ نے بیوی غا شکم تیں پہلاں تیں دونی عطا کی۔ انھاں غا اس قصہ ماں اللہ غی نعمتاں ور شکر تے مصیبت ماں صبر کرن غو ایمان آلاں واسطے بڑو سبق ہے۔ فائدو۔ حضرت ایوبؑ غا بارہ ماں اسرائیل روایت بڑیں مبالغہ آلیں آئیں ہیں جھاں بچوں کجھ مھاراں مفسراں نے وی نقل کی ہیں ہم نے ات چھڑی قرآن ماں بیان ہونٔ آلیں گل تے ویہہ گل بیان کی ہیں جھاں ور علماء غو اتّفاق ہے۔

فِيْ رَحْمَتِنَا ؕ اِنَّهُمْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۸۶﴾ وَذَا النُّوْنِ

داخل کرلیّا تھا بلاشبہ یہ نیکو کاراں بچوں تھا (۳۰) تے مچھی آلا ناں (یادکرو)

اِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ

جسویلے ویہہ نراض ہوغے چلیا گیا تھا تے انھاں نے یوہ خیال کیوتھو جے ہم انھاں غی پکڑ نیہنہ کرسکساں

فَنَادٰى فِي الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ ۖ

فر انھاں نے انھیریاں ماں دعا کی جے تیرے تیں سوا کوئے معبود نیہنہ تیری ذات پاک ہے

اِنِّيْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۷﴾ ۚ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۙ وَنَجَّيْنٰهُ

بیشک ہوں ہی قصوروار ہوں ؛ اسویلے ہم نے انھاں غی دعا قبول کرلی تے ہم نے انھاں ناں غم تیں

مِنَ الْغَمِّ ؕ وَكَذٰلِكَ نُـْۨجِي الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۸﴾

نجات دیدتی ؛ تے ہم موموناں ناں اسے را نجات دے دیاں (۳۱)

وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا

تے زکریاؑ (ناں یادکرو) جسویلے انھاں نے اپناں رب اگے دعا منگی ربا! توں متاں ایکلو نہ چھوڑ

وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿۸۹﴾ ۚ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۫ وَوَهَبْنَا

تے توں ہی بہترین وارث ہے ؛ فر ہم نے انھاں غی دعا قبول کرلی تے انھاں ناں

لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ

یحییٰؑ عطا فرمایا تے انھاں غی خاطر انھاں غی بیوی اولاد غے قابل بنا چھوڑی بیشک یہ لوک دوڑ دوڑ غے

فِي الْخَيْرٰتِ وَيَدْعُوْنَنَا رَغَبًا وَّرَهَبًا ؕ وَكَانُوْا

نیکیں کریں تھا تے ویہہ امید تے ڈر ناں مھاری ہی عبادت کریں تھا ؛ تے ویہہ مھارے اگے

لَنَا خٰشِعِيْنَ ﴿۹۰﴾ وَالَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

عاجزی کرن آلا تھا (۳۲) تے (اس پاک دامن کاں‌سری ناں یادکرو) جس نے اپنی پاک دامنی غی حفاظت کی ؛

فَنَفَخْنَا فِيْهَا مِنْ رُّوْحِنَا وَجَعَلْنٰهَا وَابْنَهَآ

فر ہم نے اس ماں اپنی روح پھوک چھوڑی تے ہم نے اس ناں نالے اس غا بچہ ناں

(۳۰) حضرت اسماعیلؑ تے حضرت ادریسؑ غو ذکر مسیں پچھے ''سورت مریم'' ماں ہووو ہے حضرت ذوالکفلؑ غا بارہ ماں متاں بزرگاں غو خیال یوہ ہے جے یہ بنی اسرائیل غاں نبیاں بچوں اک نبی تھا انھاں بزرگاں غی دلیل ہے جے اللہ نے انھاں غو ذکر نبیاں غے ناں ناں کرغے فرمایو ہے جے یہ سارا صبر کرن آلا بندا تھا تے سارا ہم نے اپنی رحمت تے مہربانی ناں نوازیا تھا۔ ور کجھ مفسر فرمانویں جے یہ نبی نیہنہ تھا بلکہ اک اُچّا رتبہ غا بزرگ تھا۔ کیونجے مسند امام احمدؒ تے حدیث غی دوجیاں کتاباں ماں انھاں غا جہڑا اقصا آیا ہیں انھاں تیں یوہ ہی سئی وہے۔ جے یہ بزرگ بندا ہیں نبی نیہنہ ! ور انھاں ناں نبی کہن آلا مفسر کیہنہ جے ہو سکے ویہہ کوئے ہور بزرگ ''ذوالکفل'' ناں غا ویں غا اللہ اعلم۔

(۳۱) حضرت یونسؑ ناں ''مچھی آلا'' اس گلوں کہیو جئے کیونجے ویہہ مچھی نے ننگل لیا تھا جس غو تفصیلی ذکر سورۃ ''یونس'' ماں گذر گیو ہے ویہہ عراق غا علاقہ ''موصل'' غے نیڑے نینوا غا لوکاں ناں اللہ غو دین پہچاویں تھا ور اک عرصہ توڑی تبلیغ کرن غے باوجود لوک ایمان نیہنہ لیا یا۔ فر انھاں واسطے بددعا کی تے یا ہی گل کہہ غے جے ہُن ترے تہاڑاں غے اندر اندر عذاب آجئے غو غصّہ ماں پَہر یا وا اُتوں ہجرت واسطے نکل گیا حالانکہ اجاں اللہ غی طرفوں ہجرت غو صاف حکم نیہنہ آیو تھو۔ پچھے قوم تے خدا غا عذاب غا اثر تک غے ایمان لے آئی جس غو ذکر سورۃ یونس ماں ہے۔ اور حضرت یونسؑ جس ویلے ہجرت واسطے کشتی ور سوار ہووا کشتی چان چک طوفان غا گھمن کہیر ماں پھس گئی کشتی آلاں نے باقی لوکاں ناں بچانڑ واسطے اک بندو سمندر ماں سٹن غو فیصلو کیو تانجے کشتی ذری ہولی ہو جئے اس واسطے قرعہ اندازی ہوئی قُرعو حضرت غے ناں نکل گیو تے حضرت یونسؑ نے سمندر ماں چھال مار چھوڑی اس غو ذکر ''سورۃ والصّٰفّٰت'' ماں ہے سمندر ماں ویہہ اک مچھی نے ننگل لیا جت انھاں ناں یوہ احساس ہُوو جے میرے تیں غلطی ہوگئی ہے میں ہجرت غا حکم تیں پہلاں ہجرت کرلی ہے۔ فر انھاں نے مچھی غا شکم تے سمندر غی کانگ غی اور رات غی ترے ترے انھیریاں ماں اپناں مالک اگے قصُور غو اقرار کرتاں یاہ دعا منگی تے اللہ نے اپناں ں فضل ناں انھاں ناں اس تکلیف تیں اس را نجات دتی مچھی ناں حکم ہوو وے جے توں حضرت یونسؑ ناں کہنڈ اور رکھ دئے۔ یوہ قصّو یاد کرواغے اللہ نے ایمان آلاں غو دل بدھاتاں فرمایو جے ایمان آلاں تیں جدوی کائے لغزش ہو جئے فر ویہہ اخلاص ناں اپناں مالک غو بوہٹھکوریں تاں وہ انھاں ناں اسّے را مصیبت تیں نجات دئے تے انھاں غی دعا سُنئے۔ فائدو: حضرت یونسؑ غی یاہ لغزش اجتہادی تھی جہڑی انھاں غی عالی شان غا لحاظ ناں لغزش شمار ہو گئی ورنہ عام موموناں غا لحاظ ناں تے یاہ لغزش وی شمار نیہنہ ہوتی۔

(۳۲) حضرت زکریاؑ غو ذکر تفصیل ناں ''سورۃ مریم'' غا مُڈھ ماں گذر گیو ہے اُنھاں نے یاہ دعا بڈھیماں ماں اس ویلے کی تھی جد انھاں نے دیکھیو کہ میراں رشتیداراں بچّوں تے کوئے اک وی اس جگو نیہنہ کہ وہ میرے تیں بعد اللہ غا دین غو جہڑو کم میرے متھے ہے وہ سمھال سکے اُس ویلے انھاں نے رب اگے جھولی کھلیاری جے ربّا! توں متاں ایکلاں نہ چھوڑیئے تے توچ بہتر وارث ہے لہذا توں مناں ایسو بچو عطا کر جہڑو میرا علم غو وارث بن سکے اللہ نے انھاں غی دعا قبول کرلی تے انھاں غیں بیوی صاحبہ جہڑیں بانجھ تھیں اولاد غے قابل بنا چھوڑیں تے انھاں ناں حضرت یحییٰؑ جیا نیکو کار اللہ غا نبی صاحب زادہ عطا کیا اللہ اپناں ں ان ساراں نیک بنداں واسطے فرماوے جے یہ اللہ تیں ڈر ڈر غے تے اس غی رحمت غا امیدوار بن غے دوڑ دوڑ غے نیکیں کرن آلا تے اللہ تعالیٰ اگے عاجزی کرن آلا تھا۔

ءَايَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۱﴾ إِنَّ هٰذِهٖٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً ۖ وَّأَنَا

دنیا جہان واسطے اک نشانی بنا چھوڑیو ؛ یاہ تھاری جماعت یقیناً اِکاّ ہی جماعت ہے تے ہوں

رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْنِ ﴿۹۲﴾ وَتَقَطَّعُوْٓا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ

تھارو رب ہوں لہٰذا تم میری ہی عبادت کرو! تے لوکاں نے آپس ماں اپناں دین ماں اختلاف پیدا کر لیو ہے (ور) ساراں نے

إِلَيْنَا رٰجِعُوْنَ ﴿۹۳﴾ فَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ

مھارا در ہی مڑ غے آنوٗ ہے (۳۳) تے جہڑو نیک عمل کرے غو

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ ۚ وَإِنَّا لَهٗ كٰتِبُوْنَ ﴿۹۴﴾

اور وہ مومن وی وہے غو اس غی محنت ضائع نہینہ جاسیں تے ہم یقیناً اس غا عمل لکھتا جا رہیا ہاں

وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿۹۵﴾

تے جس بستی ناں ہم نے ہلاک کر چھوڑیو ات غاں لوکاں واسطے ناممکن ہے کہ ویہہ فر دنیا ماں مڑ غے آسکیں

حَتّٰٓى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوْجُ وَمَأْجُوْجُ وَهُمْ مِّنْ

ات توڑی کہ جسویلے یاجوج تے ماجوج کھول دتا جیں غا تے ویہہ

كُلِّ حَدَبٍ يَّنْسِلُوْنَ ﴿۹۶﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ

ہر اک اُچی جگہ تیں دوڑتا آرہیا ویں غا ؛ تے سچو وعدو نیڑے آپجّے غو

فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۖ يٰوَيْلَنَا

اسویلے کافر لوکاں غیں اکھ تاڑے ہی لگی رہ جیں غیں ؛ جے ہائے افسوس!

قَدْ كُنَّا فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۹۷﴾

ہم تے اس تیں غفلت ماں ہی پیاوا تھا بلکہ ہم ہی ظالم تھا (۳۴)

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ ۗ

بیشک تم تے ویہہ چیز جھاں غی تم اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں دوزخ غو بالن ہیں

أَنْتُمْ لَهَا وٰرِدُوْنَ ﴿۹۸﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَآءِ اٰلِهَةً مَّا

تم (ساراں) نے اس ماں ضرور جانوٗں ہے ؛ جیکدے یہ واقعہ ہی خدا ہو ویں آں تاں

(۳۳) پاکدامن کاںسری تیں مراد حضرت مریمؑ تھیں جھاں غا پاک شکم تیں بجن نکاح غے اللہ نے اپنی خاص قدرت ناںٗ حضرت عیسیٰؑ پیدا فرمایا اس را دوئے ماں پوت اللہ غی خاص نشانی تھا جے اللہ جو چاہوے سو کر سکے ات اللہ تعالیٰ نبیاں غا اس تذکرہ تیں بعد جہڑو حضرت موسیٰؑ غا ذکر تیں چھوہ غے حضرت عیسیٰؑ غا ذکر ور مکایو ہے فرماوے جے نبیاں غی یاہ ساری جماعت اکاّ جماعت تھی۔ کیونجے ویہہ ایکنٗ ہی دین غی دعوت دیں تھا سارا نبی اپناںٗ امتیاں ناں اللہ غی توحید ہی سکھا تا رہیا ہیں تے اک دین ''اسلام'' غی دعوت دیتا رہیا ہیں لہذا ساراں لوکاں ناں اک ہو غے اپناں رب ہی غی عبادت کرنی لوڑئے تے اسے ایکنٗ دین ور چلنو چاہیئے ور جاہل تے دنیا پرست لوک اس نیش توحید آلاٗ ایکنٗ دین ور اپنٗی اپنٗی مرضی غی بدعتاں غا لیبا لاتا رہیا تے اپنٗی اپنٗی پشان غا کنی کنی رستہ کڈھتا رہیا جس کر غے ویہہ اپنٗا اس اصل دینی مرکز تیں دور ہوتا چلٗیا گیا۔ ات توڑی کہ انھاں غو اصلی توحید آلاٗ دین ناںٗ کجھ تعلق ہی نہینہ رہیو تے انھاں غا کنی کنی ناں ور بکھرا بکھرا ٹولا بن گیا ور جیکدے یہ اج وی ضد تے نموھر پونٗوں چھوڑ غے اصل دین نو ڑلیں تاں فر ساری دنیا اک توحید آلاٗ مذہب آلی بن جئے۔ تے جہڑا دنیا ماں اپنٗا ضدی پونا تیں باز نہینہ آسیں ویہہ وی اپنٗوں ہی کجھ گمانویں غا کیونجے اوڑک تے ساراں نے اللہ تعالیٰ ہی غی بارگاہ ماں حاضر ہونوں ہے ات ساراں غو نمیڑو ہوجئے غو۔

(۳۴) اپرّ یاہ گل دسی گئی تھی جے اوڑک ساراں نے اپناں رب ہی غی بارگاہ ماں پیش ہونٗوں ہے جت ہر ایکنٗ غو نمیڑو ہوجئے غو ہُن قیامت غا اس نمیڑا غی اک چھلکار جئے کرائی جارھئی ہے جے جہڑا خوش قسمت نیکی کرتا رہیا ویں غا نالٗے ویہہ مومن ویں غا انھاں غی نیکی غی تے بالکل نا قدری نہینہ ہوسیں انھاں غی اک اک نیکی لکھی جارئی ہے جس غی اس تہاڑے جزاء لبھے غی ور جھاں بدقسمتاں نے پہڑاں عملاںٗ غی ڈگی چکی وی وہے غی اور انھاں نے تے اللہ تعالیٰ غی دتی وی مہلت تیں وی کجھ فائدو نہینہ کھٹیو ہوسے تے چھیکڑ ویہہ دنیا ماں وی خدائی عذاب ناںٗ ملٗیا میٹ ہوا ویں غا انھاں ناں تے یاد رکھنٗو چاہیئے جے ہُن قیامت توڑی نہ انھاں ناں دوہری واری دنیا ماں آنٗ غو موقعو نصیب وہے غو نہ ویہہ توبہ تِلاّ کر غے اپناں گناہ معاف کرا سکیں غا ایسا لوک تے بس قیامت غے نیڑے ہی اٹھالیا جئیں غا جس تیں بعد فر توبہ نہینہ ہوسیں بلکہ عملاں غو لیکھو وہے غو یوہ قیامت غو تہاڑ واس ویلٗے آوے غو جد دجّال نکل پُوے غو تے حضرت عیسیٰؑ تشریف لے آویں غا تے یاجوج ماجوج نکل پویں غا جہڑا اہر اک اچی جگہ تے ہر اک نکا نکی تے ٹہیری تیں نچتا کدتا دوڑتا آویں غا قیامت غی انھاں نشانیاں تیں بعد حساب کتاب غا وعدہ غو ویلٗو نیڑے آ لگے غو محشر غا مدان ماں حاضری واسطے ''صور'' ماں پھوک ماردتی جئے غی اس ویلٗے لوک بے سرت ہوجئیں غا کافراں نافرماناں غیں اکھ تاڑے ہی لگی وی وہیں غیں تے ویہہ تلیں ملتاویں غا جے افسوس ہم نٗے بڑی غلطی کی ہم اج توڑی غفلت تے مغروری ماں پیا رہیا ہمنٗے اپنے اپر بڑو ظلم کیو ور یہ رُھڑیا کرنا انھاں غے کجھ کم نہینہ آسیں۔

وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ

اس ماں نہ جیں آں ؛ تے ساراں نے سدا اسّے ماں رہنٛو ہے ؛ اس ماں انھاں غو رواس پٹّاس لگورہ غو ؛

وَّهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ

تے اس ماں یہ کجھ وی نیہنہ سُنٛ سکسیں (٣٥) بیشک جنھاں لوکاں واسطے مھاری طرفوں

لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰٓ ۙ أُولَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ۙ

پہلاں ہی چنگا انجام غو وعدو ہو گیو تھو ویہہ اس تیں دور رکھیا جیں غا ؛

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ

ویہہ دوزخ غی ذری کیڈ وی نیہنہ سنٛ سیں تے ویہہ ہمیشاں ہمیش اپنٛی روح لگتی

أَنفُسُهُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٢﴾ۚ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ

نعمتاں ماں ریہنہ غا ؛ انھاں ناں وہ بڑو ڈر وی غمگین نیہنہ کرسیں

وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ

تے فرشتا انھاں ناں لینٛ آویں غا جے یوہی ہے وہ تہاڑو جس غو تھارے ناںٛ وعدو

تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ

کیّو جئے تھو(٣٦) جس تہاڑے ہم اسمان ناں اس راپلھیٹ دیاں غا جس راکہ کاغذاں غی گڈی

لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا

پلھیٹی جئے ؛ جس را ہم نٛے پہلاں (کائنات) پیدا کی تھی ہم اسّے را دوبارہ پیدا کر دیاں غا یوہ مھارے

عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي

ذمّے وعدو ہے ؛ ہم (اس را) ضرور کراں غا (٣٧) تے یقیناً ہم نٛے نصیحت تیں بعد

الزَّبُورِ مِنۢ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا

زبور ماں لکھ چھوڑیو ہے جے زمین غا وارث میرا

عِبَادِيَ الصَّٰلِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغًا

نیک بندا ویں غا ؛ بیشک اس ماں عبادت کرن آلاٛں واسطے

(٣٥) مشرکاں بتاں غاں پجاریاں ناں کہیو جا رھیو ہے جے تم جنھاں بتاں ناں اج یاہ سوچ غے عبادت کریں جے یہ پہلکے مھارے کم آویں غا مھاری سفارش کریں غا۔ قیامت غے تہاڑے تے تم وی ناٛلے تھارا امنّیا وا یہ خدا وی تھارے ناںٛ جہنم ماں سٹ دتّا جئیں غا اس ویلٛے تمنٛا پتو لگ جئے غو جے جیکدے یہ خدا ہوتا فر جہنّم ماں کیوں سڑتا فر تم سارا سدا دوزِخ ماں پیا ریہنہ غا مشرک تے گناہ غی سزا پھگتس غا تے بتاں غا پتھر پَخ پَخ غے انھاں ناں ہور ہور سزا دین غو بندوبست کریں غا۔ ناٛلے اپنٛاں باطل معبوداں ناں اپنے ناںٛ دیکھ غے مشرک اپنی عقل ور ہور ہور سڑیں کڑیں غا ہر ویلٛے رواس پٹّاس کرتا تے بڑو کتا ڈانکتا ریہنہ غا کہ اس ڈنڈ رولا ماں کوئے کجھ سنٛ نیہنہ سکسے۔

(٣٦) یعنی کوئے یاہ نہ سمجھے جے مشرکاں غا باطل معبود جد دوزخ ماں جیں غا فر تے ویہہ نیک بندا وی اسماں شامل ہو جیں غا جنھاں غی وفات تیں بعد جاہل لوکاں نے انھاں غی کرامتاں غی کہانی بنا بنا غے انھاں غی پوجا شروع کر لی تھی جس را حضرت عیسیٰؑ تے حضرت عُزیرؑ تے دوجا بزرگ ناٛلے اللہ غا فرشتا جنھاں غی عرب غا مشرک عبادت کریں تھا۔ فرمایو: نئیں! نئیں! جنھاں نیکاں غی نیکی غی وجہ تیں پہلاں دنیا ماں ہی انھاں واسطے چنگو وعدو ہو گیو ہے، ویہہ تے دوزخ تیں اتناں دور رکھیا جئیں غا کہ انھاں ناں تے اس غی ذری کیڈ وی نیہنہ آسیں۔ ویہہ تے سدا روح لگتی نعمتاں ماں آرام کرتا ریہنہ غا ویہہ تے قیامت غا تے محشر ماں حاضری آلاٛ تہاڑا غا گھبراتے ڈرتیں وی غمگین نیہنہ ہوسیں۔ بلکہ فرشتا انھاں غو استقبال کرن آویں غا۔ تے اپنے ناںٛ عزت سنگ انھاں ناں جنت ماں لے جا رھاویں غا۔ ناٛلے کہہ رھیا ویں غا جے "یوہ ہی ہے وہ تہاڑو جس غو تھارا ناںٛ وعدو تھو"۔

(٣٧) یعنی قیامت غے تہاڑے یوہ سارو نظام تباہ برباد کر دتّو جئے غو اسمان اسرا پلھیٹ دتا جئیں غا جس راکہ کاتب اپناں لکھیا وا کاغذ پلھیٹ لئے تے اس ناں پہلیٹن ماں ذری اوکھت نیہنہ آتی بس اللہ تعالیٰ واسطے وی اسماں کجھ اوکھت نیہنہ سورۃ زمر آیت ٦٧ ماں ہے "سارا اسمان اس غا سجا ہتھ ماں پکھیٹیا واویں غا" تے اس تیں وہ اس کائینات ناں فر اسے را پیدا کر دئے غو جس را پہلی عاری پیدا کی تھی۔

لِقَوْمٍ عٰبِدِيْنَ ﴿۱۰۶﴾ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

بڑو پیغام ہے تے (اے نبیؐ) ہم نّے تم دنیا جہان واسطے رحمت ہی رحمت بنا غے چلایا ہیں (۳۸)

قُلْ اِنَّمَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَهَلْ

تم فرمادیو: جے میرا در یاہ وحی آوے جے تھارو خدا بس اک ہی خدا ہے فر کیوں!

اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۰۸﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ

تم فرمانبردار بنّیں غا! تے جیکدے ویہہ منہ موڑ لیں تاں فرمادیو: جے میں تمنّاں برابری ناںّ

عَلٰى سَوَآءٍ ۭ وَاِنْ اَدْرِيْٓ اَقَرِيْبٌ اَمْ بَعِيْدٌ

اگاہ کر دتو ہے تے ہوں نیہنہ جانّو جے جس چیز غو تھارے ناںّ وعدو کیّو جارہیو ہے واہ نیڑے ہی

مَّا تُوْعَدُوْنَ ﴿۱۰۹﴾ اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ

ہے یا دور ہے؛ جھڑی گل اُچی کہئی جئے وہ اس ناں وی جانّے

وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۱۱۰﴾ وَاِنْ اَدْرِيْ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ

تے جو کجھ تم چھپاویں اس ناں وی جانّے تے ہوں نیہنہ جانّو خورے واہ تھارے واسطے ازمائیش

لَّكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۱۱۱﴾ قٰلَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ ۭ وَ

وہے تے اک وقت توڑی (دنیا غو) فائدو کھٹوں وہے (۳۹) نبیؐ نے فرمایو: ربّا! توں انصاف ناںّ فیصلو کردے! تے

رَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۱۲﴾

مھارو رب رحمٰن ہے اسّے کولّوں انھاں گلاں ور مدد منگی جئے جھڑیں تم بیان کریں (۴۰)

سُوْرَةُ الْحَجِّ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ ثَمَانٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّعَشْرُ رُكُوْعَاتٍ

سورت حج مدینہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اٹھتر آیت اور دس رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںّ جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنّو ہے

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ

(۱) لوکو! اپناں رب تیں ڈرو! قیامت غو ٹچھل یقیناً

(۳۸) یعنی ایمان آلاں غی دنیا تے آخرت ماں کامیابی غی یاہ گل چھڑی قرآن پاک ماں ہی نیہنہ بلکہ یاہ گل تے لوح محفوظ ماں تے قرآن تیں پہلیں اسمانی کتاباں ماں وی لکھی وی ہے اللہ نے اپنی کتاب ''زبور'' ماں ایمان آلاں ناں نصیحت کرن تیں بعد یاہ گل لکھ دتی تھی جے زمین غا وارث میرا نیک بنداویں غا زمین تیں مراد اصل ماں تے جنت غی زمین ہے جے واہ چھڑی ایمان آلاں ناں ہی نصیب وہے غی ویہہ ہی اس غا وارث بنّیں غا ور دنیا ماں وی جد ایمان آلاں غی ساری جماعت ایمانی تقاضا پورا کر غے تے نیک بن غے دسّے فر دنیا غی زمین غا وارث وی ایمان آلا ہی بنّیں جس را کہ دنیا نے کئیں واری اس غا نقشو اپنّی اکھّاں ناںّ تکیو ہے۔ فر فرمایو جے انھاں گلاں ماں سگوں ساری سورت پاک ماں ایمان آلاں واسطے بڑو زبردست پیغام تے سنّیو ہے تے دنیا تے آخرت غی کامیابی غی یاہ خوشی خبری اللہ نے ایمان آلاں ناں رحمت عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غے مھاوے دتی ہے حضرت ہی غے ذریعے اللہ غو سچو دین تے اس غی برحق کتاب لبھی ہے جھاں غے ذریعے انسان اپناں مالک غو فضل تے اس غی مہربانی کھٹ سکے کیونجے حضرت ہیں ہی دنیا جہان واسطے رحمت ہی رحمت! ہُنّ جس غو روح کرے وہ حضرت غا دین ور عمل کر غے یاہ رحمت کھٹ لئے تے جھڑو اس غی رحمت غی چھاں ماں آنّوں ہی نہ چاہوے وہ تے اسرا ہے جس را کوئے دیہنہ غی لوء تیں بچنّ واسطے کسے تہہ خانہ ماں چھپ جئے فر اس ماں دیہنہ غو کے قصور؟

(۳۹) یعنی حضرت رحمت عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تے جھڑو دین لے غے آیا ہیں اس غو نچوڑ یوہ ہے جے ساری کائینات غو مالک تے عبادت غو مستحق اک اللہ ہے ہُنّ سوچو تم نّے اللہ غو فرمانبردار بنّوں ہے؟ خیر! جھڑو ہُنّ وی منہ موڑے غو وہ سن لے جے میں تے اللہ غو سنّیو صاف صاف پہچا چھوڑیو ہے۔ ہُنّ تھارا واسطے دوئے گل برابر ہیں پَہانویں منّوں تے پَہانویں نمکر جاوَ۔ تھارا عمل تھارا واسطے تے مھارا عمل مھارا واسطے۔ ہاں! قیامت غی یاہ گہڑی کد آوے غی، نیڑے ہے یا دُراڈے؟ یاہ گل اللہ تعالیٰ ہی جانّے وہ اونّے باندے سارو کجھ جانّنّ آنّو ہے تے وہ ہی جانّے جے جھڑی یاہ ٹہل لبھ رہئی ہے اور اجوں قیامت غی کہڑی نیہنہ آئی یاہ تھارا واسطے آزمائش ہے جے کجھ تہاڑا ہور دنیا غا فائدہ لیں تے سوچ کرن غی مہلت دتّی جا رہئی ہے۔

(۴۰) یعنی رحمت عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے یاہ دعا منگی جے ربّا! توں ہی مھارے تے ان مشرکاں غے بشکار عملی طور ور برحق فیصلو فرمادے کہ حق غالب آجئے تے سچا دین غا مقابلہ ماں یہ مشرک جھڑی وی خرافات بکیں اس غا مقابلہ ماں وی اسے کولّوں مدد منگی جئے۔ رحمت عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غی اس دعا غا نتیجو ساراں تیں موھرے بدر غا مدان ماں تکیو گیو۔

۱۸ فروری ۲۰۰۱ء بمطابق ۲۴ ذی قعدہ ۱۴۲۱ھ۔

(۱) آیت ۲۷ ماں حضرت ابراہیمؑ غو حج واسطے عام اعلان کرن غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں سورت حج ہے، یاہ سورت پاک مکی ہے یا مدنی؟ اس بارہ ماں مفسراں غو خاصو اختلاف بیان ہویو ہے کیونجے اس ماں کجھ آیت مکی انداز غیں ہیں جد کہ دوجیں کجھ آیت اسی ہیں جھاں تیں صاف سہئی وہے جے یہ آیت مدینہ پاک ماں نازل ہوئیں ہیں۔ ور جمہور مفسراں غو خیال ہے جے اس ماں مکی مدنی دوئے طرح غیں آیت ہیں یعنی سورت پاک غو کجھ حصو مکہ پاک ماں نازل ہووو ہے تے کجھ مدینہ پاک ماں امام قرطبی فرمانویں جے یاہ ہی گل ٹھیک سہئی وہے۔ سورت پاک غا منڈ ماں قیامت غا خطرناک ٹچھل غو نقشو چھک غے دنیا غاں ساراں انساناں ناں اس تہاڑا غی تیاری تے تقویٰ اور پرہیزگاری غی دعوت دتی گئی ہے، فر انسان غا پیدائش غو ذکر کر غے یوہ ثابت کیو گیو ہے جے جھڑو خدا انسان ناں پہلی واری پیدا کر سکے اس واسطے اس ناں دوہری واری پیدا کر غے حساب کتاب لینّ ماں وی کجھ اوکھت نیہنہ۔ فر اللہ غا مخلص بنداں غا مقابلہ ماں ان لوکاں غو انجام بیان فرمایو ہے جھڑا دل ماں ٹھسّو رکھ غے بس دنیا غی لالچ پچھے دین ماں آویں فر جے دنیا غا فائدہ لبھتا رہینہ تاں تے بالکل خوش رہینہ ور جے آزمائیشاں غو دور آجئے تاں پشلّو نڈئیں ہی نس پُویں۔ فر فرمایو انھاں غی دنیا تے آخرت دوئے جہان برباد ہو گیا۔ فر مکہ غا مشرکاں ناں یاد کروایو ہے جے اج تم ترے سوسٹھ

بت کعبہ ماں رکھ گے اس غا ٹھیکیدار بنؒ بیٹھا ہیں تے ایمان آلاں ناں اس غی زیارت تیں وی ٹھاک رہیا ہیں حالانکہ اس غی تے نیں ہی حضرت ابراہیمؑ نے توحید ور رکھی تھی ناتے ساری دنیا غاں ایمان آلاں ناں اس غا حج غی عام دعوت دتی تھی۔ اس غے نالؒ ہی حج غیں وی کجھ موٹیں موٹیں گل بیان فرمائیں ہیں۔ اس تیں بعد ایمان آلاں ناں جہاد فی سبیل اللہ غی اجازت دتی گئی ہے تے انھاں غی مدد غو وعدو فرمایو ہے جسماں یوہ اشارو تھو جے ہُنؒ تم ہی خانہ کعبہ غا وارث بنؒیں غا۔ فر کئیں کئیں طریاں نالؒ شرک غی برائی سمجھا غے دلاں ماں اس غی نفرت بسائی ہے تے آخر ماں ایمان آلاں ناں اللہ غا رستہ ماں ہر طرح غی قربانی دینؒ غی ترغیب دتی گئی ہے۔

شَيْءٌ عَظِيمٌ ① يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ

بہت بڑی چیز ہے جس تہاڑے تم اس ناں دیکھیں غا (اس تہاڑے) ہر اک دُدھ پیالن آلی اپنّاں

عَمَّآ أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا

دُدھ پیتا (بچہ) ناں پُھل جئے غی تے ہر اک حمل آلی اپنّاں حمل ناں سٹ چھوڑے غی

وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى وَمَا هُمْ بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ

تمنّاں لوک نشہ غی حالت ماں دسیں غا حالانکہ ویہہ نشہ غی حالت ماں نیہنہ ہوسیں ور

عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ② وَمِنَ النَّاسِ مَنْ

اللہ تعالیٰ غو عذاب ہے ہی بڑو سخت (۲) تے لوکاں بچ کجھ اسا ہیں جہڑا

يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ

علم تیں بجن ہی تُہتھ کریں تے ہر اک سرکش شیطان غے پچھے

مَّرِيدٍ ③ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ

ہوجیں ؛ جس غا بارہ ماں یاہ گل لکھ دتی گئی ہے کہ جہڑو اس نالؒ دوستی لاوے غو وہ اس ناں

يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ④ يٰٓأَيُّهَا

گمراہ کرغے چھوڑے غو تے وہ اس ناں دوزخ غا عذاب غو رستو دسّے غو (۳) اے

النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ

لوکو ! جیکدے تمنّاں مرن تیں بعد فر پیدا ہونؒ ماں کجھ شک ہے تاں (سنوں !) بیشک ہم نےؒ تم

مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ

مٹی تیں پیدا کیّا فر نطفہ تیں فر جمیاوا لُہو تیں فر ماس

مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ

غی بوٹی تیں جہڑی پورو نقشو بنؒی وی وہے تے پورو نقشو نہ بنؒی وی وہے! تا نجے ہم تھارے سامنےؒ (اپنؒی قدرت) بیان کردیاں

وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلٰٓى أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ

تے ہم جس ناں چاہواں ماں غا شکم ماں اک معین مدت توڑی رکھ دیاں فر

(۲) سورت پاک قیامت غا ذکر تیں چھوئی جارہئی ہے تے قیامت غو دل ہلّا دینؒ آلو نقشو چھک غے لوکاں ناں قیامت غی تیاری واسطے فرمایو جارھیو ہے اور اس غی تیاری تے خوف خدا نال ہی وہے اس گلوں فرمایو جے اپناں ں رب تیں یعنی اس غا عذاب تے اس غی پکڑ تیں تے اس غا قہر تیں ڈرو ! کیونجے قیامت غی چھنجوڑ اس غی چھنڈ تے اس غو بھچل بڑی ہی اوکھی چیز ہے وہ کتنّوں خطرناک تے اوکھو ویلو وہے غو اس غو اس اس تیں اندازو لاؤ جے اس تہاڑے بچہ ناں دُدھ پیالنؒ آلی ماں ۔ جس ناں دنیا ماں بچہ تیں زیادہ پیاری کائے چیز نیہنہ ہوتی ، اپناں ددھ پیتا بچہ ناں پُھل جئے غی تے اس غی چھنجوڑ لگتاں ہی واہ بچہ ناں چھوڑ غے نس پوے غی جس غا شکم ماں بچو وہے غو وہ اس غی دہشت تیں باھر آجئے غو اس ڈرتے دہشت ماں لوک اسرا بے سُرت ہووا وا اور ٹاٹریا وا ویں غا کہ دیکھنؒ آلو یوہ خیال کرے غو جے انھاں ناں نشو چڑھیو وہے۔ حالانکہ نشہ غی تے کائے گل ہی نیہنہ ہوسیں۔ ور خدائی عذاب وہے ہی بڑی سخت چیز۔ اج دنیا ماں جت کِدے بھچل آوے وہ اک خاص علاقہ توڑی رہ فر وی اُت رھنؒ آلاں غو کے حال وہے! فر قیامت آنؒ غو یوہ بھچل تے ساری دنیا ماں آوے غو تے رحمت عالم ﷺ فرمانویں جے ساری دنیا اس را چُھونٹا کھائے غی جس را کہ سخت طوفان ماں بشکار سمندر غے کشتی کھمّنؒ کھیر ماں پھس جئے۔ یا تیز ہولا چھکّھڑ تے پھانڈا ماں کدے لالٹین لڑکائی وی وہے جس ناں پھانڈا غا تھپھا لگتا ویں (ابن کثیر بحوالہ طبرانی ابن جریر) تے رحمت عالم ﷺ نے یوہ وی فرمایو جے قیامت غو یوہ بھچل جد آوے غو اس ویلے دنیا ماں چھڑا پھیڑا لوک ہی ویں غا (مسلم) اس را دنیا ماں خدا غو یوہ آخری عذاب وہے غو۔ اس تیں بعد ہور سخت بھچل آوے غو جس نالؒ یوہ سارو نظام ٹُٹ پُھٹ جئے غو۔ فر جیّا جون ناں محشر ماں حاضر کرن تے دوھری واری زندہ کرن واسطے دوجی واری ''صور'' ماں پھوکیو جئے غو تے فر بھچل آوے غو اور یوہ بھچل پہلاں تیں وی تگڑو وہے غو۔

(فقد جمعنا بين الروايات للنفخة ا لاولٰى والثانية)

(۳) یعنی قیامت تے یقیناً آوے غی اس غا یہ بھچل وی برحق ہیں ور کتنا ہی جاہل لوک اس خدائی تے یقینی علم ناں چھوڑ غے اپنؒی نیش جہالت ور قیامت غا بارہ ماں تُہتھ کریں. ڈنگ پھڑ نگا اعتراض کریں. تے ہر ویلے سرکش شیطان غے پچھے چلنؒ واسطے تیار ریہنہ فر وہ انھاں ناں جیّاں بلاوے اُواں ہی ٹُر پویں تے جہڑو وی وسوسو دل ماں کھلّے اُسّے ور یقین کرلیں حالانکہ شیطان غا بارہ ماں تے یاہ گل بالکل لکھی وی ہے جے جہڑو وی اُس غا کھرا اور ٹرے غو شیطان ضرور اس نا گمراہ کرغے جہنّم غی ڈنگی کھات ماں لے سٹے غو۔ ور لوک فر وی اللہ غا کلام ناں چھوڑ غے اس غاں وَسوساں ور چلیں۔

نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ

ہم تمناں بچہ بنا غے باہر لے آواں فر تا نجے تم اپنی جوانی تو ڑی پُج جئیں تے تھارے بچوں کجھاں غی تے (پہلاں

يُّتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا

ہی) وفات ہوجئے تے کجھ ویہہ ہیں جہڑا بالکل خراب عمر تو ڑی پہچا دتا جئیں تا نجے

يَعْلَمَ مِنْۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً

ویہہ جانن تیں بعد کجھ وی نہ جانن (۴) تے (اے مخاطب) توں زمین ناں دیکھے کہ واہ سکی (وی پئی وی) وہے

فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاۗءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْۢبَتَتْ

فر جسویلے ہم اس ور پانی برھاواں تاں واہ بالکل نروئی ہوجئے تے اُبرن لگ جئے تے اس بچوں ہر قسم

مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ۝٥ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ

غیں سوہنی سوہنی چیز جمن لگ جیں (۵) یوہ سب اس گلوں ہے کیونجے اللہ تعالیٰ ہی برحق ہے

وَاَنَّهٗ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهٗ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝٦

تے وہ مڑداں ناں زندہ کر دئے تے وہ ہر اک چیز ور قدرت رکھن آلو ہے ؛

وَّاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ

تے قیامت یقیناً آن آلی ہے جس ماں کوئے شک نیہنہ تے اس ماں کوئے شک نیہنہ جے اللہ انھاں ناں

مَنْ فِي الْقُبُوْرِ ۝٧ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي

جہڑا قبراں ماں ہیں فر زندہ کر دئے غو؛ تے لوکاں ماں کجھ اسا (وی) ہیں جہڑا بغیر کسے علم غے

اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۝٨ ثَانِيَ

تے بغیر کسے ہدایت غے تے بغیر کسے روشن کتاب غے اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں تُہتھ کریں (تکبر ناں) اپناں مونڈا

عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا

پھر کا پھر کا غے !! تا نجے (لوکاں ناں) اللہ غا رستہ تیں گمراہ کریں انھاں واسطے دنیا ماں

خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝٩

ذلالت ہے تے قیامت غے تہاڑے ہم انھاں ناں ساڑن غو عذاب چکھا نواں غا ؛

(۴) انسان ناں قیامت غے تہاڑے دوہری واری پیدا ہون ور بس یوہ ہی ٹھسّو دل ماں آوے تھو جے جد ہڈیں گلّ پہُر غے مٹی ماں رلّ گئیں ویں غیں فر انھاں ناں دوہری واری کونّ زندگی دے سکے غو۔ اساں انساناں ناں کہیو جا رھیو ہے جے تم ذری خدا غی خدائی تے اس غی قدرت ور تے غور کرو! ذری کائینات غا اس نظام ناں تے تکو! خدا گی کاری گری ور تے غور کرو! فر جہڑی ذات اتنوں کجھ بنا سکے اس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کرن ماں کے اوکھت ہے! چلو باقی چیزاں ناں رھن دیو چھڑی اپنی ذات ور ہی غور کرو! انسان تھو کے! اک بے جان مٹی غی ٹھیری! فر اللہ نے ہی اس مٹی غی ٹھیری ناں ساراں تیں پہلا انسان حضرت آدمؑ بنا دتا! اسے بے جان مٹی تیں اللہ نے اسی روزی پیدا فرمائی جس نالّ نطفو بنیو جس تیں انسان غی نسل غو سلسلو چلیو۔ فر جس ذات نے بے جان مٹی تیں انسان پیدا کیو اس واسطے اسے مٹی ماں رلیا وا انسان غا ذرّہ اکھٹا کر غے اسناں دوہری واری پیدا کرن ماں کے اوکھت ہے!! اس نطفہ ور غور کرو! اسے پانی غا اک توپہ ناں وہ کس را لہو غی اک پھٹکی بناوے فر اس پھٹکی ناں ماس غی اسی بوٹی بنا دئے کہ اس ور انسان غی کجھ شکل صورت نیہنہ ہوتی فر کجھ تہاڑاں تیں بعد اس ور انسان غی شکل تے اس غا ہنگا بنن لگ جئیں فر اک عرصہ تو ڑی یعنی بچہ تو ڑی وہ مالک چاہوے یوہ اپنی ماں غا شکم ماں قدرت غاں ہتھاں نالّ یا اک غیبی کارخانہ ماں بدھتو تے بڑو ہوتو رہ چھیکڑ اک تہاڑے اچن چیت اس سوڑی کوٹھی تیں یوہ اک ٹھیک ٹھاک انسانی بچہ غی شکل ماں نکل غے اس کھلی دنیا ماں آجے کیوں! یوہ سارو کجھ اپنے آپ تے ہی ہور ھیو تھو یاہ گل تے نیش جاھل تیں بجن کوئے کہہ ہی نیہنہ سکتو۔ بلکہ یوہ سب کجھ اک قدرت آلی ذات غی حکمت تے قدرت اور حکم ور ہور ھیو تھو۔ فر یاہ گل کس رامنّ لی جے کہ وہ ہُن اس ناں دوہری واری زندگی نیہنہ دے سکسیں! یاہ تے صاف جاہل پونا آلی گل ہے فر انسان غی زندگی ناں تکو! اس غیں چھپیں وی قابلیت وی باندے آجئیں یوہ علم و ہنر غو مالک بن جے۔ فر کجھ تے اسے جوانی ماں ہی اگلا سفر ور لگ جئیں۔ کجھ بڈھیواں غی اس نکمی عمر ماں آپھسیں جت نہ کجھ یاد رہ تے نہ ھنگا کم کریں بلکہ دوجاں ناں مت دین آلا آپ فاتر پوناّ غیں گل کرن لگ جئیں۔ لہذا جد انسان ماں اپنی زندگی ماں ہی بے وس ہو غے اتنی حالتاں تیں گذرنوں پوے فر اس ناں موت تیں بعد ایکنّ ہور حالت غا تکیا جان ماں تعجب کیوں ہے۔

(۵) اللہ تعالیٰ غی قدرت غی اک ہور نشانی بیان ہو رہئی ہے جے روڑا نالّ مری وی زمین اس غی رحمت آلیں پھوئیں پیتاں ہی نیلی ہو جئے تے۔ جمنّ آلی ہر اک چیز جم جئے۔ فر اتنی بڑی قدرت غا مالک اگے اس زمین تیں مرداں ناں دوہری واری پیدا کرنوں کے اوکھو کم ہے۔

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ

یوہ انھاں عملاں غی وجہ تیں جھڑا تیراں ہتھانے اگے ٹوریا تھا تے اللہ تعالیٰ اپناں بنداں ور یقیناً

لِّلْعَبِيْدِ (١٠) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ

ظلم کرن آلو نیہنہ (٦) تے لوکاں ماں کجھ اساوی ہیں جھڑا کھنڈا اور رہ غے اللہ غی عبادت کریں

فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُ اِطْمَاَنَّ بِهٖ وَاِنْ اَصَابَتْهُ

فر جیکدے انھاں ناں دنیا غو کجھ فائدو پُجے تاں اس ور مطمئن ہوجیں تے جے انھاں ور کائے ازمائش

فِتْنَةُ اِنْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ

آپُوے تاں منہ پھیر غے پُٹھا مڑ جیں انھاں نے اپنی دنیا وی برباد کرچھوڑی تے آخرت وی!

ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ (١١) يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ

یوہی ہے کھلم کھلّو نقصان (٧) یہ اللہ تعالیٰ تیں علاوہ انھاں غی عبادت

اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهٗ وَمَا لَا يَنْفَعُهٗ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ

کریں جھڑا انھاں ناں نہ کجھ نقصان پہچا سکیں تے نہ کجھ نفعو پہچا سکیں یاہی دور غی

الْبَعِيْدُ (١٢) يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗ اَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهٖ

گمراہی ہے؛ یہ انھاں غی عبادت کریں جھاں غو نقصان انھاں غا فائدہ تیں زیادہ نیڑے ہے

لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ (١٣) اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ

کسو ہی پہیڑو کارساز ہے تے کسو ہی پہیڑو سنگی ہے؛ بیشک اللہ تعالیٰ ان لوکاں ناں

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ

جھڑا ایمان لیا یا تے جھاں نے چنگا عمل کیّا اساں باغاں ماں داخل کرے غو جھاں غے

تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ (١٤) مَنْ كَانَ

ہیٹھ نہر بگتیں ویں غیں یقیناً اللہ تعالیٰ جو چاہوے سو کرے (٨) جھڑو آدمی یوہ

يَظُنُّ اَنْ لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

خیال کرے جے اللہ تعالیٰ دنیا تے آخرت ماں اس غی کدے مدد نیہنہ کرسیں

(٦) یعنی کہ جھڑیں اُپر دو گل بیان ہوئیں ہیں اک تے انسان غا پیدا ہونٚ تے اس غی زندگی غی گل دوجی سکی سڑی سگوں مری وی زمین غو رحمت غا بدل ناںٚ زندو ہوجانوں انھاں دواں گلاں تیں یہ پنج گل ثابت ہوئیں (١) یاہ گل جے اللہ تعالیٰ یقیناً ہے، تے وہ ہی برحق ہے جیکدے اس غی ذات نہ ہوتی تاں یوہ نظام کس راچلتو! (٢) دوئی گل یاہ جے اللہ تعالیٰ مُرداں ناں زندہ کرے تاں ہی تے اس نے مٹی غی اک تھیری تیں انسان جسی عقل تے سمجھ آلی مخلوق پیدا کردتی ہے (٣) تیجی یاہ گل جے اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھے تے وہ جو چاہوے سو کر سکے اس واسطے کوئے کم اوکھو یا مشکل ہوسکتو ہی نیہنہ (٤) تے اس نظام ور غور کرن ناںٚ یاہ چوتھی گل اپنے آپ تیں ہی ثابت ہوگئی جے قیامت ضرور آوے غی۔ یعنی اک اسو تہاڑو ضرور آوے غو جد یوہ نظام ختم ہوجے غو تے اس تیں بعد انسان ناں محشر غا مدان ماں اپناں رب اگے حاضری دینٚی پوے غی جت نیکاں ناں اپنی نیکی غی جزاء تے بداں ناں اپناں ں کرتوتوں غی سزا دتی جئے غی کیونجے جیکدے یاہ گل نہ وہے تاں اس سارا نظام غو کوئے مقصد ہی نیہنہ رہ تو تے یوہ سب کجھ کھیڈ تماشو بنٚ جئے (٥) تے یاہ پنجی گل وی آپے ثابت ہوگئی جے اللہ ہرا یکنٚ مڑداناں اس غی قبر تیں جت وہ مووو وہے غو اتوں ضرور کڈے غو تانجے وہ زندگی غا لیکھا واسطے محشر غا مدان ماں حاضر وہے ور لوکاں ماں کتناں ہی ویہہ گمراہ لوک ہیں جھاں کونٚے نہ کائے عقلی دلیل ہے نہ کائے سنٚی وی علمی دلیل ہے نہ انھاں کونٚے اسمانی کتاب غو علم ہے ور ویہہ اللہ تعالیٰ غی قدرت۔ طاقت تے اس غی توحید غا بارہ ماں ہُٹ مٹ تُہتھ کریں۔ اپناں ں مونڈا پھر کا پھر کا غے بحث کریں تانجے دوجاں ناں وی سدا رستہ تیں گمراہ کرسکیں اساں لوکاں واسطے دنیا ماں وی ذلالت تے رسوائی تیں سوا کجھ نیہنہ وراصل عذاب غو مزو تے یہ آخرت ماں چکھیں غا جت اللہ تعالیٰ فرماوے غو جے میں تھار اور ظلم نیہنہ کیو نہ ہوں بنداں ور ظلم کروں، یوہ تے تھاراں کرتوتاں غو نتیجو ہے جھڑا تم اگے ٹورتا رھیا ہیں۔

(٧) اللہ غا دین ماں آنٚ غو تے مسلمان ہونٚ غو مطلب تے یوہ ہے جے انسان اپناں مال اپنٚی دولت بلکہ اپنٚی جان سب کجھ اللہ غا رستہ ماں قربان کرن واسطے تیار ہوجے وہ اللہ تے اس غا حبیب ﷺ ناںٚ عشق تے محبت غو اسو معاہدو کرے جے ہُنٚ اس رستہ ماں جان جا تے سکے ور اتوں ہوں اک قدم وی پچھے نیہنہ ہٹ سکتو۔ دنیا غی کائے مصیبت کائے پریشانی اس رستہ ماں میرا پیر پٹ نیہنہ سکتی بلکہ فر تے وہ اپنی جان اپناں مالٚ اپنٚی اولاد۔ سب کئیں غی قربانی واسطے بہانہ لوڑتو رہ اور اس ناں اس رستہ ماں اپنٚی جان غی قربانی دیتاں وہ مزو آوے جس واسطے وہ جنت ماں جا غے وی فر دنیا ماں آنٚ تے فر جان دینٚ غی تمنا کرے ور رحمت عالم ﷺ غا مبارک زمانہ ماں کجھ اسا لوک وی مسلمان ہونٚ غو دعوو کریں تھا جھاں ناں اسلام قبول کر غے جیکدے دنیا غی عیش ارام مال دولت، لبھے تھی تاں تے انھاں ناں اسلام بڑو چنگو لگے تھو ور جے مصیبتاں پریشانیاں تے ازمائشاں غو دور آجے تھو تاں ویہہ پشلو نڈئیں ہی نس پویں تھا فر نہ انھاں غو اللہ تے اس غا حبیب ﷺ ناںٚ کجھ تعلق رہ تھو تے نہ اسلام ناںٚ کجھ دوستی اساں کئیاں لوکاں غا قصہ بخاری فتح الباری تے تفسیر ابن کثیر ماں بیان ہویا ہیں۔ آیت پاک ماں اساں ہی لوکاں غا ذہن غو نقشو چھکیو گیو ہے جے یہ کھنڈا اور بیس غے عبادت کرنٚ آلا ہیں ور یہ پہانویں کتناں ہی چلاک بنٚیں لیکن اللہ غے نزدک تے انھاں غی دنیا تے آخرت دوئے برباد ہیں اساں ناں غا مسلماناں غو اج وی گھاٹو نیہنہ ہے بلکہ اج تے نماز غا ناں ور دوٹکر مار غے لوک اڈیکن لگ جئیں جے ہُن دیکھاں کہ مہیں کٹو دئے یا کٹی انھاں بچاراں ناں کون دسے جے پتنگ اگ تک غے جان غو صرفو نیہنہ کرتو۔

(٨) یعنی جھڑا لوک اللہ غا دین ناں مضبوطی ناںٚ نوڑ غے تنگی تکلیف جھلنٚ واسطے تیار نیہنہ ہوتا ویہہ فر اساں ناں حاجت روا تے مشکل کشا من لیں جھاں ناں نفع نقصان غو کجھ اختیار رہے ہی نیہنہ

بلکہ انھاں غا فائدہ تیں تے نقصان زیادہ نیڑے ہے کیونجے جھڑ وانھاں غا درور آوے اس ناں یہ دے تے کجھ سکتا ہی نیہنہ ورالله تعالیٰ ناں اس غو تعلق ضرور ٹٹ جئے اس غا مقابلہ ماں دلّوں منّوں ایمان قبول کرغے اس رستہ غی اوکھتاں ناں جھلن آلا نیکی کرن آلا دنیا ماں وی کامیاب ویں تے آخرت ماں الله تعالیٰ نے جنت غا باغاں تے اس غی نعمتاں غو انھاں ناں وعدو کیو وو ہے جھڑ یں انھاں ناں ضرور نصیب ویں غیں۔

فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ

اس ناں چاہیے جے وہ اچائی ور کائے رسی چھک لئے فر (اپناں آپ ناں) پھئی لالئے فر تک لئے جے اس غی اس

هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿۱۵﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ

تدبیر ناں لہر چاھڑن آلی چیز چلی گئی ؟ تے اسے را ہم نے یوہ (قرآن)

اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يُّرِيْدُ ﴿۱۶﴾ اِنَّ

صاف آیتاں غی شکل ماں نازل کیّو ہے تے الله تعالیٰ جس ناں چاہوے ہدایت دئے (۹) بیشک

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـِٕيْنَ وَ

جھڑا لوک ایمان لیایا تے جھڑا یہودی ہو گیا تے صابی تے

النَّصٰرٰى وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۖ اِنَّ اللّٰهَ

عیسائی ، تے مجوسی اور جھڑا شرک کریں بلاشبہ الله تعالیٰ

يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ

قیامت غے تہاڑے انھاں غے بشکار فیصلو کردئے غو بیشک الله تعالیٰ ہر چیز ور

شَهِيْدٌ ﴿۱۷﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ

گواہ ہے (۱۰) کیوں ! تم دیکھتا نیہنہ جے الله تعالیٰ اگے ہی سجدو کرے جھڑی (جیاجون) اسماناں ماں ہے

وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ

تے جھڑی زمین ماں ہے تے دیہنہ ، تے چن ، تے تارا

وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيْرٌ مِّنَ النَّاسِ ؕ

تے پہاڑ ، تے بوٹا ، تے جانور ، اور مچ سارا انسان !

وَكَثِيْرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ؕ وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ

تے مچ ساراں ور عذاب غی گل پکی ہوگئی ہے تے جس ناں الله تعالیٰ ذلیل کر چھوڑے

فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۱۸﴾ السجدة

اس ناں کوئے عزت دینٔ آلو نیہنہ بیشک الله تعالیٰ جو چاہوے سو کرے (۱۱)

(۹) اس ایت پاک غی تفسیر ماں مفسراں غے بشکار مچ ہی اختلاف ہووو ہے ہم نے ترجمہ ماں ساریاں تفسیراں غو خیالٔ رکھیو ہے اک تفسیر جھڑی خاصی مشہور ہے تے جھڑی حضرت ابن عباسؓ ناں جوڑی جئے یاہ ہے جے اس آیت ماں اسلام غی لوءتک تک غے عرب غا مشرکاں غو کڑھنوں تے سڑنوں بیان ہووو ہے جس غا جواب ماں الله تعالیٰ فرماوے جے تم پہانویں کتناں ہی کڑھو تے سڑو ور تھارا سڑن ناں ہو تو کجھ نیہنہ اسلام غی چانن ضرور دنیا ماں لگ غے رہ غی۔ الله تعالیٰ فرماوے کہ جھڑو بندو یاہ گل سوچے تے جس غی یاہ تمنا وہے جے الله '' اس غی'' یعنی اپناں حبیب ﷺ غی مدد دنیا تے آخرت دواں جہاناں ماں نہ کرے اس ناں چھت ور اک رسولڑ کا غے اپناں آپ ناں پھئی دیدینٔی چاھئے یعنی وہ اس غم ماں کڑھ کڑھ تے سڑ سڑ غے مرجئے یا اپناں آپ ناں پھائی دے لئے فر دیکھے جے جس چیز ور وہ کڑہے تے سڑے تھو تے اس ناں غصو آوے تھو۔ کیوں واہ چلی گئی ؟ نیہنہ وہ پہانویں کتنوں ہی سڑے الله غو دین غالب آوے غو وہ اسے را اپنٔیں آیت نازل کرتو رہ غو تے اپناں بنداں ناں ہدایت دیتو رہ غو۔ کجھ بزرگاں نے اس راوی تفسیر کی ہے جے اس آیت ماں وی اسے لالچی بندا غی گل ہورھئی ہے جس غا بارہ ماں آیت یاراں ماں فرمایو تھو جے وہ '' کہنڈ اور بیں غے عبادت کرے'' فر جے دنیا غا فائدہ لبھیں تاں تے خوش ہوجے تے جے ازمائش آجئیں تاں نس پوے تے خداناں چھوڑ غے ہزاراں حاجت روا تے مشکل کشا بنالئے، اسا بندا ناں کہیو جارھیو ہے جے جیکدے توں یاہ گل نیہنہ منتو جے اسانی، تنگی سب کجھ الله غی طرفوں آوے تے توں مصیبتاں ماں یاہ سمجھے جے خدا میری مدد کرسیں ہی نیہنہ اس گلوں توں اس غا درناں چھوڑ غے دوجاں غا بوآ نوڑے تاں توں یادرکھ کہ مصیبت اپناں وقت ور الله غا حکم ناںٔ آہی جے غی پہانویں توں جت مرضی متھو کھسالے تے پہانویں پھئی لگ غے مرجئے اس را آیت ماں الله غی رحمت تیں مایوس ہونٔ آلا غو روہ، غصو تے لہر بیان ہورہئی ہے۔ والله اعلم اکثر برزگ پہلی تفسیر ناں ترجیح دیں۔

(۱۰) یعنی یہ کنّی کنی فرقا سارا اپناں آپ ناں حق ور سمجھیں تے اپناں آپ ناں حق ور ثابت کرن واسطے خوب ٹُھتھ کریں حالانکہ الله تعالیٰ جگہ جگہ بیان فرماوے جے میرو رستو اکو اسلام غو رستو ہے انھاں فرقاں ماں اصل نمیڑو قیامت غے تہاڑے وہے غو جد ایمان آلا جنت ماں جیں غا تے باطل پرست سارا جہنم ماں سٹ دتا جیں غا۔ الله ساراں ناں تک رھیو ہے وہ ہر ایکنٔ ناں جانے جے وہ کے کر رھیو ہے۔

(۱۱) یعنی ساری جیاجون اپناں اپناں انداز ور اپناں مالک اگے سجدو کررھئی ہے اپناں اپناں ٹھنگ ناںٔ اپنٔی عاجزی غو اظہار کررہئی ہے انساناں بچوں وی مچ سارا تے اپنا مالک ناں منیں تے اپنٔی خوشی ناںٔ اسے سچا مالک اگے سجدو کریں ، اس غی عبادت کریں ور متا ویہہ بدنصیب ہیں جھاں غی کھٹیاں ور ہُن عذاب غی گل انھاں ور پکی ہوگئی ہے اس گلوں ویہہ اس غا درور تے بٹّاں ہو ہی نیہنہ سکتا۔ اور جھڑ واس غا درناں چھوڑ دئے فر اس غی کسے جہان ٹھوئی وی نیہنہ ہوتی۔ جھڑ واس وحدہ لاشریک غو اک در چھوڑے فر اس ناں ہزاراں غا بوآ ور متھو رگڑنوں تے ذلیل ہونٔوں

هٰذٰنِ خَصْمٰنِ اخْتَصَمُوْا فِيْ رَبِّهِمْ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
یہ دومخالف ولّ ہیں جنھاں نے اپنّاں رب غا بارہ ماں جھگڑو کیّو ہے؛ تے ویہہ لوک جنھاں نے کفر اختیار کیّو
قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ
انھاں واسطے اگ غیں لیِّر بیتریں جئیں غیں انھاں غا سراں وروں ابلتو
رُءُوْسِهِمُ الْحَمِيْمُ ⑲ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فِيْ بُطُوْنِهِمْ
پاڻی سٹیو جئے غو ؛ جس ناںّ انھاں غا ٹہڈ غا اندر غیں چیز تے کھلڑیں
وَالْجُلُوْدُ ⑳ وَلَهُمْ مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيْدٍ ㉑ كُلَّمَآ
گلّ جئیں غیں ؛ تے انھاں واسطے لوا غا بدان ویں غا ؛ جسویلّے وی
اَرَادُوْٓا اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيْدُوْا فِيْهَا
اتوں ویہہ ساہ پھوٹ ہوغے نکلنوں چاہویں غا فر اسّے ماں موڑ دتا جیں غا
وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ㉒ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ ۲ ع ۱۲ ۹
تے (کہیو جئے غو) ساڑن غا عذاب غو مزو چکھو ! (۱۲) بیشک اللہ تعالیٰ ان لوکا ناں جھڑا
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
ایمان لیایا تے جنھاں نے نیک عمل کیّا اساں باغاں ماں داخل کرے غو جنھاں غے ہیٹھ
الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
نہر بغتیں ویں غیں اُت انھاں ناں سونا غا کنگنّ تے موتی
وَّلُؤْلُؤًا ۭ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ㉓ وَهُدُوْٓا اِلَى الطَّيِّبِ
لوایا جیں غا تے اُت انھاں غو لباس ریشم غو وہے غو ؛ تے انھاں غی پاک گل در
مِنَ الْقَوْلِ ښ وَهُدُوْٓا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمِيْدِ ㉔ اِنَّ الَّذِيْنَ
رہنمائی کی گئی تے انھاں ناں صفتاں آلی ذات غو رستو دسیو گیو (۱۳) بیشک ویہہ لوک جنھاں نے
كَفَرُوْا وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
کفر اختیار کیّو تے جھڑا اللہ غا رستہ تیں ناٹے مسجد حرام تیں روک رہیا ہیں

پوے بلکہ فر تے اس ناں گاں داندتیں لے غے بوجواں باندراں ناں خدا منّو پوے یاہ اللہ غی طرفوں مارو ہے کیونجے جس غاں کرتو تاں غی وجہ تیں اساں اللہ ذلیل کر دئے اس ناں فر کدے عزت نصیب نیہنہ ہوتی بلکہ فر تے وہ اشرف المخلوقات ہونّ غے باوجود ہر ایکنّ اُچا پتھر غے اگے اپنّاں آپ ناں ذلیل کرے۔

(۱۲) اپُر یاہ گل بیان ہوئی تھی جے انساناں غیں دو جماعت ہیں اک جھڑا اپنّاں سچا مالک غا در ور نیواں ہوغے تے اس غا دین ور چل غے عزت کھٹیں دو جا جھڑا اس غا در ناں چھوڑ غے ہر در غیں ٹھوکر کھا تا تے ذلیل ہوتا پھریں ہُن انھاں دواں ولاّں غو قیامت غو نتیجو بیان ہو رھیو ہے جے انھاں دواں ولاّں غو رب غا بارہ ماں کُھول تھو قیامت غے تہاڑے اس را فیصلو وہے غو کہ جھڑا رب غا نا فرمان ہیں انھاں واسطے اگ غا کپڑا بیتر یا جار ھیا ویں غا انھاں غا سرلو ہا غا بداناں نال چتھیا جئیں غا فر اُپروں اُبلتو پانی سٹیو جئے غو جھڑو کھلڑی تے لاہ ہی چھوڑے غو سگوں سر غے رستے ٹہڈ ماں جا غے آنتڑیں گالّ غے باہر لے آوے غو ویہہ دوزخ ماں ہسڑ تے گرمی نالّ ساہ پھوٹ ہو غے جد باہر آن غی کوشش کریں غا فر دوزخ ماں موڑ دتا جئیں غا۔ تے کہیو جے غو کہ ہُن نسیں کیوں ہیں ! ہُن اس عذاب غو مزو کیوں نیہنہ چکھتا۔

(۱۳) یوہ دو جا ولّ یعنی ایمان آلاّں غو انجام بیان ہو رھیو ہے جے ویہہ جنت ماں موتی تے سونا غا کنگن اور ریشم غا کپڑا لا غے عیش کرتا ویں غا کیونجے انھاں ناں ’’پاک گل تے پاک کلمہ‘‘ لا الہ الا اللہ غی رھنمائی ہوئی تھی یہ دنیا ماں اسے کلمہ ور چلتا رھیا تھا تے انھاں ناں صفتاں آلی ذات اللہ تعالیٰ غو رستو نصیب ہو و تھو تے انھاں نے اس رستہ ور چل غے اس غا سچا فرمانبردار ہونّ غو ثبوت دتّو تھو۔

الَّذِیْ جَعَلْنٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءَ اِۨلْعَاكِفُ فِیْهِ وَ

جس ناں ہم نے لوکا واسطے اس را بنایو ہے جے اس ماں رہنؔ آلا تے باہروں آنؔ آلا

الْبَادِ ؕ وَ مَنْ یُّرِدْ فِیْهِ بِاِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ

سارا برابر ہیں تے جہڑو اس ماں ظلم نالؔ ڈِنگو رستو اختیار کرنوں چاہوے غو ہم اس ناں دُکھ دینؔ

عَذَابٍ اَلِیْمٍ ﴿۲۵﴾ وَ اِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِیْمَ مَكَانَ

آنٗو عذاب چکھانواں غا (۱۴) تے جسویلٗے ہم نے ابراہیمؑ واسطے خانہ کعبہ غی جگہ مقرر

الْبَیْتِ اَنْ لَّا تُشْرِكْ بِیْ شَیْـًٔا وَّ طَهِّرْ بَیْتِیَ

کردتی (ہم نے حکم دتو) جے میرے نالؔ کسے چیز ناں شریک نہ کریو، تے میرا گھر ناں طواف کرن آلاں

لِلطَّآئِفِیْنَ وَ الْقَآئِمِیْنَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۲۶﴾ وَ اَذِّنْ

واسطے، تے قیام کرن آلاں واسطے، تے رکوع اور سجدو کرن آلاں واسطے پاک رکھیو (۱۵) تے لوکاں ماں

فِی النَّاسِ بِالْحَجِّ یَاْتُوْكَ رِجَالًا وَّ عَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ

حج غو اعلان کر دیو ویہہ تھارا کولٗے پیدل چلیا آویں غا تے لسیاں اونٹھنیاں ور (سوار ہو غے) وی!

یَّاْتِیْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِیْقٍ ﴿۲۷﴾ لِّیَشْهَدُوْا مَنَافِعَ

جہڑیں دور (پار) غا رستاں تیں آویں غیں؛ تانجے ویہہ اپناں فائدہ واسطے

لَهُمْ وَ یَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِیْۤ اَیَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ عَلٰى

آجیں نانٗے خاص دناں ماں اللہ تعالیٰ غا دتا وا مالؔ چوکھر ور

مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِیْمَةِ الْاَنْعَامِ ۚ فَكُلُوْا مِنْهَا وَ

(حلال کرتے ویلٗے) اللہ غو ناں لیں، فر تم آپ وی اس بچوں کھاؤ! تے

اَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِیْرَ ﴿۲۸﴾ ثُمَّ لْیَقْضُوْا تَفَثَهُمْ

مصیبت غا ماریا محتاج ناں وی کھوانٗو! فر لوکاں ناں چاہیئے کہ اپنٗی میل لاہویں

وَ لْیُوْفُوْا نُذُوْرَهُمْ وَ لْیَطَّوَّفُوْا بِالْبَیْتِ الْعَتِیْقِ ﴿۲۹﴾

تے اپنٗیں نذر پوریں کریں تے اس پراناں گھر غو طواف کریں (۱۶)

(۱۴) اُپر دو والاں غو۔ موموناں تے کافراں۔ غو ذکر تھوہنؔ کافراں بچوں اُن پکّاں کافراں غو ذکر ہو رھیو ہے جہڑا آپ کافر ہونؔ غے نالؔ نالؔ دوجاں ناں وی اسلام تیں ڈکنؔ تے ایمان تیں دور رکھنؔ غا جتن کریں تھا اللہ غا رستہ ماں چَھل مار مار غے لوکاں ناں اس تیں روکیں تھا یہ مکہ غا مشرک تھا جنھاں نے مکہ ماں ایمان آلاٗ اتنا تنگ کیا کہ مدینہ ہجرت کرن ور مجبور ہو گیا فر جد مدینہ تیں ایمان آلاں نے مسجد حرام غی زیارت تے عمرہ غو ارادو کیو تاں انھاں نے مسجد حرام کے! سارا حرم شریف یعنی مکہ پاک ماں آنؔ تیں ہی مسلمان ڈک لیّا حالانکہ مسجد حرام واسطے تے اللہ غو یوہ حکم تھو جے مکہ ماں رہُنؔ آلاٗ تے باہروں آنؔ آلاٗ ہر کسے غو حق ات برابر ہے کوئے کسے ناں اتوں ڈک نیہنہ سکتو۔ اور اس تیں لوکاں ناں ڈکنٗو یا ات کسے ور زیادتی کرنی۔ یا کسے ناں کسے را تنگ کرنٗوں یا کفر شرک غو کوئے ڈنگو رستو کڈنٗوں بہت بڑو گناہ تھو جس واسطے پہلٗے تہاڑے تیں ہی اللہ نے اعلان کیو وو ہے جے اسا بنداناں تے دردناک عذاب غو مزو چکھنٗو پوے غو ان گلاں ناں عرب غا مشرک۔ مشرک ہونؔ غے باوجود منیں تھا یعنی یہ گل انھاں غا شرکی مذہب ماں وی تھیں ور مسلماناں غی دشمنی ماں انھاں نے سب کچھ پچھے سٹ چھوڑ یو تھو۔ تے شرک غا وی کئیں کئیں ڈنگ پھڑنگا رستہ کڈ لیا تھا جنھاں ناں ویہہ اپناں خیال ماں شرک نیہنہ منیں تھا۔

(۱۵) یعنی اس گھر غی تے نیں ہی توحید ور رکھی گئی تھی جد پہلے تہاڑے اللہ نے حضرت ابراہیمؑ ناں کعبو پاک بنانؔ غی جگہ دسی تھی اسے تہاڑے ہی انھاں ناں یوہ حکم وی دتو تھو جے تم اس گھر غی نیں ہی توحید ور رکھو تے اس ماں کسے ناں وی میرے نالؔ شریک نہ کریو تے اس میرا کھر ناں طواف کرن آلاں واسطے تے نماز ماں قیام کرن آلاں رکوع کرن آلاں تے سجدو کرن آلاں واسطے پاک رکھیو شرک غی گندگی اس غے نیڑے وی نہ لگنؔ دیو۔ اس ماں تے بس میری ہی عبادت طواف؛ نماز رکوع سجدہ ہی جاری رھنا لوڑئے!! فر اے مشرکو! تم اس کھر غا متولی تے مجاور کس راہو سکیں تم سر تیں لے غے پیر توڑی شرک ماں پھریا واہیں اور تم نے ات ترے سوسٹھ بت رکھیا واہیں فر تمناں کے حق ہے جے تم ات غا کھڑ پینچ بنؔ غے ایمان آلاں ناں اتوں ڈکیں۔

(۱٦) جس ویلٗے خانوں کعبو بنؔ غے تیار ہو گیو حضرت ابراہیمؑ ناں حکم ہو وو جے ہُنؔ تم حج واسطے لوکاں ناں بلاؤ! بس تم اک آنٗو مارو فر تھاری آواز کھر کھر پہچانی تے لوکاں غاں دلاں ماں اس کھر غی محبت کھل غے انھاں ناں حج واسطے لیانٗوں میرا کم ہیں۔ حضرت ابراہیمؑ نے اعلان فرمادتو تے نالؔ دعا وی فرمائی ’’جے ربا توں لوکاں غا دل (مکہ در تے) مکہ غا رھنؔ آلاں در کر دے‘‘ (سورت ابراہیم آیت ۳۷) اللہ نے فرمایو تم آنٗو مارو! فر تکو لوک ہرا یکنؔ دور پار غا رستہ تیں کس را پیدل تے سواریاں ور دوڑتا آویں جہڑیں سواریں لمّا سفر ماں ٹُر ٹُر غے لسّیں ہوئیں وی ویں غیں۔ تانجے لوک دنیا تے دین غا اپناں فائدہ تک لیں یعنی حج عمرو کر غے آخرت غو ثواب کھٹیں تے تجارت کر غے دنیا غو نفعو کمانویں تے اللہ غا دتا وا مالؔ چوکھر ور معین دناں ماں یعنی ۱۰۔۱۱۔۱۲۔ ذی الحجہ ماں قربانی واسطے ذکر کریں، بسم اللہ اللہ اکبر پڑھیں، فر آپ وی قربانی غو ماس کھئیں تے محتاجاں، غریباں، مسکیناں ناں وی کھوالیں تے ذی الحجہ غی دسویں تاریخ یعنی عید آنٗے تہاڑے حج تے قربانی کرن تیں بعد اپنٗی میل لاہویں۔ بال کتراویں، یا مناویں نوں کپیں نانٗے نہاویں۔ تُھویں۔ اپنی حاجتاں واسطے اللہ غی جہڑی جہڑی عبادت تے نذر منی وی وے ہے واہ ادا کریں فر اللہ غا پُراناں تے شرک تیں آزاد اس کھر کعبہ پاک غو طواف کریں اس طواف ناں ’’طواف زیارت یا طواف افاضۂ‘‘ کیہنہ۔

ذٰلِكَ وَمَنْ يُّعَظِّمْ حُرُمٰتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ عِنْدَ

یاہ (گل تے ہوئی) تے جھڑ و اللہ تعالیٰ غی حرمتاں غو احترام کرے غو تے وہ اس واسطے اس غا رب غے نزدیک

رَبِّهٖ ؕ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ

بہتر ہے تے تھارے واسطے چوکھر حلال کر دتا گیا ہیں سوائے انھاں غے جھڑا تمناں پڑھ غے سنایا جا رہیا ہیں

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ

لٰہذا تم بتاں غی گندگی تیں دور رُہو ! تے چھوٹھیں گلاں تیں

الزُّوْرِ ۝۳۰ حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ يُّشْرِكْ

بچو! نیش اللہ تعالیٰ غا ہو غے اس ناں کسے ناں شریک نہ کرتاں ہویاں ! تے جھڑ و اللہ تعالیٰ ناں

بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِيْ

شرک کرے وہ تے اس را ہے جنٗیں وہ اسمان تیں ٹہہ پُوے؛ فریا تے پکھیروں اس غیں بوٹیں چُنڈ لیں یا پھانڈ و

بِهِ الرِّيْحُ فِيْ مَكَانٍ سَحِيْقٍ ۝۳۱ ذٰلِكَ ۗ وَمَنْ يُّعَظِّمْ

اس ناں دور پار کسے جگہ لے سٹّے (۱۷) یاہ (گل تے ہوئی) تے جھڑ و اللہ تعالیٰ غیں مقرر کیں ویں ادب

شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ ۝۳۲ لَكُمْ فِيْهَا

آلّیں چیزاں غی تعظیم کرے؛ فر یوہ کم تے دلاں غی پرہیز گاری تیں ہے؛ تھارے واسطے ان (قربانی غاں

مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ۝۳۳

چُوکھراں) ماں اک معین وقت توڑی فائدہ ہیں فر انھاں غا حلال ہونٗ غی جگہ خانہ کعبہ غے کوٹے ہے (۱۸)

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى

تے ہم نے ہر ایکنٗ واسطے قربانی غو اک طریقو مقرر کیّو ہے تا نجے ویہہ اس مالٗ چوکھر ور جھڑ و اللہ نے

مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ؕ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

دتو ہے اللہ تعالیٰ غو ناں لیں ، تے تھارو خدا اک ہی خدا ہے ؛

فَلَهٗٓ اَسْلِمُوْا ؕ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ ۝۳۴ الَّذِيْنَ اِذَا

لٰہذا تم اسے غی فرمانبرداری کرو، تے (اے نبیؐ) تم عاجزی کرن آلاں ناں خوشخبری سنّا دیو، یہ ویہہ لوک ہیں کہ جد

(۱۷) ’’اللہ غیں حرمت‘‘ یعنی ویہہ چیز جھڑیں اللہ نے حرمت تے عزت آلّیں بنّا ئیں ہیں۔ جس را کہ خانوں کعبو تے قربانی غو چوکھر اور حج غا سارا ہی کم۔ یعنی جھڑ و انھاں چیزاں غی تعظیم کرے غو تے انھاں ناں اللہ غا حکم غے مطابق کرے غو یوہ اس واسطے مچ ہی سرس تے ثواب غو کم ہے باقی رھئی یاہ گل جے قربانی کہڑا کہڑا چوکھر غی ہو سکے؟ فرمایو! بس جھاں غو حرام ہونٗوں پچھے کئیں جگھیں سورۃ مائدہ، انعام وغیرہ ماں بیان ہوو و ہے انھاں ناں چھوڑ غے باقی سارا حلال ہی ہیںٗ۔ تم تے خاصکر غے شرک غی تے بتاں غی گندگی تیں بچو یہ بت پہانویں کسے وی چیز غا ویں ور یہ بدبو آلّیں گندیں بلاّ ہیں۔ نالٗے ہر قسم غا کوڑ تیں بچتا رہو۔ تم شرک تیں بچ غے ہر کئیں تیں اک پاسے ہو غے اک اللہ غا بن غے رہوٗ کیونجے اللہ غی توحید ور قائم رھنٗوں یاہ مچ اچی منزل ہے اللہ غی توحید غو مچ اچو درجو ہے تے شرک بہت ڈنگی کھائی ہے فر جھڑ و توحید چھوڑ غے شرک کرے سمجھو وہ اس را ہے جس را کوئے گگناں تیں رُڑھ غے پاتالٗ غی کھئیں ماں ٹہے غے چکنا چور ہو جئے فر اس ناں لُدیں، کاغ کھا غے مکا چھوڑیں یا چھکھڑ پھانڈ و اس ناں کدے کھنکھ پڑیاں ماں لے سٹّے۔

(۱۸) ’’شعائر‘‘ کسے وی مذہب غیں ویہہ موٹیں موٹیں نشانٗی ویں جھاں نالٗ اس مذہب آلٗو دوروں سیانٗیوں جا سکے تے شعائر اللہ اللہ تعالیٰ غا ویہہ بڑا بڑا حکم نماز۔ روزو۔ حجٗ وغیرہ ہیں جھڑا مسلماناں غیں پشانٗ ہیں۔ ات اس تیں مراد قربانی غو چوکھر خاصکر غے وہ چوکھر مراد ہے جھڑ و عرب غا حاجی قربانی واسطے اپنے نالٗ حرم پاک ماں لے جئیں تھا فر قربانی آلے تہاڑے قربانی دئیں تھا اس ناں ویہہ ’’ہدی‘‘ کیہنہ تھا۔ اس غا بارہ ماں فرمایو جا رھیو ہے جے اس غی تعظیم کرنی شرک نیہنہ بلکہ یاہ تے تقوی غی گل ہے یعنی جھڑ و ’’اللہ غی مقرر کیں ویں ادب آلیں چیزاں‘‘ غو احترام کرے اس غو مطلب یوہ ہے جے اس غا دل ماں خدا غو خوف ہے تے قربانی آلاّ چوکھر غی تعظیم غو کے مطلب ہے؟ حضرت ابن عباسؓ فرماویں جے اس ناں چنگی طرح پالٗ غے موٹو کرنوں (ابن کثیر) فر اسے چوکھر غا بارہ ماں فرمایو جے ’’اک معین وقت توڑی‘‘ تم اس تیں فائدو چک سکیں اس تیں بعد اس ناں حلال کرن غی جگہ حرم پاک ہے۔ ور ’’اک معیّن وقت‘‘ تیں کے مراد ہے؟ کجھ علماء تے فرماویں جے حرم پاک ماں قربانی کرن تیں پہلاں پہلاں اس ور سواری وی کر سکیں، دُدھ وی پی سکیں، اُن وی کتر سکیں، کجھ غو خیال ہے جس ویلٗے ھُدی بنّا غے یوہ چوکھر حرم در ٹُور دتو جئے فر فائدو لینٗوں جائز نیہنہ اس تیں پہلاں لے سکیں۔ ہاں! جے کدے ضرورت پئے جئے۔ تاں حرم در لے جاتاں وی اس ور سواری کرنی، ددھ میلٗنوں وغیرہ جائز ہے۔ باقی عام قربانی غا چوکھر تیں قربانی کرن توڑی سب غے نزدیک فائدو چک سکیں۔

ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ عَلٰى مَآ

اللہ تعالیٰ غو ناں لیّو جئے تاں انھاں غا دل کم جیں تے جھڑی مصیبت انھاں ور آ جئے اس ور

اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيْمِي الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ

صبر کریں تے نماز غی پابندی کریں تے جو کجھ ہم نے انھاں ناں دتو وو ہے اس بچوں (اللہ غا

يُنْفِقُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ

رستہ ماں) خرچ کریں (١٩) تے قربانی غاں اونٹھاں ناں ہم نے تھارے واسطے اللہ تعالیٰ غی یادگار

اللّٰهِ لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا

مقرر کیّو ہے؛ تھارے واسطے ان ماں مچ فائدا ہیں تے تم لینڑ ماں کھلاں کرغے انھاں ور اللہ

صَوَآفَّ ۚ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوْبُهَا فَكُلُوْا مِنْهَا وَ

غو ناں لیو تے جسویلے ویہہ اپنڑی بکھی پہار ٹھہ پویں فر ان بچوں آپ وی کھاؤ! تے

اَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۚ كَذٰلِكَ سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ

منگنڑ آلاں محتاجاں ناں اور سوالیاں ناں وی کھوالو! اسّے را ہم نے ویہہ تھارے ماتحت کر چھوڑیا ہیں

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا

تانجے تم شکر کریں؛ اللہ تعالیٰ کوڑے انھاں غو ماس تے انھاں غی

وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۚ

رت نیہنہ پجتی بلکہ اس کوڑے تے تھارو تقوو پجّے؛ اسّے را

كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۚ

اللہ نے ویہہ تھارے ماتحت کر چھوڑیا ہیں تانجے تم اللہ غی کبریائی بیان کریں اس گل ور کہ اس نے تمناں ہدایت دتی ہے

وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ

تے (اے نبیؐ) نیکو کاراں ناں خوش خبری سنا دیو (٢٠) بیشک اللہ تعالیٰ ایمان آلاں تیں (انھاں غاں دشمناں ناں)

اٰمَنُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٨﴾ ع ٥ ١٢

ہٹا تورہ یقیناً اللہ تعالیٰ کسے خیانت کرن آلا ناشکرا ناں پسند نیہنہ کرتو (٢١)

(١٩) یعنی اللہ تعالیٰ غا ناں ور مانڑ، چوکھر غی قربانی دینڑی کائے نویں گل نیہنہ بلکنڑ ہر ایکنڑ اسمانی شریعت ماں قربانی غو حکم تھوو راصل گل تے شرک تیں بچنڑوں ہے جے کوئے خدا غے بجائے غیر اللہ غا ناں ور قربانی نہ کرے، چڑھاوا نہ چاھڑے کیونجے قربانی اک عبادت ہے۔ عبادت چھڑی اللہ تعالیٰ ہی غی ہو سکے. وہ ہی اک ایکلّو ساراں غو معبود ہے۔ لھذا تم سارا اسے غا فرمانبردار بندا بنڑ غے رہو۔ فر رحمت عالم ﷺ ناں حکم دتو جے تم اُس غاں اسّاں عاجز بنداں ناں جنّت غی خوشخبری سنا دیو۔ فر اللہ غا عاجز تے فرمانبردار بنداں غیں کجھ صفت بیان فرمائیں جے ویہہ اس را غا بندا وہیں۔

(٢٠) یعنی قربانی غا اُونٹھ وی اللہ تعالیٰ غی خاص نشانیاں بچوں ہیں جتھاں ناں ایمان آلاں غی، انھاں غا اخلاص غی پشانڑ وہے۔ اس ماں وی دینی تے دنیاوی مُچ فائدا ہیں۔ اللہ نے یہ اتنڑاں بڑا بڑا طاقت ور چوکھر اپنڑاں فضل ناں تھارا قابو ماں دے چھوڑیا ہیں تم انھاں ور سواری کریں تے ارام ناں پغڑ غے حلال کریں لھذا اللہ غا اس فضل ور اس غو شکرادا کرو تے قربانی کرتاں قربانی غی یاہ حقیقت تے یوہ فلسفو کدے نہ بساریو جے قربانی ماں اصل مقصد اپنڑاں دل غا تقوٰی، پرہیزگاری، تے اللہ غی محبت غو اظہار کرنڑوں ہے؛ چھڑو ماس کھانوں، کھوالنڑوں، قربانی غی حقیقت نیہنہ۔ اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں قربانی غو ماس یا اس غی رَت نیہنہ پُجتی اُت تے تھارو تقوو پجّے اسے غی ات قدر ہے۔ لھذا تم اپنڑے اندر بدھ تیں بدھ اللہ غی محبت، اس غی رضاء غی تاھنگ، تے اخلاص پیدا کرن غی کوشش کرو؛ فائدو: اونٹھ کھلّو کرغے اسرا حلال کیّو جئے کہ اس غو اغلّو اک پیر بنڑ غے تریہیاں پیراں ور کھلّو کرغے اس غا سینہ ور زخم لایو جئے فر جس ویلے اس غی رت چنگی طرح بغ جئے تاں وہ بکھی پہار ٹھے جئے، اسے را کئیں کئیں اونٹھ وی لینڑ ماں کھلا کرغے حلال کیّا جئیں اس ناں ''نحر'' کرنڑوں کیہنہ اُپرلی آیت پاک ماں اُسے در اشارو ہے۔

(٢١) گل کعبہ پاک غا حج غی چلے کرے تھی۔ جس تیں ایمان آلا ات غاں مشرکاں نے روکیا وا تھا، ہُنڑ جہاد غو ذکر ہو رھیو ہے کیونجے اللہ غا گھر ناں بتاں تیں پاک کرن واسطے تے ناپاک مشرکاں ناں اُتوں باھر کڈن واسطے جہاد ضروری ہے ور جہاد غی گل چھوھنڑ تیں پہلاں اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں خوشخبری دئے جے تم غم نہ کرو اللہ غی مدد تھارے نالڑ ہے وہ دشمناں ناں آپ تھارے تیں ھٹا دئے غو تے ویہہ تہاڑا دور نیہنہ جد تم امن نالڑ مکہ ماں جئیں غا سگوں تم ہی اس غا متولی بنڑیں غا۔ کیونجے یہ مشرک اللہ تعالیٰ غا ناشکرا ہیں انھاں ناں خدا نے نعمتاں نالڑ نوازیو ور یہ اللہ تعالیٰ نالڑ ہی شرک کرن لگ گیا انھاں غا بزرگاں کونڑوں اللہ نے وعدو لیو تھو جے تم میرا کہر ناں پاک رکھیو ور انھاں نے غداری کرغے اس ماں ترے سو سٹھ بت رکھ لیا ہیں اور اللہ ایساں غداراں تے ناشکراں ناں پسند نیہنہ کرتو۔

أُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْاؕ وَاِنَّ اللّٰهَ

جنھاں (مسلماناں) ناں لڑائی کی جئے انھاں ناں مقابلہ غی اجازت دتی گئی ہے کیونجے انھاں ور ظلم ہو رہیو ہے تے اللہ

عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُ ۙ۝۳۹ اۨلَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ

انھاں غی مدد کرن غی پوری قدرت رکھے؛ یہ ویہہ لوک ہیں جھڑا اپناں گھراں تیں

دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّاۤ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ؕ

انحق کڈ دتا گیا ہیں صرف یاہ گل کھنؔ ور جے مھارو رب بس اللہ ہے

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ

تے جیکدے اللہ تعالیٰ لوکاں ناں اک دوجا غے ذریعے ہٹاتو نہ رہتو تاں (راہباں غیں)

صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا

خانگاہ، تے (عیسائیاں غا) گرجا، تے (یہودیاں غا) عبادت خانہ تے ویہہ مسیت جنھاں ماں اللہ غو ناں بہت

اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ؕ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ؕ اِنَّ

زیادہ لیّو جئے سارا ڈھا دتا جاتا؛ تے جھڑو اللہ تعالیٰ (غا دین) غی مدد کرے اللہ تعالیٰ ضرور اس غی مدد کرے؛ بیشک

اللّٰهَ لَقَوِىٌّ عَزِيْزٌ ۝۴۰ اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِى الْاَرْضِ

اللہ تعالیٰ بڑی طاقت آلو زبردست ہے (۲۲) یہ ویہہ لوک ہیں کہ جد ہم انھاں ناں زمین ماں طاقت دیدیاں

اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ

یہ نماز قائم کریں تے زکوٰۃ ادا کریں تے چنگا کماں غو حکم دیں

وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ۝۴۱ وَاِنْ

تے منداں کماں تیں ٹھاکیں تے ساراں کماں غو انجام اللہ تعالیٰ ہی غا اختیار ماں ہے (۲۳) تے (اے نبیؐ)

يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّ

جے یہ تمناں چھوٹھو کیہنہ: تے انھاں تیں پہلاں نوحؑ غی قوم، تے قوم

عَادٌ وَّثَمُوْدُ ۙ۝۴۲ وَقَوْمُ اِبْرٰهِيْمَ وَقَوْمُ لُوْطٍ ۙ۝۴۳

عاد، اور قوم ثمود وی! (اپناں نبیاں ناں) چھوٹھا کہہ رہئی ہے؛ تے ابرہیمؑ غی قوم تے لوطؑ غی قوم وی!

(۲۲) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے یاہ واہ پہلی آیت ہے جسماں صحابہ کرامؓ ناں جہاد غی اجازت لبھی تھی اس توں پہلاں مکی زندگی غا آخری دور ماں مچ واری ایمان آلاں نے اجازت منگی ور مکہ پاک ماں کافراں غا ہر ایکنؔ ظلم اگے ہتھ روک غے ہی رکھن غو حکم تھو لیکن جس ویلے صحابہ کرامؓ ہجرت کر غے مدینہ پاک ماں آگیا تے (ات ایمان آلاں غی اک نکی جئی حکومت قائم ہوگئی) فر اللہ غی طرفوں جہاد کر غے ظالماں غا دند پہنن غی اجازت دیدتی گئی (ترمذی، نسائی، قرطبی) تے اس غی وجہ یاہ بیان فرمائی جے مسلماناں ور مچ ظلم ہو رہیو ہے تے کافر انھاں ناں وطنوں کڈ غے وی ارام ناںؔ نیہنہ بیستا بلکہ ہُن وی انھاں ناں ستان غا نواں نواں ٹھنگ کڈ رھیا ہیں۔ ور یاہ اک حیرت ناک گل تھی جے جھڑا پہلاں ہی مظلوم ہیں۔ جن لساں ور پہلاں تیں ہی ڈاھڈو ظلم ہو رھیو ہے ویہہ لسا تے مظلوم ڈاھڈا ظالم غا دند کسرا پہنیں غا؟ یاہ اک مٹھی جماعت سارا عرب بلکہ ساری دنیا ناںؔ کس را جنگ کرے غی؟ اس غو درڑ غے جواب دتو جے یہ ایکلاؔ نیہنہ انھاں غے ناںؔ خدا تعالیٰ ہے جھڑو انھاں ناںؔ جنگ کرے وہ اصل ماں خدا غا قہر ناں بنگارے اور ''اللہ تعالیٰ ناں انھاں غی مدد غی پوری قدرت ہے'' یہ تے کمزور ہیں ور اللہ تعالیٰ تے قدرت آلؔو ہے۔ فر فرمایو! جے خدا انھاں غی کیوں نہ مدد کرے! جد کہ یہ بچارا بس اک گل ور کھروں کڈ دتا گیا جے تم اک خدا غی خدائی ناں کیوں منیں۔ پتھر اں اگے متھو کیوں نیہنہ رگڑ تا فر جیکدے اساں مظلوماں غی مدد کر غے خدا ظالماں غو زور نہ کھٹاوے تاں تے دنیا ماں فساد ہی فساد مچ جئے ہر اک موٹو لسا ناں کھانؔ لگ جئے بلکہ جیکدے مظلوماں غی مدد کر غے اللہ غو دین اُچّو نہ رکھیو جاتو تاں تے دنیا ور شیطان غی ہی حکومت ہو جاتی فر تے نہ عیسائیاں غا ویہہ عبادت خانہ ہی محفوظ رہتا جنھاں ماں ویہہ ایکلاؔ بیس غے اللہ تعالیٰ غی عبادت کریں ویں تھا تے نہ انھاں غا گرجا بچتا نہ یہودیاں غا عبادت خانہ ہی محفوظ رہتا تے نہ اج ایمان آلاؔں غیں یہ مسیت جنھاں ماں اللہ غو خوب ذکر وہے بچ سکتیں۔ یعنی پشلا دور ماں وی اللہ غا دین غی تے عبادت آلؔیاں جگہاں غی حفاظت جہاد ناںؔ ہوتی رہئی ہے تے اج وی دین غی سر بلندی اور اس غی حفاظت جہاد تیں بجن ممکن نیہنہ۔ تے جھڑو اللہ غا دین غی مدد واسطے جان مالؔ غی قربانی لے غے اُٹھ کھلؔو وہے اس غی خدا وی مدد کرے۔ فر وہ پہانویں کتنؔوں ہی لسو وہے سخنؔے ہتھیں ہی مدان ماں آیو وہے ور وہ ضرور کامیاب وہے۔ کیونجے اس غے ناںؔ اللہ وہے اور اللہ تعالیٰ تے زبردست طاقت آلؔو، غلبہ آلؔو ہے اس واسطے لساں غے ذریعہ ڈاھڈاں ناں مدانؔ چھوڑنوں کجھ مشکل نیہنہ۔

(۲۳) یعنی یہ مظلوم جھڑا اللہ غا دین پچھے کھراں تیں کڈ غے بے وطن پردیسی بنایا جئیں فر یہ اللہ غا رستہ ماں اس غا دین تے اس غا کلمہ ناں اُچو رکھن واسطے جند جان غی قربانیں دئیں؛ جہاد کریں؛ فر اللہ تعالیٰ انھاں ناں اپناں فضل نال زمین ور قدرت، طاقت تے حکومت عطا کر دئے اس ویلے انھاں غی حکومت غا اہم کم کے کے ویں؟ انھاں غی حکومت غو بنیادی مقصد کے وہے؟ فرمایو: ویہہ نماز قائم کریں، زکوٰۃ ادا کریں، لوکاں ناں پھیڑاں کماں تیں ٹھاکیں تے چنگا کم کرن غو حکم کریں، بس یہ ہی انھاں غا اصل تے بنیادی کم ویں، باقی نکا موٹا کم تے اسے را چلتا ہی رہینہ ور یہ حکومت انھاں کماںؔ واسطے ہی قائم کریں۔ سبحان اللہ۔ اللہ تعالیٰ غی یاہ پیشن گوئی اسے غی توفیق ناںؔ صحابہ کرامؓ نے حرف بہ حرف سچی کر غے دسی تے خلافت راشدہ غا دور نے انسانیت غو سر مان ناںؔ اُچو کر چھوڑیو۔

وَّاَصْحٰبُ مَدْيَنَ ۚ وَكُذِّبَ مُوْسٰى فَاَمْلَيْتُ

تے مدائن غا رہنؔ آلاؔ وی ! تے موسیٰؑ ناں وی چُھوٹھو کہیو گیو تھو ور میں کافراں ناں

لِلْكٰفِرِيْنَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۚ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ (۴۴) فَكَاَيِّنْ

مہلت دِتی رکھی چھیکڑ میں ویہہ پغڑ لیاں فر (تک لیّو) میرو عذاب کسو رہیو (۲۴) تے کتنیں ہی

مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ

بستیں ہیں جھڑیں ہم نۓ ہلاک کر چھوڑیں کیونجے ویہہ ظالم تھیں تے ویہہ اپنٔی چھتاں غے پَہار سدب

عَلٰى عُرُوْشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَّقَصْرٍ مَّشِيْدٍ (۴۵)

ہوغے پئ وی ہیں تے کتناں ہیں کھوء بیکار پیا وا ہیں، تے کتنا ہی پکّا محل (اجاڑ پیا وا ہیں)

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَتَكُوْنَ لَهُمْ قُلُوْبٌ

تے کیوں! یہ لوک زمین ماں ٹریا پھریا نیہنہ (جیکدے یہ ٹُرتا پھرتا) تاں انھاں غا اسا دل ہوتا جھاں نالؔ

يَّعْقِلُوْنَ بِهَآ اَوْ اٰذَانٌ يَّسْمَعُوْنَ بِهَا ۚ فَاِنَّهَا لَا

یہ سمجھ سکتا یا اسا کن ہوتا جھاں نالؔ یہ سُنؔ سکتا اصل گل یاہ ہے کہ اکھ

تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوْبُ الَّتِيْ فِي الصُّدُوْرِ (۴۶)

انّی نیہنہ ہوتیں بلکہ دل انّا ویں! جھڑا سیناں ماں وہیں (۲۵)

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهٗ ؕ

تے (اے نبیؐ) یہ لوک تھارے کونٔوں عذاب واسطے تاولؔ کر رہیا ہیں، حالانکہ اللہ کدے اپنٔاں وعدہ غے خلاف نیہنہ کرسیں

وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ (۴۷)

تے تھارا رب غے نزدیک اک تہاڑو تھاری گنتی غا حساب نالؔ اک ہزار سال غو ہے

وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ

تے کتنی ہی ظلم کرن آلیں بستیں ہیں جھاں ناں میں ٹھلؔ دتی

ثُمَّ اَخَذْتُهَا ۚ وَاِلَيَّ الْمَصِيْرُ (۴۸) ع قُلْ يٰٓاَيُّهَا

ع ۶ ۱۳

فر میں ویہہ پغڑ لیا تے میرا در ہی (ساراں نے) مڑ غے آنٔوں ہے (۲۶) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے اے

(۲۴) ایمان آلاؔں غی اک مٹھی جماعت ناں کافراں غی اتنی بڑی طاقت ور جماعت ور غالب کر دینٔوں اللہ تعالیٰ واسطے کوئے اوکھو کم نیہنہ بلکہ اللہ تعالیٰ تے بجنؔ جہادتیں خاص اپنٔاں قہر نالؔ وی نافرماناں ناں ملیامیٹ کر سکے ور اللہ تعالیٰ نافرماناں ناں اک لما عرصہ تو ڑی ٹھل دئے۔ توبہ کرن غو موقعو دیئے لیکن نافرمان لوک اس ٹھل ماں ہو رپُھنڈنؔ لگ جئیں تے یوہ خیال کر غے جے مھارا سرور کوئے ہے ہی نیہنہ ہور سر کھل ہو جئیں۔ فر اک تہاڑے چان چک خدا غو عذاب انھاں ناں ملیامیت کر چھوڑے ہُن اسے غیں کجھ مثال پیش کی جارھی ہیں تے نالؔ ہی رحمت عالمﷺ ناں تسلی دتی جارھئی ہے جے نبیاں غی مخالفت کرن تے انھاں ناں چُھوٹھا کہن غو یوہ سلسلو مچ پرانٔوں ہے لہذا تم دل گیر نہ ہو۔ تھاراتیں پہلاں حضرت نوحؑ حضرت ۔ ہودؑ حضرت صالحؑ حضرت ابراہیمؑ حضرت لوطؑ حضرت شعیبؑ تے حضرت موسیٰؑ ناں وی لوکاں نے اسے راچُھوٹھا کہہ دتّو تھو اللہ غا نبیاں غی مخالفت غی مخالفت کی تھی فر پہلاں تے اللہ انھاں ناں ٹھل دیتو رھیو ور جد اس غی پغڑ غو ویلٔو آیو فر دیکھ لیوان نافرماناں غو کے حشر ہووو۔

(۲۵) یعنی یوہ خدا غی اسے پکڑ غو نتیجو ہے کہ اج نافرماناں غیں کتنٔیں ہی سدبّ ہوئی وی بستیاں غا کھولاؔ تے کھنٔار دیکھنؔ آلاؔں ناں عبرت غو درس دے رھیا ہیں۔ کتناں ہی ویہہ کھوہ جھاں ور پانی پہرنؔ آلاؔں غی پھیڑ رہ تھی اج اُجاڑ پیا وا ہیں تے کتناں ہی بڑا بڑا محل کھولاؔ بنٔیاں وا ہیں کیوں! یہ ساریں گل یوہ سبق نیہنہ دیتیں جے جد وہ پغڑن ور آوے فر کوئے چھڑکا نیہنہ سکتو افسوس! کدے یہ خدا غی زمین ماں ٹرتا پھرتا فر انھاں نافرماناں کوئے سمجھن سوچن تے غور فکر کرن آلاؔ دل ہوتا، یا انھاں کولے گل سنن آلاؔ کن ہوتا تاں تے یہ گل سنؔ غے ضرور انھاں غا کن کھل جاتا ور یہ دل ہی غا انّاں ڈورا ہیں کہ اکھّاں نالؔ یہ اُجاڑ بستیں تے یہ کھولاؔ اور کھنٔار تکیں، کنّاں نالؔ گل سنٔیں ور دل نالؔ انھاں ور کدے غور و فکر نیہنہ کرتا۔

(۲٦) یعنی کتنی تعجب آلٔی گل ہے کہ یہ عذاب واسطے کاہلاؔ ہو وا ویں حالانکہ اس غو وعدو کدے کوڑ ہو سکتو ہی نیہنہ اپنٔاں وقت ور عذاب تے ضرور آنٔوں ہے اس ناں کوئے ٹالؔ نہیں سکتو! اور اصل عذاب تے آخرت غو ہے جت مجرماں ناں اک تہاڑو عذاب غی پریشانی نالؔ اک ہزار سال غو سہئی وہے غو۔ یا یوہ مطلب ہے جے وہ مجرماں غی پغڑ تیں پہلاں انھاں ناں مچ ٹھل دئے کیونجے اس غے نزدیک جھڑی اک تہاڑا غی ٹھل وہے واہ وی دنیا ماں ہزار سال بن جئے ات توڑی کہ اک کھنٹہ غی مہلت وی دنیا غا حساب نالؔ کوئے اکتالی (۴۱) سال غی مہلت بن جئے تاں ہی انھاں ناں عذاب ماں چر سہئی وہے تے یہ اس غی کاہلی کریں۔ حالانکہ پِشلی قوماں غی تاریخ یاہ ہی دسے جے ٹھل پَہانویں کتنی ہی لمی وہے ور چھیکڑ اس غی سخت پغڑ غو ویلٔو ضرور آوے غو تے اوڑک ساراں ناں اسے ہی کوئے جانٔوں پُوے غو۔

النَّاسُ اِنَّمَآ اَنَا لَكُمۡ نَذِيۡرٌ مُّبِيۡنٌ ۚ﴿۴۹﴾ فَالَّذِيۡنَ

لوکو ! ہوں تے تمنّاں صاف صاف ڈران آلو ہی ہوں ؛ فر جہڑا لوک

اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمۡ مَّغۡفِرَةٌ وَّرِزۡقٌ

ایمان لیایا تے انھاں نے چنگا عمل کیّا انھاں واسطے بخشش تے عزت غی

كَرِيۡمٌ ﴿۵۰﴾ وَالَّذِيۡنَ سَعَوۡا فِىۡۤ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيۡنَ اُولٰٓئِكَ

روزی ہے ؛ تے جہڑا لوک مھاری آیتاں ناں بے اثر کرن غی کوشش کریں یہ

اَصۡحٰبُ الۡجَحِيۡمِ ﴿۵۱﴾ وَمَاۤ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ مِنۡ

لوک جہنمی ہیں (۲۷) تے (اے نبیؐ) ہم نے تھارا تیں پہلاں جہڑو وی رسول

رَّسُوۡلٍ وَّلَا نَبِىٍّ اِلَّاۤ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلۡقَى الشَّيۡطٰنُ

تے نبی چلایو (اس ناں یاہ گل ضرور ہوئی کہ) جد اس نے کائے تاہنگ کی تاں شیطان نے اس غی

فِىۡۤ اُمۡنِيَّتِهٖ ۚ فَيَنۡسَخُ اللّٰهُ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ ثُمَّ

تاہنگ ماں (وسوسو) گھل چھوڑیو ور شیطان جہڑ وسوسو گھلے اللہ تعالیٰ اس ناں ختم کر دئے فر اللہ تعالیٰ

يُحۡكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ ۙ﴿۵۲﴾ لِّيَجۡعَلَ

اپنی آیتاں ناں مضبوط کر دئے تے اللہ تعالیٰ خوب جانن آلو حکمت آلو ہے (۲۸) تانجے اللہ شیطان غا

مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ

گھلیا وا وسوسہ ناں انھاں لوکاں واسطے ازمائش غو ذریعو بنا چھوڑے جنھاں غا دلاں ماں روگ ہے

وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيۡنَ لَفِىۡ شِقَاقٍ

تے جنھاں غا دل سخت ہیں ؛ تے اس ماں کوئے شک نیہنہ جے یہ ظالم لوک مخالفت ماں

بَعِيۡدٍ ۙ﴿۵۳﴾ وَّلِيَـعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ اَنَّهُ الۡحَـقُّ

دور نکل گیا ہیں ؛ اور تانجے جن لوکاں ناں علم عطا ہو وو ہے ویہہ جانن لیں کہ یوہ (قرآن) تھارا رب

مِنۡ رَّبِّكَ فَيُؤۡمِنُوۡا بِهٖ فَتُخۡبِتَ لَهٗ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ

غی طرفوں بالکل برحق ہے، فر ویہہ اس ور ایمان لے آنویں تے انھاں غا دل اللہ تعالیٰ اگے عاجز ہو جیں

(۲۷) یعنی عذاب لیانوں، تے نافرماناں ناں سزا دینی یوہ اللہ غو کم ہے وہ ہی جانے کس ناں کتنی مہلت دینی ہے تے کد عذاب گھلنوں ہے میرو کم تے چھڑو خدا غا عذاب تیں اگاہ کرنوں ہے فر جہڑا ایمان لیا غے نیک عمل کریں انھاں ناں بخشش نالے عزتِ غی روزی نصیب وہے تے جہڑا مھاری آیتاں غی مخالفت ماں دھوڑ بھج کریں ویہہ دوزخ غو بالن بنیں۔

(۲۸) ﴿تمنیٰ﴾ غا دو ترجماں ہوسکیں تے دوئے سلف صالحین نے کیّا ہیں۔ اک تے پڑھنوں، تلاوت کرنی، یا کائے گل کرنی، دوجے تاھنگ کرنی، دواں ناں جوڑ غے تفسیر یاہ ہوئی جے اے نبی جیکدے اج یہ مشرک تھاری گلاں غو تے قرآن غی آیتاں غو غلط مطلب کڈ کڈ غے لوکان ناں دین تیں دور کریں تے تھاری یاہ تاھنگ جے سارا لوک سدا رستہ ور آجئیں پوری نیہنہ ہون دیتا تاں یاہ کائے نویں گل نیہنہ تھارا تیں پہلاں وی جد کدے کوئے اللہ غو نبی یا رسول کائے گل کہہ تھو یا اللہ غی آیت پڑھ غے سناوے تھو شیطان اُس غی تاھنگ غے خلاف فٹ اس غو کوئے ہور غلط مطلب کڈ غے لوکاں ناں گمراہ کرن لگ جئے تھو جس را کہ قرآن ماں آیو ہے جے ’’جہڑو چوکھر آپے مر جئے وہ مڑدار حرام ہے‘‘ شیطان نے فٹ یوہ وسوسو گھلیو جے تکو یہ اپنے ہتھیں ماریا وا یعنی حلال کیّا واناں تے کھئیں ور جہڑو قدرت نال مرے یعنی خدا مارے اُس ناں حرام کیہنہ، اسے را جد قرآن ماں آیو ہے جے اے مشرکو! ’’تم جنھاں غی عبادت کریں ویہہ وی تے تم وی جہنّم غو بالن بنیں غا‘‘ (سورت انبیاء آیت ۹۸) شیطان نے فٹ یوہ ٹھسّو دلاں ماں گھلیو جے اس را تے ویہہ بزرگ وی دوزخی ہو جئیں غا جنھاں غی لوک جہالت نال پوجا کریں۔ شیطان یہ وسوسہ پہلاں وی گھلتو رہیو ہے تے اَج وی گھل رہیو ہے ور اس تیں بعد اللہ دوجی کائے صاف آیت نازل فرما غے شیطان غا گھلیا وا وَسوَسہ ناں صاف فرما دئے تے آیت غو مطلب صاف ہو جئے۔ یا اللہ تعالیٰ غا نبی دوجی جگہ نازل ہوئی وی آیت غے ذریعے آیت غو مطلب صاف کر غے شیطان غو وسوسو دور کر چھوڑیں۔ جس را کہ اِسے سورت انبیاء غی اِس آیت تیں بعد دوئی آیت نازل فرمائی ’’جے بیشک جن لوکاں واسطے پہلاں ہی مھاری طرفوں چنگا انجام غو وعدو ہو گیو ہے ویہہ اس تیں دور رکھیا جئیں‘‘ (سورت انبیاء آیت ۱۰۱) ور شیطان ناں یوہ وسوسو گھلّن غو کیوں موقعو لگے؟ اس ماں کے کے حکمت ہیں؟ اس غو جواب اگلیاں آیتاں ماں دِتّو جا رہیو ہے۔

وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۵۴﴾

تے بیشک اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں سِدّا رستہ غی ہدایت دئے (۲۹)

وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتّٰى

تے کافر لوک تے سدا ہی اس غی طرفوں شک ماں پیا ریہنہ غا ات توڑی جے

تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَاْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ

انھاں ور اچن چیت ہی قیامت غی گھڑی آجئے یا انھاں ور بے برکتا تہاڑا غو عذاب

عَقِيْمٍ ﴿۵۵﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ۭ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ۭ فَالَّذِيْنَ

آجئے (۳۰) اس تہاڑے بادشاہی اللہ تعالیٰ ہی غی وہے غی وہ انھاں غے بشکار فیصلو کردئے غو فر ویہہ لوک

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۵۶﴾

جھڑا ایمان لیایا تے انھاں نے چنگا عمل کیّا ویہہ نعمتاں غا باغاں ماں ویں غا ؛

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا فَاُولٰۗىِٕكَ لَهُمْ

تے جھاں لوکاں نے کفر کیّو ناتے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کھیو اساں لوکاں واسطے تے

عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۵۷﴾ وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِيْ

ذلیل کرن آلو عذاب وہے غو ؛ تے جن لوکاں نے اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں

سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوْٓا اَوْ مَاتُوْا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ

ہجرت کی فر ویہہ شہید کر دتا گیا یا ویہہ اپنٹی موت مرگیا اللہ تعالیٰ ضرور انھاں ناں

رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۵۸﴾

ودیا روزی دئے غو تے اللہ تعالیٰ یقیناً بہترین روزی دینٹ آلو ہے ؛

لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُّدْخَلًا يَّرْضَوْنَهٗ ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ

اللہ تعالیٰ انھاں ناں ضرور اسی جگہ پہچاوے غو جس ناں ویہہ پسند کریں غا تے بیشک اللہ تعالیٰ

لَعَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ﴿۵۹﴾ ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ

خوب جانٹ آلو تحمل آلو ہے (۳۱) یاہ (گل طے ہے) تے جھڑو بدلو لئے اسو ہی جسو کہ

(۲۹) یعنی شیطان ناں وسوسہ غو یوہ موقعو دے غے لوکاں غی ازمائش تے امتحان وہے فر جھاں لوکاں غاں دلاں ماں اسلام غی طرفوں شک غو تے منافقت غو روگ لگوڑو وہے تے جھاں غا دل ماندا ویں ناتے گناہ کرکر غے انھاں غا دل پتّھر ہاروں باٹا ہُوا او ہیں انھاں واسطے شیطان غو یوہ وسوسو فتنوں بن جئے ویہہ اسے پچھے پے جئیں سگوں فر تے یہ ظالم مخالفت ماں دور ہی نِکل جئیں ور جھاں غا دل سچّا علم غا نور ناں پہر یا وا ویں ویہہ کوئے غلط مطلب بالکل نیہنہ کڈتا فِر جس ویلے دوجی محکم آیت نازل ہو جئے اس ویلے انھاں غو یقین ہور بدھ جئے تے ویہہ کیہنہ جے یوہ ہی مھارا رب غی طرفوں برحق ہے۔ اور جھاں غا دلاں ماں ایمان غی تاھنگ وہے حق غی طلب وہے انھاں ناں اللہ تعالیٰ آپ اپنّاں فضل ناں صاف سِدّا رستہ ور لا دئے جتّوں شیطان انھاں ناں گمراہ نیہنہ کرسکتو۔

(۳۰) یعنی جھاں دلاں ماں ایمان غی تاھنگ تے حق غی طلب وہے انھاں ناں تے صراط مستقیم نصیب ہو جئے ور جھڑا دل کفر، شرک تے منافقت غا روگ غا ماریا وا ویں ویہہ تے شیطان غا وسوسہ تیں اِسّا گمراہ ہو جئیں کہ قیامت توڑی انھاں غاں دلاں تیں شک ختم نیہنہ ہوتو۔ یا اِت توڑی کہ دنیا ماں ہی کسے بے برکت تہاڑا ماں انھاں ور خدا غو عذاب آجئے۔ فائدو: ﴿يَوْمٍ عَقِيْمٍ﴾ غو لفظی مطلب ہے ''سنڈ یا پھنڈر تہاڑو'' عذاب غا تہاڑا ناں ''سنڈ تہاڑو'' اس گلوں فرمایو کیونجے اس تہاڑے کافراں واسطے خیر، برکت تے رحمت نیہنہ ہوسیں، یا فر قیامت غو تہاڑو مراد ہے ''کیونجے اس تیں بعد کوئے تہاڑو نیہنہ ہوسیں اس گلوں اس ناں ''سنڈ یا پھنڈر تہاڑو'' فرمایو۔

(۳۱) گل قیامت غی تے محشر غی آگئی اس گلوں محشر غا مدان غو وی ذری چھلکا رو دس دتو؛ جے اُس تہاڑے بادشاہی اک اللہ ہی غی وہے غی مخلوق بچوں کسے ناں کجھ اختیار نیہنہ ہوسیں۔ وہ آپ عدالت غی کرسی ور عدل انصاف ناں اپنّاں بنداں ماں فیصلو فرماوے غو فر مومن تے جنّت غیں نعمتاں در چلا دتّا جئیں غا ور کافر اللہ غی آیتاں ناں چھوٹھیں کہن آلا اُس تہاڑے ذلیل کرن آلا عذاب ماں سَٹ دِتّا جئیں غا۔ تانجے ویہہ اپنّا تکبّر غو مزو چکھیں۔ ان عام ایمان آلاں غا انجام تیں بعد اللہ اپنّاں خاص نیک بنداں غو حال بیان فرماوے جے جھاں نے میرا رستہ ماں اپنّوں گھر بار، رشتہ دار، وطن سب کجھ تَج غے ہجرت کی، میرا دین پچھے کھروں کڈیا گیا۔ فر میرا رستہ ماں اخلاص ناں جہاد کر غے جند جان غی قربانی دِتّی یا اپنّی موت ناں وفات ہوگئی انھاں غی تے گل ہی کے ہے!! انھاں ناں تے اپنّاں مالک غی طرفوں خاص مہمانی نصیب وہے غی۔ کھانٹوں، پیٹّوں، رہنٹوں، سَہنو، سارو کجھ انھاں غی مرضی غو روح لکتو وہے غو۔ آخر ماں فرمایو جے اللہ خوب جانٹ آلو ہے۔ یعنی اس ناں پتو ہے جے اُس غا رستہ ماں اُس غا دین پچھے اخلاص ناں کس نے ہجرت کی تے کس نے جان مال غی قربانی دتی! تے اُس ناں اس گل غو وی پتو ہے جے میرا بندا کیھڑی نعمت تیں خوش ویں غا۔ ناتے ''وہ مچ تحمل آلو وی ہے'' اُس غاں ان نیک بنداں تیں جھڑی نِکّی موٹی خطا ہوگئی وہے غی وہ اِس ور پڑدو سَٹ چھوڑے غو تے معاف فرمادیئے غو۔

مَا عُوْقِبَ بِهٖ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ ؕ اِنَّ

اس نالؔ ہو وو وہے فر اس ور باھدو کیّو جئے تے اللہ تعالیٰ ضرور اس غی مدد کرے غو یقیناً

اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝۶۰ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ

اللہ تعالیٰ بہت معاف کرن آنؔو بخشن آنؔو ہے (۳۲) یوہ اس وجہ تیں کہ اللہ رات ناں تہاڑی

فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ ۢ

ماں داخل کردئے تے تہاڑی ناں رات ماں داخل کردئے تے (اس گلوں) کہ اللہ تعالیٰ سنن آنؔو

بَصِيْرٌ ۝۶۱ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا

دیکھنؔ آنؔو ہے ؛ یوہ اس گلوں کیونجے اللہ تعالیٰ ہی برحق ہے تے ویہہ چیز

يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ

باطل ہیں جھاں غی یہ اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں تے اس گلوں کہ اللہ تعالیٰ ہی

هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ۝۶۲ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ

اُچی شان آنؔو (تے) بڑو ہے (۳۳) کیوں ! تم دیکھتا نیہنہ کہ اللہ تعالیٰ اسمان تیں

السَّمَآءِ مَآءً ۡ فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ؕ اِنَّ اللّٰهَ

پاݨی برھاوے فر زمین سرو نیلی ہوجئے بیشک اللہ تعالیٰ

لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ۝۶۳ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

بریک دیکھنؔ آنؔو خبر رکھنؔ آنؔو ہے ؛ اسّے غو ہے جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ زمین ماں ہے

وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ۝۶۴ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ

ع ۷ ۱۵

اور بلاشبہ اللہ تعالیٰ ہی بے پرواہ (تے) صفتاں غو مالک ہے (۳۴) کیوں ! تم دیکھتا نیہنہ جے اللہ نے

لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ؕ

زمین غیں ساریں چیز تھارا قابو ماں کردتیں ہیں تے کشتی وی ! جھڑی اس غا حکم نالؔ سمندر ماں چلے

وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا

تے وہ ہی ہے جس نے اسمان تھم غے رکھیو وو ہے جے وہ زمین ور ٹھہ نہ پوے ؛ ور

(۳۲) یعنی مظلوم نے ظالم کونؔوں بدلو لے لیّو تے دواں غو معاملو برابر ہوگیو جے کدے ظالم فر مظلوم بچارہ ور زیادتی کرے غو تے باز نیہنہ آسیں تاں اللہ تعالیٰ وی فر مظلوم غی ضرور مدد کرے غو یعنی وہ مظلوم غی مدد اس گلوں چھوڑ نیہنہ دیسیں جے اس نے بدلو کیوں لیّو معاف کیوں نیہنہ کیّو۔ کیونجے بدلؔو لینؔوں وی اس غو حق ہے۔ ہاں ! جیکدے وہ معاف کردیئے تاں یاہ گل ملؔوں ہی سرس ہے کیونجے اللہ تعالیٰ وی اپݨاں بنداں ناں بچ درگزر کرن آنؔو تے بچ معاف کرن آنؔو ہے

(۳۳) اللہ اپݨاں نیک تے مظلوم بنداں غی ضرور مدد کرے اس غی ترے حکمت بیان کی جارہئی ہیں (۱) اللہ ہر چیز ور قدرت رکھن آنؔو ہے. رات تہاڑی غو کہٹانؔوں بدھانؔوں سب اس غا ہتھ ماں ہے۔ فر اس اگے مظلوم غی مدد کرنی تے ظالم ناں سزا دینی کھڑی بڑی گل ہے جدکہ وہ سب کجھ سُننؔ دیکھنؔ آنؔو ہے یعنی مظلوم غی فریاد سنؔے وی ہے تے ظلم کرن آلؔا غو ظلم دیکھ وی رہیو ہے (۲) وہ ہی برحق ہے تے یقیناً ہے۔ اور اپݨاں بنداں غی دُعا تے فریاد سن رہیو ہے فر جھڑا بندا اس ناں اک ایکلؔو اپݨوں مالک منّیں وہ انھاں غی کیوں نیہنہ مدد کرسیں؟ جدکہ مشرکاں غا باطل معبود تے چھڑا ناں ہی ناں ہیں حقیقت ماں کجھ ہیں ہی نیہنہ فر ویہہ اپݨاں پجاریاں غی کے مدد کرسکیں غا؟ (۳) تیجی گل یاہ جے اللہ تعالیٰ ہی اُچّی شان آنؔو تے ساراں تیں بڑو ہے فر اس ناں مظلوم غی مدد کرتاں کون روک سکے؟ تے جس غو وہ مددگار رو ہے اس ناں دبا وی کون سکے؟ ۔

(۳۴) اللہ غی قدرت بیان ہو رہئی ہے جے اس غی قدرت ناں تکّو سُکّی سڑی وی بلکہ روڑا نالؔ مری وی زمین ناں وہ بدّل غی اک چھینٹ نالؔ سَرو نیلی کردیئے کیونجے وہ بَریک دیکھن آنؔو تے ہر کئیں غی خبر رکھن آنؔو ہے اس ناں پتو ہے جے بدّل غا پانی نالؔ کسرا کہا بوٹی نے جمنؔوں ہے۔ زمین اسمان ماں ہر اک چیز اسے غی ہے سارا اسے غا محتاج ہیں۔ ور وہ بے پرواہ ہے اس ناں کسے چیز غی محتاجگی نیہنہ بس اتنی بڑی قدرت تے حکمت آلی ذات واسطے مظلوم غی مدد کرنی تے وجی غی بدلا رنالؔ دلاں ماں ہدایت غو بیں جمانؔوں کجھ وی مشکل نیہنہ ۔

بِإِذْنِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ

اس غا حکم ناں بیشک اللہ تعالیٰ لوکاں ور بہت شفقت کرن آلو مچ مہربان ہے ؛ اور وہ ہی تے ہے

الَّذِيْٓ اَحْيَاكُمْ ۡ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۗ اِنَّ

جس نے تمناں زندگی بخشی فر وہ ہی تمناں موت دئے تے وہ ہی تمناں فر زندہ کرے غو واقعہ ہی

الْاِنْسَانَ لَكَفُوْرٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ

انسان بڑو ناشکرو ہے (٣٥) ہر اک اُمت واسطے ہم نے عبادت غو اک طریقو مقرر کیّو تھو جس ور ویہہ عمل

نَاسِكُوْهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ ۗ

کر رہیا ہیں لہٰذا (اے نبیؐ) انھاں ناں اس بارہ ماں تھارے ناں چھگڑو ویہنہ کرنو چاہیئے تے تم انھاں ناں

اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٦٧﴾ وَاِنْ جٰدَلُوْكَ

اپناں ں رب در بلاتا رُہو یقیناً تم سِدّا رستہ ور ہیں ؛ تے جے ویہہ تھارے ناں تُہتھ ہی کریں

فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ

تاں تم فرمادیو : اللہ تعالیٰ تھاراں کماں ناں خوب جانے ؛ اللہ تعالیٰ قیامت غے تہاڑے

بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٦٩﴾

انھاں گلاں ماں تھارے بشکار فیصلو کر دئے غو جھاں ماں تم اختلاف کر رہیا ہیں (٣٦)

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۗ

کیوں ! تم جانتا نیہنہ جے جو کجھ اسمان ماں تے زمین ماں ہے اللہ تعالیٰ سب ناں جانے

اِنَّ ذٰلِكَ فِيْ كِتٰبٍ ۗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿٧٠﴾

بیشک یوہ سب اک کتاب ماں (درج) ہے یقیناً یوہ سب اللہ تعالیٰ واسطے اسان ہی ہے (٣٧)

وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا

تے یہ اللہ تیں سوا انھاں غی عبادت کریں جن غا بارہ ماں اس نے کوئے دلیل نازل نیہنہ کی

وَّمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ نَّصِيْرٍ ﴿٧١﴾

تے نہ ہی انھاں کولے انھاں غا بارہ ماں کوئے علم ہے اور ظالماں غو کوئے مددگار نیہنہ ؛

---

(٣٥) یعنی اس نے انساناں ور اتنا احسان کیا ہیں، زمین اسمان غیں ساریں چیز انسان غا کم ماں لائیں وی وہیں، اسمان تے اسمان غا دیہنہ، چن، تاراں، غا اس نظام ناں اسے نے تھم غے رکھیو وہے جے اس غی اجازت تیں بجن زمین ور ڈھے غے کدے انساناں ناں ہلاک نہ کر چھوڑے۔ یاہ ساری اُس غی شفقت تے مہربانی ہے، وہ ہی زندگی تے موت غو مالک ہے، ور انسان بڑو ناشکرو ہے وہ اپناں مالک غا کسے احسان ناں یاد کرتو ہی نیہنہ۔

(٣٦) غالباً اہل کتاب بچوں یا مشرکاں بچوں کسے نے یوہ اعتراض کیّو وہے غو کہ جے یوہ دین وی اسمانی دین ہے تے قرآن اللہ غی کتاب ہے فر پراناں اسمانی دیناں تے اسمانی کتاباں ماں عبادت غا جہڑا طریقہ بیان ہویا تھا انھاں ماں تے اس دین غاں عبادت غاں طریقاں ماں فرق کیّوں ہے جس غا جواب ماں فرمایو جا رہیو ہے۔ جے بنیادی دین تے ہر دور ماں اِکّو رہیو ہے سارا نبی اللہ غی توحید ہی غی دعوت دیتا رہیا ہیں ور اس غے باوجود اللہ نے ہر اک نبی غی امت واسطے عبادت غو ذری بکھر و طریقو ہی رکھیو تھو جہڑ و اس غی حکمت غے مطابق ہی تھو تے جس ور ہر اک اُمت عمل کرے تھی بس اسے راج اللہ نے رحمت عالم ﷺ غی امت واسطے وی عبادت غو اک خاص طریقو رکھیو ہے فر اس ماں گُھول چھگڑا غی کہڑی گل ہے؟ فر اللہ اپناں حبیب ﷺ ناں فرماوے تم بالکل سِدّا رستہ ور ہیں ھُنٗ قیامت توڑی یوہ ہی بخشش غو رستو ہے اس گلوں تم لوکاں ناں اس در بلاتا جاؤ۔ تے جہڑو ہُنٗ وی باز نہ آوے اس ناں کہہ دیو جے تیرا سارا کرتوت اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں وہ آپ قیامت غے تہاڑے تھارا چھگڑا غو عملی نمیڑو کر دیئے غو۔

(٣٧) یعنی اللہ تعالیٰ واسطے لوکاں غاں عملاں غو حساب لینٗوں تے انھاں غاں عملاں ور نمیڑو کرن ماں کہیڑی اوکھت ہے! زمین اسمان غی تے اک اک چیز اُس غا علم ماں ہے. اس توں علاوہ لوحِ محفوظ ماں لکھی وی ہے لہذا اس واسطے یہ ساریں گل اسان ہی ہیں۔

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ تَعْرِفُ فِيْ

تے جسویلے انھاں ناں مھاریں صاف آیت پڑھ غے سنائیں جئیں (اسویلے) تم کافراں غاں

وُجُوْهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ؕ يَكَادُوْنَ يَسْطُوْنَ

چھراں ور (انھاں غی) ناگواری ناں سیاݨ لیں غا جئیں ویہہ انھاں لوکاں ور حملو کر چھوڑیں غا

بِالَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ؕ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ

جہڑا انھاں ناں مھاریں آیت پڑھ غے سناویں؛ تم فرمادیو: کیوں! ہوں تمنّاں اس تیں وی پہیڑی چیز

بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ اَلنَّارُ ؕ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ

دسّوں ! واہ دوزخ غی اگ ہے جس غو اللہ تعالیٰ نے کافراں ناݨ وعدو کیّو وو ہے

وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٢﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ

۹ ع ۸ ۱۶

تے وہ بچ پہیڑو ٹھکاݨوں ہے (۳۸) لوکو ! اک مثال بیان کی جارہئی ہے

فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ

اس ناں کن لاغے سݨوں بیشک جھاں غی تم اللہ تعالیٰ تیں علاوہ عبادت

اللّٰهِ لَنْ يَّخْلُقُوْا ذُبَابًا وَّلَوِ اجْتَمَعُوْا لَهٗ ؕ وَاِنْ

کریں ویہہ اک مکھی وی پیدا نیہنہ کرسکتا پہانویں ویہہ سارا اس واسطے رلݨ جیں تے جے

يَّسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَّا يَسْتَنْقِذُوْهُ مِنْهُ ؕ

مکھی انھاں کولوں کائے چیز کھس لئے تاں یہ اس کولوں چھڑکا وی نیہنہ سکتا

ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوْبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا

منگݨ آلو وی تے جس کولوں منگیو جئے وہ وی دوئے بالکل بودا ہیں ؛ انھاں نے اللہ تعالیٰ

اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ

غی قدر ہی نیہنہ کی جسی اس غی قدر کرنی لوڑے تھی بلاشبہ اللہ بڑی طاقت آلو غالب ہے (۳۹) اللہ تعالیٰ

يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ ؕ

فرشتاں بچوں وی سݨیا پہچاݨ آلا چݨ لئے تے انساناں بچوں وی

(۳۸) یعنی ایمان آلاں ور اعتراض کرن آلاں ان مشرکاں ناں تے تکّو ! اللہ ناں چھوڑ غے انھاں اگے متھو ٹیکیں تے انھاں کولوں اپݨی حاجت منگیں جھاں غا حاجت روا تے معبود ہوݨ غی یہ نہ ہی کائے عقلی دلیل پیش کرسکیں تے نہ ہی اسمانی کتاباں تیں کائے دلیل دے سکیں چھڑی باپ دادا غی اَنی تقلید کریں۔ تے جہالت غا اس انھیرا تیں باہر کڈݨ واسطے جد اللہ تعالیٰ غیں آیت پڑھ غے انھاں ناں سنائی جئیں جھاں ماں صاف صاف گل بیان ہوئی ہیں اس ویلے خدا غی توحید سُن غے انھاں غا دل سڑݨ لگ جئیں جے ان ماں اک اللہ ہی غی عبادت غو کیوں حکم دتّو جئے۔ تے جھاں اگے ہم متھو رگڑاں تے جھولی کھلیاراں انھاں غیں صفت کیوں نیہنہ ہوتیں. فر دل غو یوہ ساڑ و مونہہ ور کرہٹھ، کلنخ تے ناگواری بن غے آجئے۔ سگوں اللہ غیں آیت سُنان آلاں ور حملہ واسطے بانہہ کنج لیں۔ اللہ تعالیٰ اپݨاں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تم انھاں ناں دسّو ! کہ تم یہ آیت سُن غے کیوں سڑیں! تھارے واسطے تے اِس تیں زیادہ لہر غی، ناگواری غی، تے سڑݨ غی اک ہور چیز ہے واہ دوزخ غی اگ ہے جسماں تم کافراں نے یقیناً جاݨو ہے اُت پج غے تمنّاں اس تیں زیادہ لہر چڑھے غی ور اُس تہاڑے چھڑکݨوں، تڑفنوں، تے بشیکݨوں کجھ کم نیہنہ آسیں۔

(۳۹) شرک غی نفرت دلاں ماں بساݨ واسطے اس تیں سوکھی تے اس تیں سرس ہور کہیڑی مثال وہے غی؟ یاہ گل ہر ایکݨ آدمی غا دیکھن تے سمجھن غی ہے جے مشرک جھاں بتاں ناں حاجت روا تے مشکل کشا سمجھ غے پوجیں تے جھاں اگے متھو رگڑیں اور جھولی اڈیں یہ ساری دنیا غا بت رل غے وی خدا غی مخلوق بچوں اک نکّی جئی چیز مکّھی وی نیہنہ بنا سکتا مکھی تے مکھی ہے یہ تے مکھی غو اک کھم یا جنگ وی نیہنہ بنا سکتا سگوں جہڑو چڑھاوو مشرک ان بتاں ور چاھڑیں جس ور سویرے تیں شام توڑی مکھیں پہݨ پہݨ کرتیں ریہنہ یہ تے انھاں مکھیاں کولوں اپݨوں چڑھاوو وی نیہنہ چھڑکا سکتا۔ فر یہ کسے غی کے مدد کرسکیں؟ بس یہ بت تے ہیں ہی بودا اور انھاں غا پجاری انھاں تیں وی بودا ہیں جہڑا ان پتھراں ناں خدا منّیں۔ اصل ماں انھاں نے خدا تعالیٰ غی قدر پچھاݨی ہی نیہنہ نہ اس غی قدر غو انھاں نے کجھ حق ادا کیّو ورنہ یہ اُس طاقتور تے غالب غی خدائی ماں انھاں بوداں پتھراں ناں کدے شریک نہ کرتا۔

(۴۰) یعنی اک پاسے شرک غی یاہ جہالت ہے دوجے پاسے نبیاں غی ہدایت ہے جہڑا اللہ نے انساناں بچوں چن غے اپݨاں خاص فضل ناںٗ نوازیا ہیں اور ساری خلقت تیں افضل بنایا ہیں فرانھاں کوݨے وحی لیاݨ واسطے وی اپݨاں فرشتاں بچوں افضل فرشتا منتخب کیا ہیں فرانھاں غاں سارا چہلاں غی راکھی غو کم وی اپݨاں ہتھ ماں رکھیو ہے ور لوک نبیاں غی آنی وی ہدایت ناں چھوڑ غے شرک غی جہالت ور ہی چلّیں تے ان بودی چیزاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک کریں حالانکہ اُس غی خدائی غا پہاڵی تے یہ خاص فرشتا اور نبی وی نیہنہ ہوسکتا اُس غی بارگاہ ماں تے سارا ہی عاجز بندا ہیں اور ہر ایکݨ معاملہ غو اصل اختیار تے اُسے کوݨے ہے۔ ﴿والی اللہ ترجع الاُمور﴾ حضرت شاہ عبدالقادر دہلویؒ فرمانویں ''یعنی وہ بھی اختیار نہیں رکھتے اختیار ہر چیز میں اللہ کا ہے'' (حوالہ موضح القرآن)

إِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ (٧٥) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ

بیشک اللہ تعالیٰ خوب سنݨ آلو دیکھݨ آلو ہے ؛ جو کجھ لوکاں غے اگے

اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ (٧٦)

ہے تے جو کجھ انھاں غے پچھے ہے اللہ تعالیٰ سب جاݨے تے سارا معاملہ اسّے در پھیریا جئیں (۴۰)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ارْكَعُوْا وَاسْجُدُوْا وَاعْبُدُوْا

اے ایمان آلیو ! رکوع کرو تے سجدو کرو اور اپݨاں رب غی عبادت

رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (٧٧) ۩ السجدة

کرو تے نیکی غا کم کرو تانجے تم کامیاب ہوجیں (۴۱)

السجدة عند الشافعي

وَجَاهِدُوْا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ ؕ هُوَ اجْتَبٰىكُمْ

تے اللہ غا رستہ ماں جہاد کرو ! جسو کہ جہاد کرن غو حق ہے اس نے تم چُݨ لیّا ہیں

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ ؕ

تے اس نے تھارا ور دین ماں کائے اوکھت نیہنہ رکھی

مِلَّةَ اَبِيْكُمْ اِبْرٰهِيْمَ ؕ هُوَ سَمّٰىكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ ۙ

اپݨاں باپ ابراہیمؑ غا دین (ور قائم رُہو) اللہ نے اس توں پہلاں وی تھارو ناں مسلمان رکھیو

مِنْ قَبْلُ وَفِيْ هٰذَا لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيْدًا

تھو تے اس (قرآن) ماں وی تانجے رسول پاکؐ تھارے ور گواہ

عَلَيْكُمْ وَتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ ۚۖ فَاَقِيْمُوا

دیں تے تم (ساراں) لوکاں ور گواہ ہو جئیں بس تم نماز قائم

الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوْا بِاللّٰهِ ؕ

رکھو تے زکوٰۃ دئیا کرو تے اللہ تعالیٰ ناں تگڑا ہوغے پکڑ لیو

هُوَ مَوْلٰىكُمْ ۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ (٧٨)

وہ ہی تھارو کارساز ہے تے وہ کتنوں چنگو کارساز ! تے کتنوں چنگو مددگار ہے (۴۲)

(۴۱) مشرکاں غا مقابلہ ماں اللہ ایمان آلاں ناں حکم دیئے جے تم تے اپݨاں رب اگے ہی رکوع سجدہ اور اس غی عبادت کرتا رہو. تے دوجا نیکی غا کم وی خوب کرو تانجے دنیا تے آخرت ماں تمݨاں کامیابی نصیب وہے۔ بس دواں جہاناں ماں کامیابی کھٹّݨ غی کنجی چھڑی اک اللہ غی عبادت ہے۔ فائدو:۔ اس آیت ور حضرت امام شافعیؒ تے کجھ دوجاں عالماں غی رائے ہے جے سجدو تلاوت کرݨوں لوڑیئے۔ ور امام ابوحنیفہؒ تے کجھ دوجا بزرگ فرمانویں جے اس آیت ور سجدو تلاوت نیہنہ کیونجے ات سجدہ غو ذکر رکوع غے ناںٗ ناںٗ آیو ہے جس تیں مراد نماز پڑھݨی ہے جس را کہ قرآن پاک ماں دوجیاں جگہاں ور وی ہے۔ تے حضرت عقبہ بن عامرؓ غی واہ حدیث جہڑی شافعی عالم دلیل ماں پیش کریں اس غا بارہ ماں دوجاں بزرگاں غی یاہ تحقیق ہے جے اس غی سند خاصی کمزور ہے۔ **لانہ روی من طریق ابن لهيعة فقط وهو ضعيف عند اهل العلم** ور تحقیق کرن آلا مھارا بزرگ وی یاہ ہی فرمانویں جے احتیاط اسے ماں ہے کہ ات سجدو تلاوت کیّو جئے کیونجے ست صحابہ کرامؓ غو ات سجدو تلاوت کرݨوں ثابت ہے **کما رواه الحاكم**

(۴۲) سورت پاک غا آخر ماں اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں دواں جہاناں غی کامیابی غو رستو دس غے فرماوے جے اے محمد ﷺ غی امت ! میں تم اپݨاں فضل واسطے چُن لیّا ہیں۔ تمݨاں کتاب واہ دتی جہڑی ساری کتاباں تیں افضل ہے، تمݨاں نبی ویہہ دتا جہڑا ساراں نبیاں غا سردار تے ساری مخلوق تیں افضل ہیں، دین تمݨاں اسو دتّو جس ماں کائے تنگی نیہنہ نماز جیسی اہم عبادت ناں ہی تک لیو! جے کدے کھلا ہو غے نہ پڑھ سکیں تاں بیں غے پڑھ لیو بلکہ جہڑ واٹھوں ماندو وہے کہ بیں غے وی نہ پڑھ سکے وہ لمّوں پیو پیو اشارہ ناںٗ پڑھ لئے۔ کسے حکم ماں تنگی نیہنہ۔ یوہ تھارا باپ حضرت ابراہیمؑ غو دین ہے۔ جہڑا عرباں غا تے جدی باپ تھا ہی بزرگی ناںٗ ساری امت غا ہی باپ ہیں اللہ نے تھارو ناں پہلی اسمانی کتاباں ماں وی تے اس قرآن ماں وی ''مسلمان'' یعنی فرمانبردار رکھیو ہے. تھاری یاہ امت قیامت غے تہاڑے ساراں لوکاں غی گواہ تے رحمت عالم ﷺ تھارا گواہ ویں غا بس جد اللہ نے تم اتݨی فضیلتاں ناںٗ نوازیا ہیں تے تمݨاں دواں جہاناں ماں کامیابی کھٹّݨ غو رستو دس دتّو ہے ہݨ تم اس کامیابی واسطے لک بن لیو تے اللہ غا رستہ ماں صرف اللہ غی رضا واسطے اِسو جہاد کرو کہ جہاد غو حق ادا کر دیو۔ اپݨاں نفس تے شیطان غے خلاف جہاد کر غے آپ وی اس ور پورو پورو عمل کرو فر اس دعوت ناں دُنیا غی گٹھ گٹھ ماں پہچان واسطے تے اس غی حفاظت واسطے جِند جان تے مال ہر کئیں غی قربانی دین غو حق ادا کر دیو، تے نماز غی پابندی کرو زکوٰۃ ادا کرتا رہو اور اللہ تعالیٰ ناں تگڑا ہو غے پکڑ لیو وہ ہی تھارو کارساز تے دوست ہے۔ آہا! وہ کتݨوں چنگو کارساز تے کتݨوں چنگو مددگار ہے۔

۲۴ فروری ۲۰۰۱ء بمطابق ۳۰ ذی قعدہ ۱۴۲۱ھ ہجری نبوی زندان مرکزی کوٹ بلوال جموں۔